ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1854. ΤΟΜΟΣ Ε'. ΦΥΛΛ. 105.

ΑΓΓΛΟΙ ΚΑΙ ΚΙΝΕΖΟΙ.

ΥΠΟ ΜΕΡΥ.

(*Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ*).

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. ΡΔ').

—o—

Οἱ δύο ὑπηρέται ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὰς κυρίας των, αἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶχον πᾶσαν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτούς. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἐπροπορεύοντο φέροντες τὸ πτῶμα τοῦ νέου, αἱ δὲ γυναῖκες παρηκολούθουν κλαίουσαι. Ἡ γλυκεῖα δρόσος τῆς νυκτὸς ἐστάλαζεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μελφόρδ, ὡς ἂν ἡ φύσις, ἄλλη γυνὴ φιλάνθρωπος ἀλλ' ἐνάρετος, ἤθελε νὰ χύσῃ πολύτιμον βάλσαμον εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ταλαιπώρου Ἄγγλου.

Αἴφνης αἱ τρεῖς Κινέζαι ἀφῆκαν μικρὰν φωνὴν, τὴν ὁποίαν ἀκούσαντες οἱ δύο ὑπηρέται ἐστάθησαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ νεκρικοῦ λόφου, καὶ ἔντρομοι ἠτένιζον τὸν νέον Ἄγγλον.

Εἶχον ἀκούσει στεναγμὸν μὴ ὁμοιάζοντα ἀνθρώπινον· ὡμοίαζε μᾶλλον φωνὴν γοερὰν ἠχήσασαν εἰς τὸ βάθος τάφου, φωνὴν ψυχῆς προγόνου ἀποθανόντος εἰς τὴν πίστιν τοῦ *Φό*.

Αἱ γυναῖκες ὡπλίσθησαν ἐκ νέου μὲ φιλανθρωπίαν· ἔκυψαν τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ σῶμα τοῦ νέου, καὶ ἶδον ὅτι οἱ βραχίονές του συνεταράσσοντο σπασμωδῶς.

Τότε μεταξὺ μὲν τῆς γυναικὸς τοῦ μανδαρίνου καὶ τῶν ὑπηρετῶν ἀντηλλάχθησαν σημεῖα συνεννοήσεως, αἱ δὲ νέαι ἐκάλυψαν τὰ πρόσωπά των μὲ τὰς μικρὰς χεῖράς των.

Τὸ πτῶμα, ἐμψυχωθὲν ἔφερε τὴν δεξιὰν εἰς τὸ μέτωπόν του, καὶ ἀνεστέναξε καὶ δεύτερον, ὥστε δὲν ἔμεινε πλέαν ἀμφιβολία ὅτι ἔζη. Ἡ ἀγαθὴ Ταϊ-Σέε ἔνευσε πρὸς τοὺς ὑπηρέτας προστακτικῶς, καὶ ἀμέσως αὐτοὶ ἀνασηκώσαντες τὸν Μελφόρδ διευθύνθησαν πρὸς τὴν οἰκίαν.

Αἱ γυναῖκες ἠκολούθουν, ἐξαλείφουσαι μὲ τὰς χεῖράς των τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν των ἐπὶ τῆς ἄμμου, ἂν καὶ οἱ πόδες των ἦσαν τόσῳ μικροὶ, ὥστε οὐδὲ ἴχνος κατέλειπον. Καὶ ὅμως ἐλάμβανον εὐχαρίστως τὴν προφύλαξιν ταύτην.

Εὐπειθεῖς πάντοτε εἰς τὴν σιωπηλὴν διαταγὴν τῆς κυρίας των, οἱ ὑπηρέται εἰσήγαγον τὸν Μελφορδ εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ τὸν ἀπέθεσαν (πρᾶγμα ἀνήκουστον εἰς τὴν Κίναν!) εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς νέας Κίας. Ἡ Ταΐ-Σέε δὲν ἐδίσταση νὰ ἐκλέξῃ τὸ μέρος τοῦτο ὡς ἀσφαλέστερον, διότι κανεὶς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ εἰσχωρήσῃ ἐκεῖ, ὡς τὸ ἀπῄτουν τὰ ἀξιοσέβαστα ἔθιμα τοῦ τόπου. Ἡ Ταΐ-Σέε εἶπεν εἰς τὰς θυγατέρας της ὅτι θὰ κατέλυον τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς θάλαμον. Καὶ ἡ μὲν Κία ἀπεκρίθη διὰ μειδιάματος οὐρανίου, ἡ δὲ Μὰ, νεωτέρα καὶ πλέον συνεσταλμένη ἐνηγκαλίσθη φιλοστόργως τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφήν της.

Ἡ Ταη-Σέε εἰσῆλθε μόνη εἰς τὸν κοιτῶνα ὅπου μετακομισθεὶς ὁ Μελφορδ ἀπετέθη εἰς τὴν κλινην τῆς Κίας· ἔλυσε τὸ μανδύλιον δι' οὗ ἦτον δεδεμένη ἡ κεφαλή του, ἔπλυνε τὴν πληγήν του μὲ ὕδωρ ἀρωματικὸν, ἐπέθεσε νέον ἔμπλαστρον ἐπ' αὐτῆς, καὶ βαλοῦσα ποτήριον ὕδατος, κανδύλαν καὶ κύπελον μετὰ τεύου παρὰ τὴν κλίνην, ἀπεσύρθη, ἐλπίζουσα ὅτι ἡ νέα καὶ ῥωμαλέα φύσις τοῦ ξένου θὰ ἐνήργει τὰ παραιτέρω.

Ὁ δὲ Μελφορδ, ὡς ἄνθρωπος ἐγειρόμενος μετὰ βαθὺν ὕπνον, ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἔστρεψεν ἀμηχανῶν τὸ βλέμμα περὶ αὐτόν. Ὅλα ὅσα ἔβλεπεν ἦσαν τόσῳ παράδοξα, ὥστ' ἐπείσθη κατ' ἀρχὰς ὅτι ὠνειρεύετο. Ἀλλ' ὅτε ἠσθάνθη τοὺς πόνους τοῦ μετώπου του καὶ δίψαν σφοδροτάτην, ἐνόησεν ὅτι ἦτο ἔξυπνος, καὶ ἐνθυμήθη τὴν φρικτὴν πληγὴν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν εἰς Χογκ-Λὰν, καὶ τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν του πρὸς τὴν σύζυγόν του. Καὶ ὅμως δευτερεύουσαί τινες περιστάσεις παρεκίνουν αὐτὸν νὰ ἀμφιβάλῃ εἰσέτι περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς· διότι, παρατηρήσας τὸ ἔνδυμά του, δὲν ἀνεγνώρισε πλέον ἑαυτόν. Ἀντὶ στολῆς, ἐφόρει εἶδος δαλματικῆς κιτρίνης, τοιοῦτον ἔχουσης σχῆμα ὥστ' ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν γῆν. Ἴδε πρὸ πάντων εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς δαλματικῆς τὴν σελήνην μεγάλην, ἔχουσαν χαρακτῆρας κινεζικοὺς, καὶ μειδιῶσαν πρὸς δύο δράκοντας κυανοῦς οἵτινες ἐξηκόντιζον κατ' αὐτῆς κόκκινα κέντρα. Μεταξὺ τοῦ ὠχροῦ καὶ εὐκινήτου φωτὸς τῆς κανδύλης ἐφαίνετο φρικτὴ ἡ σελήνη ἐκείνη· διότι ἐνόμιζες ὅτι ἦτο ζῶσα καὶ ἐταράσσετο ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ νέου Ἄγγλου.

« Μήπως εἶμαι εἰς τὴν σελήνην; » εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ τραυματίας. Τοσοῦτον δὲ ἐξημμένη ἦτο ἡ κεφαλή του ὥστε ἡ ἰδέα αὐτὴ δὲν τῷ ἐφάνη παράλογος· ἐπειδὴ δὲ ζῶν ἢ νεκρὸς, ἔξυπνος ἢ κοιμώμενος, ἠσθάνετο δίψαν φλογερὰν, ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς παρακειμένην τινὰ τράπεζαν, καὶ ἔλαβε μέγα ποτήριον πλῆρες ψυχροῦ ὕδατος τὸ ὁποῖον ἐρρόφησε διὰ μιᾶς. Συγχρόνως δὲ ἤκουσε δύο λέξεις συμπαθητικὰς αἱ ὁποῖαι ἐφάνησαν ἐξελθοῦσαι ἀπὸ τὸν τοῖχον καὶ διευθυνόμεναι πρὸς αὐτόν· Poor youth! ἤτοι, ταλαίπωρε νέε! Ζωογονηθεὶς ἀπὸ τὸ δροσερὸν ὕδωρ, ἀνεσηκώθη καὶ ἔρριψε τὸ βλέμμα περὶ ἑαυτὸν διὰ νὰ ἴδῃ τὸν εὐαίσθητον συμπολίτην του ὅστις ἐλυπήθη τὸν δυστυχῆ ἀδελφόν του· ἀλλὰ δὲν ἴδε κανὲν ὂν ζῶν· ἴδε μόνον σωρείαν ἀλλόκοτον ἐπίπλων ἀκατονομάστων καὶ ἀμόρφων ἀγαλμάτων, καὶ περιπετάσματα πλήρη εἰκόνων καὶ ἀνθέων, καὶ πτηνῶν καὶ τετραπόδων, καὶ δένδρων ἀγνώστων εἰς τὴν ὑφήλιον, ὡς ἄν, πραγματοποιηθεῖσαι αἱ μωρίαι τῶν ὀνείρων καὶ τῆς πυρεσσούσης φαντασίας του, ἐκεντήθησαν εἰς τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης. Τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα θὰ συνεταρασσεν ἐπικινδύνως καὶ νοῦν ἀτρόμητον καὶ σῶμα ὑγιές· ὑποθέσατε λοιπὸν πόσον ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς Μελφορδ· τὸ μέτωπόν του συνωφρυώθη· ἔπεσεν ἀπὸ ἀδυναμίαν εἰς τὴν κλίνην του, καὶ κατεκλύσθη ἀπὸ ἰδέας ἀσυναρτήτους διὰ τῶν ὁποίων ἀνεζήτησεν εἰσέτι τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ναρκωθεὶς ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ἀπεκοιμήθη.

Ὅτε ἐξύπνησεν, ἡ ὠχρὰ ἀκτὶς τῆς αὐγῆς ἔπαιζεν ἐπὶ τῆς τραπέζης ὁμοῦ μὲ τὴν ἀγωνιῶσαν λάμψιν τῆς κανδύλης· ἔπασχε δὲ πολὺ ὀλιγώτερον· τὰ τραύματα τῆς κεφαλῆς ὅσα δὲν φέρουσιν ἀμέσως θάνατον δὲν εἶναι ἐπικίνδυνα, καὶ θεραπεύονται ταχέως, μάλιστα ὁσάκις καταφέρονται ἐπὶ ἐπιδερμίδος ἀγγλικῆς. Καὶ ὁ ἡμέτερος νέος, ἔχων τὴν εὐγενῆ ἀδιαφορίαν τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ ἐπαγγέλματός του, ἐχάρη αἰσθανθεὶς ὅτι ἔζη, καὶ, καθ' ὅσον ἀπέβλεπε τὸ μέλλον του, ἤλπισεν εἰς τὴν μυστηριώδη μέριμναν τῶν ἀοράτων ἢ ὑπερφυῶν ὄντων τὰ ὁποῖα τὸν ἔσωσαν ἕως τότε.

« Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, εἶπε καθ' ἑαυτὸν, ὅτι ἀπέθανα καὶ μετέβην εἰς τὴν σελήνην, δὲν βλέπω διὰ τί πρέπει νὰ λυπηθῶ. Ὑπῆρξα ἐφ' ὅλης μου τῆς ζωῆς πιστὸς εἰς τὴν γυναῖκά μου· καὶ παρουσιάζομαι καθαρὸς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· δὲν φοβοῦμαι τίποτε. »

Εἶπε καὶ ἔπιε τὸ τέῖον, τὸ ὁποῖον εὗρε θαυμάσιον, ἀνώτερον τοῦ ἀγγλικοῦ· καὶ ἀποβαλὼν τὴν βαρεῖαν δαλματικήν του, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἵδρωσεν ἱδρῶτα εὐεργετικὸν, ἐξῆλθε τῆς κλίνης διὰ νὰ παρατηρήσῃ ἐν λεπτομερείᾳ τὰ κατατόπια.

Εἰς τὸ *Λι-Κὶ* ἀναγινώσκομεν τὸ ἄρθρον τοῦτο·

« Ἡ ΘΥΡΑ ΤΟΥ ΚΟΙΤΩΝΟΣ ΝΕΑΣ ΚΟΡΗΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΑΟΡΑΤΟΣ.

Οἱ Κινέζοι ἠθέλησαν νὰ δώσωσι κατ' ἐπίτασιν ἔννοιαν ὑλικὴν εἰς τὴν ἠθικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀξιώματος τούτου· ὅθεν εἶναι ἀδύνατον νὰ εὕρῃ τις τὴν θύραν κινεζικοῦ γυναικωνίτου. Οἱ παρθενικοὶ θάλαμοι εἶναι ὡς τὰ κυτία ἐκεῖνα τῶν ὁποίων τὸ ἄνοιγμα εἶναι μυστηριῶδες. Εἰς μάτην λοιπὸν καὶ ὁ Μελφορδ ἀνεζήτησε τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνός του. Εἰς τοὺς τέσσαρας τοίχους δὲν ἐφαίνετο οὔτε σχισμὰς, καὶ τὸ περιπέτασμα, χωρὶς διόλου νὰ διακόπτεται, τοὺς ἐκάλυπτεν ὅλους. Ὁ νέος ναύτης διευθύνθη πρὸς τὸ παράθυρον, τὸ ὁποῖον ἠνοίγετο πρὸς ἐξώστην κομψότατον καὶ στρογγύλον βλέποντα εἰς τὸν κῆπον· ἀλλ' ὁ ἐξώστης αὐτὸς ἦτο ὡς μέγας κλωβὸς ἔχων κιγκλίδας σιδηρᾶς, ἐζωγραφημένας καὶ κρυπτομένας ἀπὸ σωροὺς ἀνθέων. Τὸ ἔδαφος τοῦ ὡραίου τούτου *κιοσκίου* ἦτο δικτυωτὸν, καὶ ὑπ' αὐτὸ ἐφαίνετο μικρὰ λίμνη μεστὴ φύλλων νυμφαιῶν. Ὁ Μελφορδ ἤνοιξε τὰ χλοερὰ παραπετάσματα τὰ ὁποῖα ἔκρυπτον τοὺς ἀγροὺς, καὶ ἴδε γῆν ἄγνωστον,

ὁποίαν δὲν ἐνθυμεῖτο. Τὴν ὥραν ἐκείνην ἡ ἀπέραντος πεδιὰς, ποτιζομένη ἀπό τινα βραχίονα τοῦ ποταμοῦ Χοαγκ-Χὸ, ἠκτινοβόλει ὑπὸ τὰς πολύχρους λάμψεις τῆς αὐγῆς τῶν τροπικῶν, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ἔβλεπε ποῦ καὶ ποῦ *μίαν* μεμονωμένην μὲ δῶμα ἐκ πορσελάνης, καὶ περικεφαλαίαν ἐρυθρῶν βαμβακίδων· ἀλλὰ ποία ἦτο ἡ γῆ ἐκείνη τῆς ὁποίας ὁ κύριος εἶν' ἐστεμμένος γεωργός; Πρὸς τὸν ὁρίζοντα τὰ ὁμιχλώδη ὄρη ἐσυγγέοντο μὲ τὰ χρώματα τῆς αὐγῆς, καὶ ἐφαίνοντο ὅτι ἐπερικύκλουν τὴν πεδιάδα διὰ ζώνης ἐκ νεφῶν ἀκινήτων κρεμαμένων μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς.

Ὁ Μελφορδ ἔκλινε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ στῆθός του, καὶ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς του διὰ νὰ σκεφθῇ ποῦ εὑρίσκετο. Ὁ βαθὺς λήθαργος εἰς ὃν ἐβυθίσθη μετὰ τὸ τραῦμα τοῦ Χογκ-Λὰν, εἶχεν ἐξαλείψει τὴν δύναμιν ἐκείνην, διὰ τῆς ὁποίας ἀνευρίσκομεν καὶ μετὰ τὸν ὕπνον τὸ διάστημα τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐκοιμήθημεν. Ἐνθυμεῖτο μὲν τὴν σκηνὴν τοῦ Χογκ-Λὰν, ἀλλὰ μεταξὺ ὀνείρων τόσῳ συγκεχυμένων, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ προσδιορίσῃ ποτε ἡ ῥάβδος ἔπεσε κατὰ τῆς κεφαλῆς του. Δύο τινὰ μόνον ἐνθυμεῖτο σαφῶς, πρῶτον ὅτι ἀπέθανεν εἰς μέρος πολυάνθρωπον, καὶ δεύτερον ὅτι ἀνέστη εἰς ἔρημον. Ἀλλὰ πόσον σκοτεινὰ ἦσαν τὰ σαφῆ ταῦτα πράγματα!

Μεταξὺ τῆς τοσαύτης ἀμηχανίας ἐπῆλθε καὶ ἡ μνήμη τῆς συζύγου του. Καὶ ἐκάθησε περίλυπος εἰς τὴν κλίνην, καὶ ἔκλαυσεν ὡς ναύτης καὶ ὡς Ἄγγλος, ὅστις δὲν καυχᾶται διὰ τὴν ἀναισθησίαν του ὁσάκις εἶναι μόνος. « Ταλαίπωρος Καρολίνα! εἶπε σηκώσας τὰς χεῖρας ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς· ταλαίπωρος νέα, μείνασα μόνη εἰς ἡλικίαν δεκαεξ χρόνων μὲ δύο τέκνα! Διότι θὰ ἔχῃ σήμερον δύο, μίαν κόρην καὶ ἕνα υἱόν. Καὶ ποίας ἡλικίας θὰ εἶναι ὁ υἱός; . . . ὁ Θεὸς τὸ ἠξεύρει! ὁ ὡραῖος μου μικρὸς Σίμων τὸν ὁποῖον ἀγαπῶ τόσον καὶ ὁ ὁποῖος θὰ παίζῃ τώρα εἰς τὰ γόνατα τῆς μητρός του! Μὲ φαίνεται ὅτι τὸν ἀκούω τραγουδοῦντα τὸ τραγούδιον τῆς παιδικῆς ἡλικίας·

The lion and the unicorn were fighting for the crown.

« Ὤ! ἂν εἶχα ἀκόμη μίαν ζωὴν νὰ δώσω, θὰ τὴν ἔδιδα διὰ νὰ ἴδω μίαν στιγμὴν τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα μου! »

Καὶ ἐσφόγγιζε τὰ δάκρυά του μὲ κινεζικὸν ὕφασμα ὁ πιστὸς καὶ εὐαίσθητος ἐκεῖνος Μελφορδ!

Αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου εἰσέδυον διὰ τῶν ἀνθοσκεπάστων κιγκλίδων τοῦ ἐξώστου, καὶ ἔδιδον φῶς γλυκὺ εἰς τὸν θάλαμον τῆς Κίας. Ὁ ἥλιος παραμυθεῖ καὶ θεραπεύει τὴν ἀγρυπνίαν καὶ τὰ πάθη τῆς νυκτός· ὁ οὐράνιος αὐτὸς ἰατρὸς χρυσίζει τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενοῦς, διαχέει χαρὰν εἰς τὴν καρδίαν του, καὶ τὸν πείθει ὅτι ἀνέστη καὶ ζῇ. Ἡ νὺξ εἶναι πλήρης ἀμφιβολιῶν, φόβων, φρίκης, ἠθικοῦ σκότους, τὰ ὁποῖα ἐξαλείφονται ὅταν ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος. Ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς εἶναι θυγάτηρ τῆς γαλήνης τοῦ οὐρανοῦ.

Ὁ Μελφορδ παρεδόθη ὅλος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην χαρὰν τὴν ὁποίαν αἰσθανόμεθα ὅταν ἀναλαμβάνωμεν τὰς δυνάμεις μας μετὰ ἐπικίνδυνον ἀσθένειαν. Ὁ ναύτης εὑρίσκει πάντοτε, μεταξὺ τοῦ τρικυμιώδους βίου του, παραμυθίαν, συγκρίνων τὴν ἐνεστῶσαν δεινὴν θέσιν του πρὸς ἄλλην προλαβοῦσαν δεινοτέραν.

« Τέλος πάντων, εἶπε καθ' ἑαυτὸν, εἶμαι καλήτερα ἐδῶ παρὰ εἰς τὸν βράχον τοῦ Κὰλ Ἴμο ὅπου ἔμεινα ἔρημος ὅταν ἤμην ἀκόμη δεκαπέντε χρόνων. »

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ θάλαμος ἐφαίνετο ὡραιότερος εἰς τὸν Μελφορδ· τὰ περιπετάσματα ἐγίνοντο ζωηρότερα ὡς τεμάχια ἀποσπασθέντα ἀπὸ τὴν πεδιάδα καὶ τεθέντα ὁριζοντιέως ἐπὶ τῶν τοίχων. Ἐπὶ τῶν περιπετασμάτων αὐτῶν οἱ ῥύακες ἐκύλιον τὰ ἀργυρὰ ὕδατά των ὑπὸ ἀγροτικὰς γεφύρας· οἱ μικροὶ λόφοι ἐπεσωρεύοντο μέχρι τῆς ὀροφῆς κυματιζόμενοι ἐπιχαρίτως, καὶ φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ὡς κόμην δάση ξανθὰ πλήρη πτηνῶν τοῦ παραδείσου· παιδία ἔχοντα παρειὰς στρογγύλας καὶ ἀνθηρὰς, ἔπαιζον μὲ γαλᾶς πλησίον τῶν μητέρων των αἵτινες τὰ ἔβλεπον λοξῶς καὶ ἐμειδίων· ἀγέλη αἰγῶν ἄνευ κεράτων ἔπινον ὕδωρ εἰς τὰς ὄχθας λίμνης κυανῆς ὡς ἂν ἦτο χρωματισμένη, καὶ βοσκὸς πῖλον μὲν ἔχων φλοιὸν πορτογαλλίου ἔνδυμα δὲ ῥάκη χρυσᾶ, ἔσειε ῥάβδον μὲ κωδωνίσκους ὑπὸ τὸ ῥάμφος ταῶ ἀκινήτου ἀνοικτὴν ἔχοντος τὴν οὐράν. Ὁ κυκεὼν οὗτος ἦτο θαυμάσιος, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ὅστις ἠτένιζεν ἅπαξ αὐτὸν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποσπασθῇ ἐκεῖθεν. Εὐωδίαι ἄῤῥητοι ἦσαν διακεχυμέναι καθ' ὅλον τὸν θάλαμον, καὶ ἐφαίνοντο ἀνήκουσαι εἰς τὸν φανταστώδη κόσμον τὸν ἐζωγραφημένον ἐπὶ τῶν τοίχων· τὸ περιέχον ἦτο γλυκὺ, ἀγγελικὸν, ἀρωματικὸν· ἦτο ὅμοιον μὲ τὴν θείαν ἀτμοσφαῖραν ἥτις περικαλύπτει ὡς ἔνδυμα παρθενικὸν τὰς νέας.

« Ἠμπορῶ νὰ ζήσω ἀξιόλογα ἐδῶ, εἶπεν ὁ Μελφορδ, φθάνει μόνον νὰ μὲ δίδουν φαγητόν· διότι αἰσθάνομαι τὴν ὄρεξίν μου σφοδροτάτην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀπέθανα ὡς ἐνόμιζα. Τουλάχιστον ἡ σύζυγός μου θὰ εἶν' εὐχαριστημένη ἀπὸ ἐμέ· ἂν τὴν ἐξαναϊδῶ δὲν θὰ ἔχω καμμίαν ἀξίαν ἂν εἰς τὴν ἐρημίαν αὐτὴν φυλάξω τὸν περὶ πίστεως ὅρκον μου. »

Καὶ ἐνῷ ἐστρέφετο πρὸς τὸν ἐξώστην διὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν ἐξοχὴν, ἀνεσκίρτησεν ἰδὼν δύο βήματα μακρὰν, γυναῖκαν ἀτενίζουσαν αὐτὸν μὲ ὀφθαλμοὺς δακρυσμένους.

Γ'.

Ἡ ἄγνωστος αὐτὴ γυνὴ ἦτο ἐνδεδυμένη ὅπως καὶ ὁ λαὸς τῶν περιπετασμάτων, καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τοὺς τοίχους, ἐμιγαλύνθη ἐνώπιον τοῦ Μελφορδ. Μόνον τὸ πρόσωπόν της ἦτο ἀνοικτόν· ἐφόρει κεφαλοδέσμην ἐκ *καζεμιρίου* ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐσχηματίζοντο πρὸς τὰ ὠτία δύο ὑποστιγμαὶ ξανθῆς κομης. Ἡ ἐσθὴς αὐτῆς, ὅλη περιπόρφυρος, ἐφαίνετο μόνον περὶ τὰς κνήμας αὐτῆς, ἐνῷ τὸ λοιπὸν μέρος ἐκαλύπτετο ἀπὸ ἐπενδύτην μεταξωτὸν κυάνοῦν· θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἔνδυμα εἶχεν ἡ γυνὴ ἐκείνη τεμάχιον τοίχου κυανοῦ κόκκινον ἔχοντος κράσπε-

δον. Ἀπὸ τῶν ὤμων της ἐκρέμαντο δύο χειρίδες πράσιναι, ἐξογκούμεναι καθ' ὑπερβολὴν περὶ τὰς χεῖρας. Τὸ πρόσωπόν της ἐδείκνυεν ὅτι ἡ γυνὴ ἐκείνη ἦτο εἰσέτι νέα· ἐφαίνετο ὅμως ὅτι ὁ ἥλιος τῶν τροπικῶν μᾶλλον ἢ ἡ ἡλικία ἔφθειρε κατ' ἔτος αὐτό. Ἑνὶ λόγῳ ὁποία ἦτο ὅτε ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Μελφόρδ, εἶχε γυναικὸς θελγητρα καὶ ἐλκυστικὸν, καὶ γυναικὸς ἀγνώστου. Ὁ νέος ναύτης, καθημενος εἰς τὴν κλίνην, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν χειρῶν του, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀνοικτοὺς καὶ τὸ στόμα χαῖνον, παρετήρει τὸ φάντασμα ἐκεῖνο, καὶ ἔτρεμεν ὁλόκληρος, ὡς ναύτης ἀτρόμητος ὅστις φοβεῖται πάντα πλὴν τοῦ κινδύνου. Ἡ δὲ γυνὴ, ἀκίνητος ὡς ἡ σύζυγος τοῦ Λὼτ, ἔσεισεν αὐτομάτως τὴν κεφαλὴν, καὶ εἶπε τρὶς μὲ προφορὰν τοῦ Λονδίνου· « Ταλαίπωρε νέε! »

Βρετανικῇ ὑπερηφανίᾳ φερόμενος ὁ Μελφόρδ δὲν ἠπόρησε πῶς ὡμίλουν ἀγγλιστὶ εἰς τὴν σελήνην. Ὅθεν ἤρχισεν ἀμέσως τὴν συνομιλίαν.

— Ποῦ εἶμαι, κυρία; ἠρώτησεν ἑνώσας τὰς χεῖρας.

— Εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν, ἀπεκρίθη τὸ φάντασμα.

— Καλὰ τὸ εἶπα, ἐψιθύρισεν ὁ Μελφόρδ.

— Καὶ ἂν θέλῃς νὰ ζήσῃς, ἐπανέλαβεν ἡ ἄγνωστος, ἔσο φρόνιμος ὡς ὄφις, ἀτάραχος ὡς ἡ χελώνη καὶ σιωπηλὸς ὡς ἡ νύξ.

— Ὅλ' αὐτὰ θὰ τὰ κάμω, κυρία, ἐπειδὴ τοιαύτη εἶναι ἡ θέλησίς σου.

— Ἔσο ἥσυχος, καὶ φροντίζομεν περὶ σοῦ, ταλαίπωρε νέε!

— Ὦ Κυρία! εἰπέ με, εἰπέ με . . .

— Μὴ μὲ ζητῇς τὰ ἀδύνατα· τὸ στόμα μου πρέπει νὰ κλεισθῇ· ἡ χείρ μου μόνη ἠμπορεῖ ν' ἀνοιχθῇ. Καὶ ὅσα σὲ εἶπα ἦσαν πολλά. Θὰ σὲ ἰδῶ καὶ πάλιν· ὑγίαινε.

Ἓν μέρος τοῦ τοίχου ἠνοίχθη μετὰ σπουδῆς καὶ μετὰ σπουδῆς ἐκλείσθη. Ἡ γυνὴ ἔγεινεν ἀφαντος, ἀφεῖσα εὐωδίαν γλυκυτάτην τείου.

Ὁ δὲ Μελφόρδ ἐσεβάσθη τὸ μυστήριον· δὲν ἠθέλησε νὰ ἐμβατεύσῃ εἰς τὰ μυστήρια τοῦ τοίχου· ἀπέναντι ἄλλων αἰνιγμάτων σκοτεινοτέρων, δὲν κατεδέχθη νὰ σκεφθῇ περὶ αὐτοῦ. Ἐβυθίσθη λοιπὸν εἰς σπουδαιοτάτας σκέψεις. Ἀλλὰ μία ἰδέα πρὸ πάντων τὸν κατεπόραζεν· « Ἐὰν, εἶπε καθ' ἑαυτὸν, ἡ γυνὴ αὐτὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξαρτῶμαι, καὶ ἥτις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐμβαίνῃ εἰς τὸν κοιτῶνά μου, συνέλαβε δι' ἐμὲ ἀζιοκατάκριτον πάθος! . . . Ὦ! μὴ φοβῆσαι, Καρολίνα μου! εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις θὰ εἶμαι ἄξιος τῆς ἀγάπης σου! ἄξιος τοῦ τέκνου μου! »

Καὶ ὑψώσας τὴν χεῖρα, ἔλαβε μάρτυρα τὸν νέον ἥλιον τοῦ νέου οὐρανοῦ τοῦ νέου πλανήτου, καὶ ὤμοσε δωδέκατον ὅρκον πίστεως. Καὶ ὅμως δὲν ἐτόλμα νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἄγνωστος γυνὴ εἶχεν εἰσέτι κάλλος ἐπικίνδυνον. Ἡ ἀρετὴ ἐνίοτε εἶναι ὀλιγώτερον ἐνάρετος ἢ ὅσον ὑποθέτομεν. Ἡ Φαῖδρα ἦτο γραῖα καὶ δυσειδεστάτη· ὅλοι θὰ ἐγενόμεθα Ἱππόλυτοι. Ὁ Θησεὺς, πτωχεύσας διὰ τὴν προμήθειαν τῶν δερμάτων τῶν τεράτων, ἐνυμφεύθη τὴν Φαῖδραν χάριν τῶν χρημάτων της. Ἰδοὺ τί δὲν εἶπεν ὁ Ῥασίν. Ὦ ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων! Ὁ Βροῦτος, εἰς τοὺς φιλίππους, σ' ἐγνώριζε κάλλιστα.

Ὁ Μελφόρδ λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν χιτῶνά του, ὡς ἄλλος Ἰωσὴφ, ἐάν ποτε ἐδοκίμαζεν ἡ γυνὴ ἐκείνη νὰ τὸν δελεάσῃ.

Μακαρίζων ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀπόφασίν του ταύτην ἐναντίον γυναικὸς τριακονταετοῦς φθαρείσης ἀπὸ τὸν ἥλιον τῶν τροπικῶν, ἐκάθησεν εἰς θρανίον κατάλευκον ὡς κάτοπτρον, κείμενον εἰς ἄκραν τινὰ τοῦ ἐξώστου ὑπὸ τοὺς κυματιζομένους σωροὺς τῶν κυανῶν καὶ κοκκίνων ἀνθέων. Καὶ διὰ νὰ παρατηρήσῃ καλῶς τὴν ἐξοχὴν, τὸ μόνον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐδύνατο νὰ παρατηρήσῃ, ἔσχισε τὸ χλωρὸν ἐκεῖνο νέφος, καὶ τὸ ἔρριψε διὰ τῶν σιδηρῶν κιγκλίδων εἰς τὴν λίμνην. Τότε ὁ ἀὴρ καὶ τὸ φῶς εἰσῆλθον ἐλευθέρως εἰς τὸ *κιόσκιον*, ὅπου ἡ νέα καὶ ὡραία Κία, κεκλεισμένη σωφρόνως καὶ ἐντὸς ἱεροῦ *μέρους*, ἔψαλλε τὸν ὕμνον τῶν προγόνων αὐτῆς, συντροφεύουσα τὴν φωνήν της μὲ τὸ δεκατρεῖς χορδὰς ἔχον *λουτσοῦν*, τὸ ὄργανον τοῦτο τοῦ σοφοῦ Τάω - Κοὺγκ, υἱοῦ τοῦ Τσεοῦ.

Τὸ *κιόσκιον*, ὡς ὀφθαλμὸς μὴ κεκαλυμμένος ἀπὸ τὸ βλέφαρον, ἔβλεπε χαῖρον τὴν μικρὰν λίμνην, τὸν κῆπον τῆς Κίας, καὶ τὴν βρεχομένην ἀπὸ τὸν ποταμὸν Χοαγκ-Χὸ ἀχανῆ πεδιάδα. Οἱ στάχεις τοῦ ὀρυζίου ἐκυματίζοντο χρυσοειδεῖς ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὡς θάλασσα κιτρίνη ῥυτιδουμένη ἀπὸ τὴν αὔραν τῆς μεσημβρίας. Τὰ δάση τῶν *φαγαρὰ*, τῶν πεπεροδένδρων τούτων τῆς Κίνας, ἀντήχουν ἀπὸ τὰς μανιώδεις φωνὰς τῶν *σοὲ οὐὰν*, μεθυώντων ἀπὸ τὸ πέπερι καὶ τὸν καύσωνα τοῦ ἡλίου. Βροχὴ φωτὸς ἐκάλυπτεν ἐκ διαλειμμάτων τὴν πεδιάδα ὡς ἀπέραντον ὕφασμα ἀκτίνων, καὶ ἐφαίνετο τότε ὅτι τὸ μέγα ἄστρον ἀνελύετο εἰς σωροὺς φλογῶν, καὶ ἔχεε πυρκαϊὰν εἴς τε τὰ δένδρα, τὰ ἄνθη, τὰ φυτὰ, τὴν ἄμμον καὶ τοὺς βράχους. Εἰς τὰς ὄχθας τῆς λίμνης, πλῆθος δένδρων συνανεφύοντο, ὡς διὰ νὰ συνδράμωσιν ἄλληλα διὰ τῆς σκιᾶς των κατὰ τὰς πυριφλεγεῖς ὥρας τῆς ἡμέρας. Αὐτὴ ἡ λίμνη ἐπλάτυνε τὸν κυμαινόμενον ἐκ φύλλων *κιτέου* πέπλον της ὡς σκιαδίσκην ἐνυδρον, καὶ ἐφύλαττεν οὕτω πως τὴν δρόσον της· καὶ ὑπὸ τὸν καταφλεγόμενον θολον τῶν συκομωρεῶν καὶ ἐβένων, κατέφευγον ὡς εἰς ἄσυλον οἱ εὐανθεῖς βάμνοι ὅσοι ζῶσιν ὑπὸ σκιάν· τὸ *ἰουλὰν*, φέρον κρίνους μέλανας καὶ στιλπνοτάτους, τὸ *γαϊέαγκ*, σύμβολον τῆς σεμνότητος, τὸ *μὸ Λὶ κόα*, ἴασμος τῆς Κίνας, τὸ *κιου-γόα* ἄνθος μακρόβιον, προσφιλὲς εἰς τοὺς ποιητὰς, καὶ ἐξυμνηθὲν εἰς τὸ ἀθάνατον *Λι-κὶ*, τὸ *πεζὲ Λόγκ*, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ ἑκατὸν ἡμέρας τὴν ἐρυθρότητά του, τὸ *μοὺ τὰν*, τὸ καὶ *γόα οὐὲγκ* ὀνομαζόμενον, οὗτινος τὰ ἄνθη ἀνοίγουσιν ὡς ῥόδα. ἔχει δὲ καὶ τοιοῦτον κάλλος ὥστε εἰς αὐτὸ ἀνήκει ἡ βασιλεία τῶν κήπων. Ὅλα τὰ ὡραῖα ταῦτα ἄνθη εἶχε φυτεύσει ἰδιοχείρως ἡ νέα Κία, καὶ ἀνέπεμπον τὰς εὐωδίας αὐτῶν ὡς γλυκυτάτην ἁρμονίαν πρὸς τὸ ἄλλο ἔμψυχον ἄνθος τὸ ὁποῖον ἐπεσκίαζεν αὐτὰ διὰ τοῦ κάλλους του.

Τὴν ζωηρὰν, καὶ περιπαθῆ, καὶ πλήρη ἀρωμάτων

ταύτην φύσιν βλέπων ὁ Μελφόρδ, ἐδοκίμασε νέα αἰσθήματα, γεννώμενα εἰς τὰ ἐπικίνδυνα κλίματα ἅτινα δίδουσιν ἀδυναμίαν μὲν διὰ ν' ἀντιστῇ τις, δύναμιν δὲ διὰ νὰ πράξῃ τὸ κακόν. Ἀνέπνευσε τὸν δηλητήριον ἐκεῖνον ἄνεμον τὸν ὁποῖον δαίμων συγκροτεῖ μὲ ἀκτῖνας καὶ εὐωδίας, μὲ στοιχεῖα δηλαδὴ τόσῳ γοητευτικά. Ἐμάντευσεν ὅτι ἡ ἄγνωστος ἐκείνη ἀτμοσφαῖρα ἦτο πλήρης κινδύνων καὶ ἐπιβουλῶν, καὶ, καταβασανιζόμενος ἀπὸ τοὺς νέους τούτους φόβους, οὔτε κἂν ἐφαντάσθη νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν εὐεργετικὴν ἐκείνην φύσιν, ἥτις ἐθεράπευε ταχέως τὰ τραύματα τῆς κεφαλῆς διὰ νὰ ἀνοίξῃ ἄλλα πλέον θανατηφόρα εἰς τὴν καρδίαν. Ἀλλ' ἡσύχασεν ἐπὶ τέλους ἰδὼν ὅτι ἦτο μόνος εἰς μεμονωμένον θάλαμον, εἰς οἰκίαν σιωπηλὴν ὡς τάφος, εἰς ἐξοχὴν παντέρημον. Ναὶ μὲν γυνή τις εὑρίσκετο παρ' αὐτῷ, ἀόρατος καὶ παροῦσα, καὶ τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνος ὅσῳ ἦτο ἀγαθὴ καὶ ἐδύνατο νὰ ζητήσῃ ἔρωτα εἰς ἀμοιβὴν τῶν φροντίδων της, ἀλλ' ὁ νέος ναύτης εἶχε τοσαύτην εὐγνωμοσύνην νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὴν εὐεργέτιδά του, ὥστε τὸ δῶρον τοῦτο ἦτο προτιμότερον τοῦ ἔρωτος.

Ἐνῷ δὲ ἐσκέπτετο περὶ τῆς θέσεώς του ὡς συζύγου πιστοῦ ἐν κινδύνοις, ἤκουσε μικρὸν κρότον, καὶ φοβηθεὶς ἔμεινεν ἀκίνητος, μὴ τολμῶν νὰ στραφῇ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεντεῖτο ἀπὸ περιέργειαν, ἀφῆκε τὸν ἐξώστην καὶ ἔρριψε βλέμμα ταχὺ πρὸς τὸν θάλαμον.

Ἀλλὰ δὲν ἰδε κανένα· εὐωδία μόνον πολλὰ γνωστὴ ἐμαρτύρει πρόσφατον ἐπίσκεψιν. Ἡ εὐεργετικὴ καὶ ἀόρατος χεὶρ ἀπέθεσεν ἐπὶ τῆς τραπέζης πρόγευμα ἄφθονον μὲν, παρασκευασθὲν ὅμως κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς διὰ στόμαχον ἀσθενοῦς ἀναῤῥωνύοντος. Κορυφαὶ μελίας, καθὼς καὶ ῥίζαι νυμφαίας βρασταὶ, ἰχθὺς ἁλιευθεὶς εἰς τὸν ποταμὸν Κιὰγκ καὶ ἑψηθεὶς εἰς τὴν ἐσχάραν, κάστανα ἔνυδρα *πὶ τσὶ* ὀνομαζόμενα, πήττα ὀρυζίνη, καὶ ζῦθος ἐκ σίτου καὶ τείου, ἰδοὺ τὸ πρόγευμα. Ὅλα ταῦτα ἦσαν παράδοξα εἰς Εὐρωπαῖον· ἀλλ' ἦτο εὔκολον νὰ ἐννοήσῃ τις ἀπὸ τὰ ὡραῖα σκεύη, ὅτι ὁ ἑστιάτωρ ἐθεώρει ἀξιολογώτατα τὰ ἐδέσματα, καὶ ὅτι γυναικεῖαι χεῖρες ἐφρόντισαν νὰ διαθέσωσιν ἰδίως ἕκαστον τῶν ἐδεσμάτων τούτων, διὰ νὰ τὰ καταστήσωσι πλέον εὐπρόσδεκτα εἰς τὸν ξένον αἰχμάλωτον.

Ὁ Μελφόρδ ἔφαγεν ὡς ναύτης ναυαγήσας, ὀλίγον φροντίζων διὰ τὸ εἶδος τῆς τροφῆς του· ἐνόμισε μάλιστα ὅτι ἡ εὐγένεια καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη ὑπεχρέουν αὐτὸν νὰ ἔχῃ ὄρεξιν. Ἕκαστον τεμάχιον τὸ ὁποῖον κατέπινεν ἦτο μία συλλαβὴ εὐχαριστήσεως ἀποτεινομένης πρὸς τὴν ἄγνωστον. Ἐφρόντισε δὲ νὰ καταστήσῃ πολύκροτον τὸν μηχανισμὸν τοῦ ἀδδηφάγου στόματός του, ὥστε νὰ φθάνῃ ὁ ἦχος τῆς εὐγνωμοσύνης του μέχρι τῶν ὠτίων τῶν τανυσμένων ὄπισθεν τῶν περιπετασμάτων.

Ἐνίοτε ὅμως πικρά τις σκέψις ἐπήρχετο εἰς τὰς ἄκρας τῶν πέντε του δακτύλων, τῆς φυσικῆς του ταύτης περόνης, καὶ τὰ ἐκόλλα εἰς τὸ πινάκιον. « Ἀλλοίμονον! ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν, ἰδοὺ καὶ νέα ὑποχρέωσις πρὸς γυναῖκα τῆς ὁποίας αἱ ἀπαιτήσεις θ' αὐξάνουν βεβαίως κατὰ λόγον τῶν πρὸς ἐμὲ ἐκδουλεύσεών της. » Ὁ Μελφόρδ εὑρίσκετο εἰς ὁμοίαν θέσιν μὲ τὴν τοῦ Οὐγολίνου, φαγόντος τὰ τέκνα του διὰ νὰ διατηρήσῃ τὸν πατέρα των· οὕτω καὶ αὐτὸς ἐθυσιάζετο διὰ τὴν γυναῖκα, καὶ τὴν θυγατέρα καὶ τὸν υἱόν του Σίμωνα.

Ἐνίοτε ἐνθυμεῖτο τὸν φίλον του Βρόμβλεῦ ὅστις, ἀποπλανηθεὶς ἐνῷ ἐθήρευεν εἰς Ὀρενόκην, πρὸς τὰ σύνορα τῆς φυλῆς τοῦ Μεγάλου Ὄφεως, ὑπεχρεώθη νὰ νυμφευθῇ τὴν Ὀ-εἴαν, κόρην τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία εἶχε μυκτῆρας κυμαινομένους καὶ ὄψιν ἐρυθρὰν ὡς κοκκινογούλιον. Ὁ Βρόμβλεῦ ὑπετάγη εἰς τὸν ἰσημερινὸν ἔρωτα τῆς ἐρυθρᾶς Ὀ-εἴας· ἔστιξε τὸ πρόσωπόν του, ἐλάτρευσε τοὺς Μανιτοὺ, ἔφαγεν ἐψητὰς σάρκας Ἄγγλων, ἔκοψε δύο κόμας δύο ἀρχηγῶν τῆς Χελώνης, ἔμαθε νὰ παίζῃ *Τσι - σι - κουὲ*, ὡς ὁ Χάκτης, ἤναψε τὸ πῦρ τοῦ Συμβουλίου, ἔφερεν εἰς τὴν ῥάχιν του σακκίον περιέχον ὀστᾶ τῶν πατέρων του, οἵτινες ὅμως δὲν ἦσαν πατέρες του, καὶ ὅτε ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς, ἐκλεχθεὶς αὐτὸς βασιλεὺς τῆς φυλῆς, κατετροπώθη εἴς τινα μάχην, καὶ κατεφαγώθη ἀπὸ τοὺς πολεμίους μὴ σεβασθέντας τὸ ἀξίωμά του.

Τοιαῦτα συλλογιζόμενος ὁ νέος ναύτης δὲν παρετήρησε μακρὰν καπνοσύριγγα πλησιάσασαν αὐτὸν εἰς τὴν κλίνην του, καὶ παρ' αὐτὴν κυτίον πλῆρες τῆς ὀπιώδους ὕλης τὴν ὁποίαν τόσῳ ἀγαπῶσιν οἱ ναῦται. Μελφόρδ, ὁ ναυτικὸς τῆς *Ἰαμεσόνης*, ἦτο ἀρκετὰ εὐγενὴς καὶ δὲν ἐπλησίαζεν εἰς τὸ στόμα του καπνοσύριγγας· ἀλλ' ἡ ἀργία εἶναι μήτηρ πάντων τῶν κακῶν. Αἰχμάλωτος ἦτο ὁ ἐφευρὼν τὴν νικοτιανήν. Καὶ ὁ Μελφόρδ λοιπὸν ἐγέμισε τὴν καπνοσύριγγα, ἔλαβεν ἀπὸ μικρὸν πύραυνον ἄνθρακα καὶ ἤναψε αὐτὴν, καὶ ἐξαπλωθεὶς εἰς τὴν κλίνην του ἐκάπνιζεν.

Ὁ ἀνόητος! ἐκάπνιζεν ὄπιον!

Καπνιζόμενον εἰς μικρὰς δόσεις τὸ ὄπιον ὑπὸ τῶν Ἀσιανῶν ἐπενεργεῖ σωτηρίως εἰς τὸν ἐγκέφαλον των· ἀφανίζει ὅμως τοὺς εὐρωπαίους τοὺς καπνίζοντας αὐτὸ κατὰ πρῶτον. Καὶ ὁ ἡμέτερος Μελφόρδ μετέβη εἰς νέον κόσμον ὅτε ἀνέπεμψεν εἰς τὴν ὀροφὴν τὴν δεκάτην πνοήν. Παραδοξότατον ὄνειρον παρουσιάσθη ἐνώπιον τῶν μεγάλων καὶ ἀνοικτῶν ὀφθαλμῶν του, ὄντα ὑγρῶν ἀπὸ εὐχαρίστησιν ὀδυνηράν. Τὰ ὄνειρα εἶναι τέκνα τοῦ ὀπίου· ἡ *Ἀποκάλυψις* εἶναι ὄπιον διὰ στίχων.

Ὁ Μελφόρδ ἰδε καταπεσόντας τοὺς τέσσαρας τοίχους τοῦ κοιτῶνός του, καὶ τοὺς παρηκολούθησεν εἰς ἀβύσσους ἀχανεῖς, ὅπου ἐπέτοντο ὡς φύλλα ξηρὰ ἀναρπαζόμενα ἀπὸ τὸν ἄνεμον· ἔμεινεν, αὐτὸς, κοιμώμενος εἰς *κιόσκιον* κυμαινόμενον, ὡς ἀερόστατον περιεζωσμένον ἀπὸ ἄνθη ἐρυθρᾶ· κάτωθεν αὐτοῦ ἰδε περιστρεφομένην τὴν γηΐνην σφαῖραν μὲ μεγαλοπρεπεστάτην βραδύτητα· ἰδεν ὅλα τὰ ἔθνη ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου· ἔβλεπεν ὑπερτεινομένας εἰς τὸν ὀρίζοντα κορυφὰς *μιναρέδων* καὶ δόμους *παγοδῶν* αὐξάνοντας μετὰ μεγίστης ταχύτητος, προχωροῦντας, συστρεφομένους, καὶ φέροντας μεθ' ἑαυτῶν πόλεις ἀπεράντους καὶ λαοὺς θορυβώδεις ὡς κύματα ζῶντα καὶ πολυχρώμματα· μετὰ ταῦτα ἤρχοντο ἔρημοι ἀ-

μαλαὶ ὠχραὶ ὡς πεπηγότες ὠκεανοὶ, σύρουσαι πυραμίδας τοσούτῳ ὑψηλὰς, ὥστε ὁ Μελφόρδ ἀνεπήδα σπασμωδῶς φοβούμενος μὴ πληγωθῇ ἀπὸ τὰς κορυφὰς αὐτῶν· καὶ μετ' ὀλίγον ἐρημίαι ζοφεραὶ, διακοπτόμεναι ὑπὸ λιμνῶν καὶ ποταμῶν, ὅλαι ἀντηχοῦσαι ἀπὸ ὠρυγὰς λεόντων καὶ τίγρεων, καὶ πλήρεις πτηνῶν χρυσῶν. Ἐνὶ λόγῳ ἴδε στίφη εἰκόνων· ἡφαίστεια ὄρη ἔπιπτον ἐπὶ σωρῶν χιόνων, καὶ πεδιάδες χλοεραὶ εἰς πεδία μάχης καταφλεγόμενα ἀπὸ πυροβόλα· ὠκεανὸς μετεφέρετο ἀπὸ τὰς τρικυμίας εἰς πράσινα δάση καὶ στάχεις κιτρίνους, καὶ στίφη ἀνθρώπων πλήρη ζωῆς εἰς νεκροταφεῖα σιωπηλά· ὁ βίος ἐκρημνίζετο κατὰ τοῦ θανάτου, τὸ φῶς κατὰ τοῦ σκότους, τὸ πένθος κατὰ τῆς χαρᾶς, ὁ θόρυβος κατὰ τῆς γαλήνης, ταῦτα δὲ πάντα ἐγίνοντο μεγάλα καὶ τρομερά, ἅτινα ὅμως ἓν μόνον βλέμμα ἤρκει νὰ περιλάβῃ, χάρις εἰς τὸ ὄπιον. Καὶ μετὰ ταῦτα ἡ γηίνη σφαῖρα ἐστάθη ὡς μύλος μὴ ἔχων πλέον δύναμιν νὰ στραφῇ· ὁμίχλη ἐξηπλώθη ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον ὁρίζοντα καὶ διεσχίσθη μὲ πάταγον φρικώδη· ἡ πόλις τοῦ Λονδίνου ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ χάος τοῦτο ὡς πλανήτης δημιουργηθεὶς ἀπὸ τὴν φωνὴν τοῦ Μελφόρδ. Καὶ ἐφάνη εἰς τὸν νέον ναύτην ὅτι ἵστατο ὄρθιος ἐπὶ ἑνὸς ποδὸς, ἐνῷ εἶχε τὸν ἄλλον ὄπισθεν καὶ τὸ σῶμα ἐμπρὸς, ὡς Φήμη ἢ ὡς Ἑρμῆς τοῦ Ἰωάννου τῆς Βονωνίας ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ Ἁγίου Παύλου. Ἡ ἀχανὴς πόλις ἀνεπτύσσετο ὡς ἀνάγλυφον. Ἤκουε μυκώμενον τὸν Τάμεσιν ἐξ ἀριστερῶν, ὑπὸ τὰς κυκλωπείους ἀψίδας τῆς γεφύρας τοῦ Λονδίνου, ἔβλεπε σειομένους σωροὺς χόρτων εἰς τὴν κορυφὴν τῶν μεγάλων καταστημάτων τῆς πόλεως· ἔβλεπε πλανωμένας εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς πόδας του ἄβυσσον τὰς τέσσαρας γιγαντιαίας πλευρὰς τοῦ Ἁγίου Παύλου, ὡς ἂν εἶχε βάθρον ὄρος ὑψηλότατον. Ἐκεῖθεν οἱ ὀφθαλμοί του διευθύνθησαν πρὸς τὰς πλατείας καὶ αἰωνίας ὁδοὺς αἵτινες συνεχέοντο μετὰ τοῦ ὁμιχλώδους ὁρίζοντος εἰς τὰς σκιὰς τοῦ κήπου τοῦ Κενσιγκτῶνος.

Ἐμέτρα ἓν πρὸς ἕν, καὶ ὅλα συγχρόνως τὰ τριακόσια κωδωνοστάσια, τοὺς βιομηχανικοὺς ὀβελίσκους, τὰς ἀναθηματικὰς στήλας, τοὺς πύργους, τοὺς μαύρους θόλους, ὅλα τὰ ἀναρίθμητα ἐκεῖνα σχήματα, ἀνυψούμενα ὡς κίονας κολοσιαίους διὰ νὰ ὑποβαστάζωσιν οὐρανὸν πλατὺν καταπίπτοντα· καὶ, κατὰ τὴν ἀλλόκοτον αὐτὴν ὀπτασίαν, ὅλαι αἱ ὁδοὶ, τὰ παλάτια, αἱ ἀγοραὶ, οἱ κῆποι, σύμπας ὁ ἀχανὴς ἐκεῖνος κόσμος ἦτο ἀκατοίκητος· ἔρημος ἦτο ἡ μητρόπολις ἐκείνη τῆς οἰκουμένης, ἡ Παλμύρα αὐτὴ πρὸ τῶν ἐρειπίων της· αἱ διεξοδικαὶ σειραὶ τῶν πλοίων τῶν σαλευομένων εἰς τὸν ποταμὸν, εἶχον τὰ μὲν καταστρώματα αὐτῶν ἔρημα, τοὺς δὲ ἱστοὺς κομψότατα ἐστολισμένους· τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ κτίρια ἐφαίνοντο ἀναμένοντα τὸ σύνηθες πλῆθος· τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἤρχετο, καὶ διὰ τῶν λαμποκοπούντων ὑάλων ἐφαίνοντο θάλαμοι κενοί· ἡ γῆ ἐσκοτίζετο ἀπὸ τὰς ἀκινήτους σκιὰς τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν κανονοστασίων, αἱ δὲ σκιαὶ αὗται ἦσαν τρομεραὶ διότι ἥλιος δὲν ὑπῆρχε.

Μία φωνὴ, μία μόνη φωνὴ, φωνὴ γοερὰ ὡς ἡ μεγάλη φωνὴ ἡ ἐξερχομένη τὴν νύκτα ἀπὸ τὰ δάση, ἀνέβη ἀπὸ τὰς ἀβύσσους τῆς πόλεως εἰς τὸ ἀέτωμα τοῦ ἁγίου Παύλου. Ὁ Μελφόρδ ἠσθάνθη τὸν θόλον τρίζοντα ὑπὸ τοὺς πόδας του, ὡς κώδωνα ὅστις ταράσσεται διὰ νὰ σημάνῃ· ἐδύθισε τὸ βλέμμα εἰς *Φάριγκδον*, μίαν τῶν πλατυτέρων τοῦ Λονδίνου ὁδῶν, ἐπειδὴ ἐνόμισεν ὅτι ἐκεῖθεν ἀνέβη ἡ πένθιμος φωνή. Ἡ Φάριγκδον ἐφωτίζετο ἀπὸ φῶς χρῶμα ἔχον ἄγνωστον· ἐν μέσῳ τοῦ ἐδάφους εἶρπε σκιὰ μακρὰ, σκιὰ σώματος ἀνθρωπίνου, ἀοράτου εἰσέτι, καὶ ἑτοίμου νὰ δειχθῇ εἰς τὸ βλέμμα τὸ ὁποῖον τὸ περιμένει καὶ τὸ φοβεῖται. Τὸ σῶμα ἐφάνη, καὶ ὁ Μελφόρδ, ἄνωθεν τῶν νεφῶν, ἔτεινε τοὺς βραχίονας, καὶ ἡ ἐρωτική του φωνὴ ἀνέβρασεν εἰς τὸ στῆθός του ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ χείλη του· ἀνεγνώρισε τὴν γυναῖκά του τὴν προσφιλῆ του Καρολίναν! Ἐβάδιζε βάδισμα ἐπίσημον ὡς φάντασμα, τὸ βλέμμα ἔχουσα ἀκίνητον, τοὺς βραχίονας ἀνοικτοὺς, σύρουσα σινδόνην ὡς ἐσθῆτα, καὶ ὁμοιάζουσα βασίλισσαν τάφων ἐπισκεπτομένην τὴν ἐπικράτειάν της, καὶ χαίρουσαν διότι εὗρεν εἰς τὴν ὡραίαν πόλιν ἐρημίαν μόνον καὶ ὄλεθρον, τοὺς δύο τούτους ὀπαδοὺς τοῦ θανάτου!

Τότε σωρὸς κεραυνῶν κατέπεσε καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Παύλου ἐκρημνίσθη κατὰ τοῦ Λονδίνου· ὁ δὲ Μελφόρδ, ἀνάρπαστος γενόμενος ἀπὸ μάρμαρα πετώμενα ὡς κονιορτὸς, διέτρεξε κόσμον ἄμορφον καὶ ἀκατονόμαστον, πλήρη σπινθήρων καὶ πατάγων προξενουμένων ἀπὸ ὕδατα καταπίπτοντα εἰς βάραθρα, κόσμον ὅμοιον ἐκείνου ὅστις ἀποκαλύπτεται εἰς ἀσπαίρουσαν κεφαλὴν ὅταν αἰσθάνεται τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου.

Αἴφνης κατέπαυσεν ἡ θέρμη ἥτις κατέφλεγεν αὐτόν· ἴδε καὶ ἀνεγνώρισεν ἑαυτὸν εἰς κάτοπτρον μέγα κρεμάμενον ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἐνόμισε δὲ ὅτι ἦτο κεντημένος ἐπὶ τοῦ περιπετάσματος, καὶ μεμιγμένος μετ' ἄλλων εἰκόνων. Ἐμειδία βλέπων τὸ ἀντίτυπόν του, ἤθελε νὰ τείνῃ τοὺς βραχίονάς του, ἀλλ' ἦτο μανδαρῖνος ἐζωγραφημένος, προσηλωμένος ἐπὶ μεταξωτοῦ, καὶ διατηρῶν μόνην τὴν εὐστροφίαν τῶν ὀφθαλμῶν του. Ὁ τελευταῖος παροξυσμὸς τοῦ ὀπίου τὸν ἐπεβίβασεν εἰς πλοῖον συντετριμμένος ἔχον τοὺς ἱστοὺς καὶ ναυαγοῦν κατὰ βράχων ἐκ πάγου· ὠθεῖτο εἰς ἀκτὰς ἀποτόμους καὶ χιονώδεις, ἐξύπνισεν ἐνῷ ἐκάθητο οἰκογενείας λευκῶν λύκων τοὺς ὁποίους ἐξελάμβανεν ἀντὶ κραββάτων, ἔβλεπε διαβαίνων ἔμπροσθέν του τὸ πτῶμα τοῦ ἡλίου ἔχον γένειον πεπηγὸς, εὕρισκεν ἀνοικτὴν τὴν πύλην οἰκίας ἀπούσης, καὶ εἰσήρχετο εἰς αὐτὴν πνευστιῶν· ἐζήτει τὴν κλίμακα, ἀπήντα κλίνην, ἤνοιγεν ὀλίγον τὸ κωνωπεῖον αὐτῆς, καὶ γραῖά τις ὠχρὰ, ἐξηπλωμένη ἔδραττε τὸν βραχίονά του, ἔτριζε τοὺς ὀδόντας της καὶ ἐμειδία. Ἡ ὀπτασία ἐτελείωσε, καὶ ἐπανήρχετο τὸ ὄναρ· ὁ νήδυμος ὕπνος καὶ τὰ ἐλαφρὰ ὀνειρά του, ἐχρωμάτιζον μὲ τὰ γλυκέα χρώματά των τὸ πρόσωπον τοῦ νέου ναύτου. Μετὰ τόσας περιπλανήσεις ἐκοιμήθη ἐπὶ τέλους ὁ ταλαίπωρος ἐκεῖνος Μελφόρδ.

Ὅτε ἐξύπνησεν ἴδε τὸν θαλαμόν του φεγγόμενον ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τῆς σελήνης, διὸ ἤρχιζε νὰ ἀπορῇ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὡρῶν καθ' ἃς ἐκοιμήθη. Καὶ περιεργείᾳ φερόμενος ἀνεπόλησε τὰς λεπτομερείας τῶν ὀνείρων καὶ ὀπτασιῶν του, καὶ ἡ ἀναθεώρησις αὐτὴ τὸν ἔτερψεν εἰς ἄκρον· « Μὰ τὴν πίστιν μου, ἤθελα νὰ ζῶ πάντοτε ὅπως ἐκοιμήθην! Ἰδοὺ ὕπαρξις! Ἴσως τὸ ὄνειρον εἶναι καὶ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, καὶ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ εἶναι τὸ ὄνειρον! Καὶ ὅμως μὲ φαίνεται ὅτι ἔχω τι βαρὺ εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ἀλλ' ἀδιάφορον ἐὰν εἶμαι εἰς τὴν σελήνην μὲ φέγγει τὸ ὡραῖον φῶς τῆς γῆς. »

Εἶπε καὶ ἐσηκώθη, καὶ ἡ δρόσος τῆς νυκτὸς προσβαλοῦσα τὸ πρόσωπόν του, τὸν ἐζωογόνησεν· ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἀνέστη τρίς. Βεβαίως, ὡς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ὀπίου θὰ ἠσθάνθη ἠρεθισμένος καθ' ὑπερβολὴν ἀπὸ χαρὰν παιδαριώδη ἀσυνήθη εἰς τὴν κρᾶσίν του. Ἐκάθησεν εἰς τὸν ἐξώστην, καὶ ἐμειδία εὐμενῶς πρὸς τὴν ἐξοχὴν λάμπουσαν ὑπὸ τὴν σελήνην τῆς Κίνας μὲ τόσην λάμψιν ὅσην βλέπουσιν οἱ Ἄγγλοι εἰς τὸν κῆπον τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ὑπὸ τὸν ἥλιον τοῦ Λονδίνου, τὸν Ἰούλιον μῆνα περὶ μεσημβρίαν. Ὅλως χαίρων καὶ σκιρτῶν, δὲν διετήρησε τὴν συστολήν του, ἀλλὰ μὲ φωνὴν τραχεῖαν, βραγχώδη καὶ βαρεῖαν, ἔψαλλε τὸ ἀποδημητήριον ᾆσμα τῶν ναυτῶν τῆς Ἀγγλίας.

Come, all hands, ahoy the anchor;
From friends and relations we go·
Poll blubbers and cries, devil thank her,
She' ll soon sake another in sow.

ἤτοι·

Ἔλθετε ὅλαι αἱ χεῖρες νὰ ἀνασύρετε τὴν ἄγκυραν,
Ἀποχωριζόμεθα ἀπὸ τοὺς φίλους καὶ τοὺς συγγενεῖς μας.
Ἡ Παυλίνα ὀλοφύρεται καὶ κλαίει· ὁ διάβολος ἂς τὴν εὐχαριστήσῃ.
Θὰ εὕρῃ ταχέως ἄλλον διὰ νὰ τὸν ῥυμουλκήσῃ.

Μόλις δὲ ἐτελείωσε τοὺς πρώτους στίχους, καὶ ἴδε τί τὸ ὁποῖον δὲν ἐτάσσετο μεταξὺ τῶν φαντασμάτων τῆς τελευταίας ὀπιώδους ὀπτασίας του. Εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τῆς μικρᾶς λίμνης ἐφάνη καθαρῶς μορφὴ ζῶσα τῆς ὁποίας ἡ ἔκστασις ἑρμηνεύετο ἀπὸ σπασμωδικὴν ἀκινησίαν. Ὁ Μελφόρδ δὲν ἐνόει εἰς ποῖον ἔθνος τὸ νυκτερινὸν ἐκεῖνο ὃν ἀνῆκε· ἡ κεφαλὴ, οἱ ὦμοι, τὰ ἰσχία, ἡ μέση του, ὅλα ταῦτα ἔχοντα σχῆμα λεπτὸν ἀλλ' ἀβέβαιον καὶ κυματνόμενον, ἐδείκνυον τὸ ὃν ἐκεῖνο ὡς δένδρον ἀνοῖγον τὰ φύλλα ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς νυκτός. Ὁ Μελφόρδ ἐπίστευσε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἦτο δένδρον· ἀλλὰ τὸ δένδρον ἀφῆκε μετ' ὀλίγον δύο κραυγὰς βραγχώδεις ὁμοίας πρὸς τὰς γοερὰς φωνὰς τῶν κούκκων, καὶ βαλὼν ἕνα πόδα ἐμπρὸς καὶ ἕνα ὀπίσω προσήρρωσεν εἰς μέγα τόξον βέλος, καὶ ἐσημάδευσε τὸ στῆθος τοῦ Μελφόρδ.

(*Ἕπεται συνέχεια*).

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

Περὶ Κωνσταντίνου τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ περὶ τῆς τελευταίας αὐτῆς πολιορκίας.

—o—

Κωνσταντῖνος, ὁ τελευταῖος τῶν Γραικορωμαίων Αὐτοκρατόρων, δέκατος ἤ, κατ' ἄλλην ὀνοματολογίαν, τεσσαρεσκαιδέκατος ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα ἀριθμούμενος, ἦτον, πατρόθεν μὲν, τὸ γένος Παλαιολόγος, τέταρτος ἐκ τῶν ἓξ υἱῶν Μανουὴλ Β'. τοῦ Παλαιολόγου· μητρόθεν δὲ Δραγάσης διότι ἡ μήτηρ του, Εἰρήνη ἢ Ἑλένη, ἡ μετονομασθεῖσα περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου της διὰ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος Ὑπομονὴ, ἦτον θυγάτηρ Κωνσταντίνου τοῦ Δραγάση, ἡγεμόνος τῆς παρὰ τὸν Ἀξιὸν Μακεδονίας.

Ἐγεννήθη δὲ, κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς, τῇ 9 Φεβρουαρίου τοῦ 1404, καὶ παρὰ τοῦ πατρός του μὲν διωρίσθη ἡγεμὼν τῶν τῇ Χαζαρίᾳ ὁμορούντων μερῶν τοῦ Πόντου, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του δὲ Ἰωάννου, ὕστερον αὐτοκρατορήσαντος, ἡγεμὼν τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἡγεμόνευον καὶ οἱ ἄλλοι του ἀδελφοί.

Διαδεχθεὶς τὸν ἀδελφόν του, Ἰωάννην Ζ'. ἢ Η'. τὸν Παλαιολόγον, ἀποθανόντα, κατὰ τὸν Φραντζῆν, τῇ 31 Ὀκτωβρίου τοῦ 1449, καθ' ὃν καιρὸν ἡ ποτὲ παγκόσμιος τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατορία εἶχε καταντήσῃ νὰ μὴ ἔχῃ μακρότερα ὅρια παρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ τείχη, δὲν ἠθέλησε νὰ χρισθῇ, κατὰ τὴν συνήθειαν, Αὐτοκράτωρ (*), ἐν ᾧ ἔβλεπεν ἐπικείμενον ἔξωθεν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τὸν Σουλτὰν Μουράτην, καὶ, μετ' αὐτὸν, τὸν τρομερὸν Μεχμέτην.

Εἶχε δὲ νυμφευθῇ, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1428, Θεοδώραν, τὴν θυγατέρα τοῦ Κόμητος Λεονάρδου τοῦ Τόκκου, καὶ ἐγγόνην Καρόλου τοῦ Β'., Κόμητος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ὅστις παρεχώρησεν αὐτῷ διὰ τοῦ συνοικεσίου τούτου ὅσα φρούρια καὶ πολίχνια ἐκέκτητο ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν οἷς καὶ τὸ Χλωμοῦτσι καὶ ἡ Γλαρέντσα (Κλαρεντία) ἐν τῇ Ἠλείᾳ.

Ἀποθανούσης δὲ ταύτης τῷ 1429, καὶ ταφείσης ἐν Κλαρεντίᾳ, ἔλαβε δευτέραν σύζυγον, τῇ 27 Ἰουλίου τοῦ 1441, Αἰκατερίναν τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Λέσβου, Νοταρᾶ - Παλαιολόγου τοῦ Κατελουσίου (**), ἀποθανοῦσαν καὶ ταύτην, περὶ τὸν

(*) Ὅθεν κακῶς παριστάνεται στεμματοφορῶν.

(**) Ἡ Γατελούζου, καθὼς τὸν γράφει ὁ Δούκας, χαρακτίσας γραμματεὺς αὐτοῦ τε τούτου, Δορίνου τοῦ Γατελούζου καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Δομινίκου τοῦ Γατελούζου. Ἦσαν δὲ οὗτοι πάντες ἐκγονοι Φραγκίσκου τοῦ Γατελούζου, εὐγενοῦς Γενουΐτου, ὅστις, ἀποκαταστήσας Ἰωάννην τὸν Ἀνδρονίκου τὸν Παλαιολόγον, τὸν ἄλλως

Αὔγουστον τοῦ 1442, ἐν Παλαιοκάστρῳ τῆς Λέσβου. Ὥστε, ὅταν αὐτοκρατόρησεν, ἦτο χηρεύων, χωρὶς κἀνὲν τέκνον ἀπὸ τῶν δύω του γυναικῶν.

Ἓν ἔτος πρὶν τοῦ θανάτου του ἐμνηστεύσατο μὲν τὴν θυγατέρα τοῦ Αὐτοκράτορος (!!) τῆς Τραπεζοῦντος, Δαβὶδ τοῦ Κομνηνοῦ, τὸ συνοικέσιον ὅμως τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἐπελθόντος τοῦ Μεχμέτ.

Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν ὀγδοήκοντα Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων, ὅσοι, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἐν διαστήματι 1140 χρόνων, ἐβασίλευσαν τῶν Γραικορωμαίων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ, διὰ τὰς σπανίας του ἀρετάς, ἦτον τῷ ὄντι ἄξιος καὶ τῆς διαδοχῆς τοσούτων αἰώνων δόξης, καὶ εὐμενεστέρας τύχης.

Ἀλλ' ἡ ὥρα τοῦ τέλους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶχε πλέον σημάνῃ, καὶ ὁ Σουλτάνος Μεχμὲδ ὁ Β', ὁ ἐπικληθεὶς Φατὶχ (νικητὴς ἢ κατακτητής, δορικτήτωρ), υἱὸς Σουλτὰν - Μουραὰδ τοῦ Β'., καὶ ἔγγονος Μεχμὲδ τοῦ Α'., τοῦ ἐπιλεγομένου Τσελεμπῆ (*), διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του τῇ 2 Φεβρουαρίου τοῦ 1451, εἰς ἡλικίαν 22 ἐτῶν, ἀπεφάσισε τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, καὶ ἐπὶ τούτῳ, μετὰ ἓν ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας του, τῇ 26 Μαρτίου τοῦ 1452, ἐπεχείρησε νὰ κτίσῃ καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας φρούριον, ὅμοιον τῷ προοικοδομηθέντι ἤδη ὑπὸ τοῦ πάππου του ἐπὶ τῆς ἀντικρὺ Ἀσιανῆς παραλίας, καὶ οὕτω νὰ γένῃ κύριος τοῦ πλοὸς τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν τελωνείων τῶν ἀπὸ τούτου εἰσπραττομένων, καὶ νὰ διαβιβάζῃ ἐν ἀσφαλείᾳ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἤπειρον τὰ στρατεύματά του.

Ἐναντίον τῆς προφανοῦς ταύτης παραβιάσεως τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ὑπαρχούσης συνθήκης, ἐδοκίμασε νὰ διαμαρτυρηθῇ ὁ δυστυχὴς Κωνσταντῖνος, ἀποστείλας πρέσβεις πρὸς τὸν Σουλτάνον. Ἀλλ' ὁ Μεχμὲτ ἀπεκρίθη ὅτι εἶνε κύριος νὰ κτίζῃ *ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας του* ὅπου θέλει· καὶ ὅτι, ἀνίσως ἄλλοτε τολμήσῃ τις νὰ ἐμφανισθῇ πρὸς αὐτὸν ὡς πρέσβυς περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, θέλει τὸν ἀποδείρῃ ζῶντα. Καὶ ἐξακολουθῶν μὲ ἄκραν ταχύτητα τὴν οἰκοδομὴν, ἐργαζομένων πολλῶν ἐξ ὑπαμοιβῆς χιλιάδων ἡμέραν καὶ νύκτα, ἐτελείωσεν ἐν διαστήματι τεσσάρων μηνῶν τὸ καὶ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὀχυρότατον τοῦτο φρούριον ἐπὶ τοῦ Ἑρμαίου ἀκρωτηρίου, τὸ καλούμενον φρούριον τῆς Εὐρώπης (Ῥούμελη - χισσαρὶ), τὸ ὑλικὸν τοῦ ὁποίου ἐλήφθη κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τῶν πλησίον δύω λαμπροτάτων ναῶν τοῦ Ἀρχιστρατήγου, τοῦ ἐν τῷ Σωσθενίῳ (Στένῃ) καὶ τοῦ ἐν ταῖς Ἑστίαις (Μέγα-Ῥεῦμα).

Τοῦτο ἦτον σημεῖον ὡς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἑτοιμασθῇ διὰ τὸν τελευταῖον περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα. Ἀλλὰ πόθεν καὶ πῶς; ὅταν, παρεκτὸς εὐαριθμων τινῶν τριήρεων, καὶ 2—3000 στρατιωτῶν, ξένων τῶν πλειοτέρων, οὐδὲν ἄλλο εἶχε νὰ ἀντιτάξῃ πρὸς τὸν φρικτόν του ἀντίπαλον, παρὰ τὴν προσωπικήν του ἀνδρίαν.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον, ἀποφασίσας νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην, ἐφωδίασεν, ὅσον ἐνεδέχετο, μὲ τροφὰς καὶ πολεμεφόδια τὴν πόλιν, ὠχύρωσε τὰ τείχη, ἔκλεισε διὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἁλύσου (ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ (*) μέχρι τοῦ τῶν Μαγγάνων, τοῦ καλουμένου *Κερατηραρίου*), τὸν Κεράτιον κόλπον, καὶ ἔσωθεν αὐτῆς παρέταξε τὰς ἐν τῷ λιμένι τριήρεις καὶ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εὑρέθησαν, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Οὐενετῶν καὶ Γενουησίων, οἱ ὁποῖοι, καὶ τοι δολίως ἀνέκαθεν ἐμπορευόμενοι τὴν ἀθλιότητα τοῦ Γραικορωμαϊκοῦ Κράτους, προσηνέχθησαν κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν, οἱ Οὐενετοὶ μάλιστα, πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀδελφοὺς των χριστιανοὺς μὲ ἱπποτικὴν τῷ ὄντι ἀφιλοκέρδειαν καὶ ἀνδρίαν.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐδοκίμασε νὰ κινήσῃ διὰ τοῦ Πάππα (Νικόλαος ἦτον τότε ὁ Ε'., διαδεχθεὶς τῷ 1447 τὸν Εὐγένιον τὸν ἐπὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου) τὸν ζῆλον τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, καὶ νὰ ἐνεργήσῃ νέαν σταυροφορίαν. Ἀλλ' οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι εἶχον ἤδη παρέλθῃ· καὶ ἡ Εὐρώπη, τρομαγμένη ἀκόμην ἀπὸ τὰς δύο κατ' αὐτῆς νίκας τῶν Τούρκων, τὴν ἐν Κοσσόβῳ καὶ τὴν ἐν Βάρνῃ, ἐστοχάζετο κάθε ἄλλο παρὰ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων· ὁ δὲ μακαριώτατος Πάππας, ἀντὶ πάσης βοηθείας, ἀπέστειλεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὰς ἀποστολικάς του εὐχὰς, καὶ ἕνα *λεγάτον*, Ἰσίδωρον τὸν ποτὲ Μητροπολίτην Κιαιβίας τῆς ἐν Ρωσσίᾳ, σταλέντα μὲν παρὰ τοῦ ἐκεῖ Δουκὸς εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον μετὰ τῶν ἄλλων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀρχιερέων, καὶ ὑπογράψαντα καὶ αὐτὸν τὴν λεγομένην ἐκείνην *ἕνωσιν*, ἀποδιωχθέντα δὲ διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ρώσσων, καὶ καταφυγόντα εἰς Ρώμην, ὅπου τῷ ἀπενεμήθη ὡς ἔπαθλον τὸ σκιάδιον τοῦ Καρδιναλίου. Εἰς αὐτὸν παρήγγειλεν ἰδίως νὰ φροντίσῃ μὲ κάθε τρόπον, ὠφελούμενος ἀπὸ τῆς ἀθλιότητος τῶν Γραικῶν, νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν, ὑπάρχουσαν ὀνόματι μόνον, ἕνωσιν τῶν δύω Ἐκκλησιῶν, πρὸ πάντων δὲ καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Πάππα διότι περὶ τούτου κυρίως ἦτον ἅπασα ἡ σπουδή.

Ἡτοιμάζετο ἐν τούτοις ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ὁ Σουλτάνος. Ἀλλ' ὁποῖαι ἑτοιμασίαι! ὅλαι αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν Τουρκικαὶ δυνάμεις, τὰ στρατεύματα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, πλῆθος ἄλλο ἐθελοντῶν, εἰς τὴν ἀκμὴν τότε ἀκόμην ὅλου των τοῦ φανατισμοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν αἱ τρομεραὶ ἐκεῖναι *λουμπάρδαι* (κανόνια, οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐπινοηθέντα, διὰ τὴν εὕρεσιν τῆς πυρίτιδος, τὰ ὁποῖα οἱ μὲν τῶν συγγραφέων Χωνείας, οἱ δὲ Τηλεβόλους καὶ ἄλλοι Ἑλεπόλεις, κακῶς γραφόμενον Ἑλεβόλεις, ἀποκαλοῦσι), τὰς ὁποίας κατεσκεύασεν Οὔγγρός τις Οὐρβανὸς τὸ ὄνομα, ἐλθὼν μὲν τοκαταχὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπελθὼν δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὸν Σουλτάνον ἐπ' ἐλπίδι μεγαλητέρου κέρδους.

Καὶ τέλος, περὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1453 ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς Ἀδριανοῦ, ἀποστείλας προτοῦ ἕνα τῶν στρατηγῶν του, τὸν Σαριτζᾶπασσᾶν, ἵνα προετοιμάσῃ τὸν δρόμον διὰ τῶν τηλεβόλων τὴν μετακόμισιν, καὶ ἰδίως ἑνὸς τερατωδεστάτου, τὸ ὁποῖον ἔσυρον πεντήκοντα, ἤ, κατὰ τὸν Λαόνικον, ἑβδομήκοντα βοῶν ζεύγη καὶ δύω χιλιάδες ἄνδρες, ἐδέχετο δὲ σφαῖραν ἔχουσαν περιφέρειαν ἑνδεκα σπιθαμῶν (!!), καθὼς διηγεῖται Λεωνάρδος ὁ Χῖος, προσθέτων ὅτι κατεμέτρησεν ὁ ἴδιος ἐξ αὐτῶν μίαν.

Κατόπιν ἦλθε καὶ ὁ Σουλτάνος μὲ τὸ ἐπίλοιπον τοῦ στρατεύματος, συμποσουμένου εἰς 400,000 περίπου ἄνδρας, ἐξ ὧν 40,000 Γενίτσαροι, καὶ ἐξ αὐτῶν 10,000 οἱ ἐκλεκτότεροι, ἀποτελοῦντες τὴν βασιλικὴν φρουράν.

Καὶ τῇ 2 Ἀπριλίου ἔστησεν ἔξωθεν Κωνσταντινουπόλεως τὴν σκηνήν του καταντικρὺ τῶν πυλῶν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ (τοῦ νῦν Τὸτ - καπού) καὶ τῆς Πολυάνδρου (Ἐδιρνέ - καπού), ὀπισθεν λόφου τινὸς καλουμένου σήμερον Μάλ - τεπέ. Τὰ δὲ στρατεύματα ἐτοποθετήθησαν, τὰ μὲν τῆς Ἀνατολῆς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, «ἕως τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης πρὸς νότον» τῆς Πύλης τῆς Χρυσῆς (τῶν Ἑπτὰ Κουλάδων), τὰ δὲ τῆς Ρούμελης ἐξ ἀριστερῶν ἄχρι τῆς Ξυλοπόρτης καὶ Κοσμιδίου (Ἐϊούμπ). Ἀπόσπασμα δέ τι τοῦ στρατεύματος μὲ μέρος τοῦ πυροβολικοῦ ἐπέρασεν εἰς τὸ κατέναντι τῆς πόλεως μέρος, πέραν τοῦ Κερατίου Κόλπου, ὑπεράνωθεν τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ, κατεχομένου ὑπὸ τῶν Γενουϊτῶν, καὶ ἐτοποθετήθη ἐπὶ τοῦ λόφου ὅπου τώρα τὸ Σταυροδρόμιον, καλούμενον τότε Ἅγιος Θεόδωρος, ἵνα πυροβολῇ τὰς ἐν τῷ λιμένι παρατεταγμένας τριήρεις, τῶν ὁποίων καὶ κατεβύθισε διὰ τῶν σφαιρῶν μίαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἠσφαλίσθησαν μετὰ τοῦτο ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Γαλατᾶ εἰς τὴν παραλίαν.

Ὁ δὲ στόλος του, καταπλεύσας συγχρόνως σχεδὸν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, συμποσούμενος εἰς 380 πλοῖα, ἐξ ὧν 34 μεγάλαι τριήρεις (κάτεργα), ἐπειδὴ δὲν ἠμπόρεσε νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τοῦ Κόλπου διὰ τὴν ἅλυσον, προσωρμίσθη μέρος μὲν εἰς τὸν Φειδαλίας κόλπον (Μπαλτά - λιμὰν), μέρος δὲ περὶ τὸ Διπλοκιόνιον (Δολμὰ - μπαγτσέ).

Τότε ἐμήνυσε τῷ Αὐτοκράτορι, ὅτι, κυριεύων πρὸ ἐτῶν ἤδη ὅλης τῆς ποτὲ Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, δὲν ἀνέχεται νὰ ὑπάρχῃ ἐντὸς τοῦ Κράτους του μία πόλις ἐχθρὰ καὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν *Μουσλήμ*, καὶ διὰ τοῦτο ἔχει σκοπὸν ἀμετάθετον νὰ τὴν ἐκπολιορκήσῃ. Φειδόμενος ὅμως τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, προτείνει τῷ αὐτοκράτορι νὰ τῷ παραδώσῃ τὴν πόλιν ἀναιμωτὶ, καὶ ὑπόσχεται νὰ διατηρήσῃ ἀνεπηρέαστα τὴν θρησκείαν, τὰ ἔθιμα καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν κατοίκων, εἰς αὐτὸν δὲ νὰ δώσῃ, εἴτε τὴν Πελοπόννησον, εἴτε ἄλλο ἀνάλογον μέρος ἐκ τῆς ἐπικρατείας του, ὅπου νὰ ἐγκαταβιώσῃ ἡγεμονεύων.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεκρίθη καθὼς ἔπρεπεν εἰς Χριστιανὸν ἡγεμόνα, ἀπόγονον καὶ διάδοχον τοσούτων Αὐτοκρατόρων. Εἶπε δὲ ὅτι, ἔχων πρὸ χρόνων συνθήκας καὶ πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Σουλτάνου καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν Σουλτάνον, καθὼς καὶ οἱ προκάτοχοί του πρὸς τοὺς προκατόχους ἐκείνου, δὲν γνωρίζει ὅτι παρέβη αὐτάς ποτε. Ἑπομένως, ἂν ὁ Σουλτάνος ἐπιμένῃ νὰ τὰς ἀθετήσῃ πρῶτος ἄνευ αἰτίας, αὐτὸς ἔχει τὰς ἐλπίδας του εἰς Θεὸν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναθέτει καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως. Ἀνίσως ὅμως παραχωρήσῃ ἄλλως ἡ Θεία Πρόνοια, αὐτὸς προκρίνει νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπιά της, παρὰ νὰ συγκατατεθῇ εἰς προτάσεις ἀναξίας ἑαυτοῦ.

Τότε ἄρχισεν ἡ πολιορκία. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι, στήσαντες ἐπὶ λόφων χειροποιήτων τὰς τηλεβόλους των, ἤρξαντο πλήττειν τὰ τείχη κατὰ τρία κυρίως μέρη, τὸ μὲν, περὶ τὴν καλουμένην Χαρσίαν (Ἐγκαρσίαν;) πύλην, τὸ νῦν Ἐγρὶ - καπού, τὸ δὲ περὶ τὴν Ἀδριανοῦ· καὶ τὸ τρίτον, ὅπου καὶ ἡ μεγίστη ἐκείνη ἐλέπολις, ἀντικρὺ τῆς τοῦ Ῥωμανοῦ, ἀφ' ἧς καὶ παρωνομάθη Τὸπ - καπού, στήσαντος τοῦ Σουλτάνου μετὰ τὴν ἅλωσιν ὑπεράνωθεν αὐτῆς, ὡς τρόπαιον, τὴν χωνείαν ταύτην.

Ἀντετάχθησαν δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐμετρήθησαν, κυρίως μὲν στρατιῶται τῆς πόλεως 2972, σύμμαχοι δὲ, Γενουήνσιοι καὶ Οὐενετοὶ, καὶ ἄλλοι στρατολογηθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ἐκ τῶν κατοίκων καὶ τῶν μοναχῶν πολλοὶ, ὅλοι ὁμοῦ περὶ τὰς 8,000. Καὶ ὁ μὲν Μπάϊλος τῶν Οὐενετῶν Ἱερώνυμος ὁ Minottos, ἐτάχθη φυλάττειν τὰ περὶ τὰς Βλαχέρνας μέρη καὶ τὰ ἐκεῖσε παλάτια, ὅπου κατῴκουν συνήθως περὶ τοὺς τελευταίους χρόνους οἱ Αὐτοκράτορες. Ὁ δὲ τῶν Κατελάνων (Ἱσπανῶν) Κόνσουλος Πέτρος ὁ Ἰουλιανὸς τὰ μέρη τοῦ Βουκολέοντος (Κάτεργα - λιμανὶ) καὶ μέχρις ἐγγὺς τοῦ Κοντοσκαλίου. Ὁ δὲ Ἰάκωβος Κονταρῖνος, περὶ τὸν ἔξω λιμένα (Ναρλὺ - καπού ἢ Βλάγκα - μποστὰν) καὶ ἕως ἐγγὺς τῶν Ὑψωμαθείων. Μαυρίκιος δὲ ὁ Καταναῖος, ὁ ἐκ τῆς Λιγουρίας, τὰ περὶ τὴν πύλην τὴν λεγομένην Χρυσῆν καὶ τὸ Ἑπταπύργιον ἄχρι τῶν Πηγῶν (Μπαλυκλύ). Παῦλος δὲ καὶ Ἀντώνιος καὶ Τρωΐλος, οἱ αὐτάδελφοι, οἱ ἐπιλεγόμενοι Bocchiardi, τὰ τείχη τὰ περὶ τὴν τῆς Ἀδριανουπόλεως πύλην. Θεόφιλος δὲ ὁ Παλαιολόγος, κατὰ τὰ μέρη τῆς πύλης τῆς φερούσης πρὸς Σηλυμβρίαν· Ἰωάννης δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς (Giustiniani), ὁ ἐπικαλούμενος Λόγγος, ναύαρχος τῶν ἐκ τῆς Λιγουρίας δύω νεῶν, μὲ τριακοσίους ἐκλεκτοὺς ἄνδρας Ἕλληνάς τε καὶ Ἰταλοὺς, τὰ περὶ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου ἦτον ὁ μεγαλήτερος κίνδυνος. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Ἰουστινιάνης ἐφάνη μέχρι τινὸς ἄξιος τῆς τιμῆς ταύτης, διά τε τὴν ἀνδρίαν καὶ φρόνησίν του· ἀλλ' ὕστερον . . . πλὴν

2.

Καλο - Ἰωάννην, εἰς τὸν πατρικὸν αὐτοῦ θρόνον τῷ 1357, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ δῶρον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Λέσβου καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς γυναῖκα, ὅθεν οἱ ἀπόγονοί του Παλαιολόγοι.

(*) Τὸ ὁποῖον ὁ Φραντζῆς μεταφράζει Κορίτσης. Πολλοὶ τῶν Ἱστορικῶν συγχέουσι τοὺς δύω τούτους Μεχμέτας, πάππον καὶ ἔγγονον, καὶ ὀνομάζουν καὶ τὸν δεύτερον Τσελεμπῆν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ τίτλος οὗτος (σημαίνων τὸν Εὐγενῆ) ἐδίδετο εἰς τὸν μονογενῆ ἐπίδοξον τοῦ θρόνου διάδοχον.

(*) Οὐχὶ τοῦ νῦν σωζομένου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἀλλ' ἄλλου εἰς τὸ παράλιον περὶ τὴν πύλην τοῦ Μουμ-Χανέ.

ἂς μὴ προλαμβάνωμεν τὴν σειρὰν τῶν συμβάντων. Θεόδωρος δὲ ὁ ἐκ τῆς Καρύστου, τοξότης ἄριστος, καὶ Ἰωάννης (Jean Graut), Γερμανὸς ἀνὴρ, πυροβολιστὴς δεξιώτατος (διότι εἶχον καὶ οἱ ἡμέτεροι ὄχι μόνον πυροβαλίστρας, δι' ὧν ἐπιφώνιζον πρὸς τοὺς ἐναντίους τὸ ὑγρὸν πῦρ, ἀλλὰ καὶ τηλεβόλα μικρὰ, τῶν ὁποίων ὅμως τὴν χρῆσιν ἀπεποιήθησαν ἔπειτα, ὡς κλονούντων καθ' ἑκάστην ἐκπυρσοκρότησιν τὰ τείχη), εἰς τὰ μέρη τῆς τῶν Καλιγαρίων πύλης, τῆς ἄλλως Χαρσίας, περὶ ἧς εἴπομεν. Ἱερώνυμος δὲ (ἄλλος οὗτος Ἰταλὸς) καὶ Λεωνάρδος De Langue, οἱ Λιγουρῖται (Γενουῖται), περὶ τὰ μέρη τῆς Ξυλοπόρτης. Ἰσίδωρος δὲ ὁ Καρδινάλις Ῥωσσίας, ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Κυνηγεσίου (μεταξὺ Παλατᾶ καὶ Ἐϊούμπ - ἐνσαρίου) καὶ ἕως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (τῆς σήμερον Ξυλοπόρτης). Ὁ δὲ Μέγας Δοὺξ Λουκᾶς ὁ Νοταρᾶς, ἢ Λεονταρᾶς, ὁ καὶ Μεσάζων (Βεζύρης τρόπον τινὰ), ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Πετρίου καὶ ἕως τῆς πύλης τῆς Ἁγίας (Ἁγιὰ - καπουσοῦ), κυρίως δὲ περὶ τὴν Βασιλικὴν (τὴν νῦν Παλατᾶ) πύλην, ὅπου καὶ εὑρέθη ἁλωθείσης τῆς πόλεως. Εἰς δὲ τὰ μέρη τὰ περὶ τὴν πύλην τὴν καλουμένην Ὠραίαν ἢ Ἑβραίαν (τὸ νῦν Μπαγτσὲ - καπουσοῦ) διωρίσθησαν φυλάττειν οἱ ναύκληροι καὶ ναῦται καὶ κυβερνῆται τῆς νεὼς τῆς ἀπὸ τῆς Κρήτης. Τὸν δὲ κατὰ μέσον τοῦ ῥεύματος τῆς θαλάσσης πύργον (Κχὶζ - κουλὲν) ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὸν πλοίαρχον τῶν Ἐνετικῶν τριήρεων, Γαβριὴλ τὸν Τριβιζάνον, ἔχοντα ὑφ' ἑαυτὸν πεντήκοντα ἄνδρας.

Τίποτε, ἐνὶ λόγῳ, δὲν παρημέλησεν ὁ μακάριος Κωνσταντῖνος ἵνα καταστήσῃ ἀξιόμαχον ὁπωσοῦν τὴν περίδοξον πόλιν, τῆς ὁποίας ἐπέπρωτο νὰ μακρύνῃ μόνον τὴν ἀγωνίαν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ τὴν σώσῃ.

Πρὸ πάντων ὅμως ἠγωνίζετο νὰ διατηρῇ τὴν εἰρήνην καὶ σύμπνοιαν μεταξὺ τῶν προμάχων τούτων τῆς πόλεως, οἱ ὁποῖοι, φύρμα σύγκλυδος ὄχλου, ἐκ διαφόρων ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν καὶ θρησκευμάτων συμμεμιγμένου, δὲν ἔπαυον, καὶ εἰς αὐτὰ τῆς ἀδύσσου τὰ χείλη, νὰ λογομαχῶσι περὶ . . . δογμάτων καὶ τῆς ἀπαισίας ἐκείνης ἑνώσεως, διηρημένοι εἰς Ἑνωτικοὺς καὶ Σχισματικοὺς, εἰς Ζυμίτας καὶ Ἀζυμίτας!

Ναί! ἡ ἀδέκαστος ἱστορία ὀφείλει νὰ τὸ διαιωνίσῃ πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἐπερχομένων γενεῶν, ὅτι, ἐν ᾧ ὁ δυστυχὴς Αὐτοκράτωρ ἐπροσπάθει μὲ τὸ παράδειγμά του, συμβουλεύων καὶ δημοσίᾳ καὶ κατ' ἰδίαν, παρακαλῶν καὶ ὁρκίζων μετὰ δακρύων πολλάκις, καὶ πάντας ὁμοῦ καὶ ἕνα ἕκαστον, νὰ λησμονήσωσι τὰς θρησκευτικὰς λογομαχίας καὶ τὰς ἐκ τούτων ἀντιπαθείας, ὁ Κὺρ Λουκᾶς ὁ Νοταρᾶς « τοσοῦτον ἐτόλμησεν εἰπεῖν (μεταχειρίζομαι αὐτὰς » τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα τὰς λέξεις), ὅτι » Κρειττόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον » βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν Λατινικήν. Ἀλλ' » ἐπληρώθη (ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς) εἰς αὐ» τὸν ὕστερον τὸ τοῦ Ἡσαΐου » Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχον» ται, καὶ λήψονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ » ὅσα συνήγαγον οἱ πατέρες σου ἕως τῆς ἡμέρας » ταύτης εἰς Βαβυλῶνα ἤξει, καὶ οὐδὲν οὐμὴ κατα» λειφθῇ. Καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου τῶν ἐξερχομένων » ἀπὸ σοῦ, ὧν γεννήσεις, λήψονται, καὶ ποιήσουσι » σπάδονταις ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Βασιλέως τῶν Βαβυ» λωνίων! (*) »

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον· τότε δὲ, ἀσφαλίσας, ἐκ τῶν ἐνόντων, τὴν πόλιν ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ μὴ φοβούμενος τόσον ἀπὸ τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν μερῶν, ἔστρεψεν ὅλας του τὰς δυνάμεις πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν καθημέραν προσβολῶν τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τῶν τειχῶν τῶν πρὸς τὴν ξηράν.

Πρὸς κατανόησιν ὅμως τῶν διαφόρων περιπετειῶν τῆς πολιορκίας ταύτης, ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ πρὸς τὴν ξηρὰν ἦσαν, καὶ κατὰ μέρος εἶνε ἀκόμη τριπλᾶ. Πρῶτον τὰ ἐνδότατα, πολλὰ ὑψηλά· δεύτερον, τὰ παρέξω αὐτῶν, χαμηλότερα· καὶ τρίτον, τὸ λεγόμενον Πτερὸν (courtine ἢ faux mur), » εἰς ἀνδρόμηκες ἐγειρόμενον ὕψος, » κατὰ τὸν Γρηγορᾶν· ἀμέσως δὲ περὶ τὴν κρηπῖδα τοῦ τειχίου τούτου ἦτον ἡ τάφρος, πλατυτάτη καὶ βαθυτάτη. Τὸ μεταξὺ δὲ τῶν πρώτων καὶ τῶν δευτέρων τειχῶν διάστημα ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν *Περίβολος*, καὶ εἰς αὐτὸν ἐξερχόμενοι οἱ Γραικοὶ, μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῶν ἐκτὸς τειχῶν, συνεπλέκοντο συχνάκις μετὰ τῶν Τούρκων, καὶ ἐδῶ ἐφονεύθη καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ, καθὼς θέλομεν ἀκολούθως ἰδεῖ.

Πρῶτον λοιπὸν ἔργον τῶν Τούρκων ἦτον νὰ κρημνίσωσι τὰ ἔξω, τὰ χαμηλότερα, τείχη, καὶ τότε νὰ δοκιμάσωσιν ἔφοδον κατὰ τῶν ἐντός. Ἐξηκολούθουν λοιπὸν πλήττοντες αὐτὰ μὲ τὰ τηλεβόλα, καὶ ἐπροξένουν κάποιαν βλάβην· ἀλλ', ἀπειροι ἀκόμη τῆς διὰ κανονίων τειχομαχίας, δὲν κατώρθοναν ὅσον ἤθελον. Τότε εὑρεθεὶς εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν Οὐγγρός τις, ἀποσταλμένος ὡς πρέσβυς ἐκ μέρους τοῦ περιφήμου Οὐνιάδου, τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι καὶ Οὐγγροι Ἰάνκον ἀποκαλοῦσιν, ἐσυμβούλευσε τὸν Οὐρβανὸν νὰ διευθύνῃ τριγωνοειδῶς τὰς βολάς του, ῥίπτων μίαν μὲν σφαῖραν ἐντεῦθεν, ἄλλην δὲ ἐκεῖθεν, καὶ τρίτην, τὴν μείζονα, κατὰ μέσον· καὶ οὕτω κα-

(*) Ὅταν παρατηρήσῃ τις ἀφ' ἑνὸς ὁπόσων δεινῶν παραίτιος ἔγινεν εἰς τὸ γένος μας ἡ ἑξηκονταετὴς Λατινοκρατία ἐκείνη, καὶ οἱ Σταυροφορικοὶ λεγόμενοι πόλεμοι, καὶ πρὸς τὰ τῶν χρόνων ἐκείνων συμβάντα παραβάλῃ τὰ συμβαίνοντα καθ' ἡμᾶς, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ Νοταρᾶς εἶχε δίκαιον. Καὶ τῷ ὄντι, ὑπὸ τοὺς Τούρκους, σεβασθέντας πάντοτε καὶ παντοῦ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν ὑποτεταγμένων αὐτοῖς ἐθνῶν, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διετήρησεν ἀπαραχάρακτον τὴν θρησκείαν του καὶ τὴν γλῶσσάν του καὶ ἑπομένως τὴν ἐθνικότητά του· ἐν ᾧ ὑπὸ τοὺς Λατίνους καὶ τὴν Παπικὴν δεσποτείαν, ἔχουσαν δόγμα τὸ «ἀνάγκασον εἰσελθεῖν,» ἄδηλον ἐὰν ἔμενε μέχρι σήμερον καὶ τὸ ὄνομά του. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκεῖ νὰ ῥίψῃ τις μόνον βλέμμα ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας (τῆς κληθείσης ποτὲ Μεγάλης Ἑλλάδος), τῆς Σικελίας καὶ Κορσικῆς, ὅπου μεταξὺ τοσούτου πλήθους ἐποικισάντων καὶ μεταναστευσάντων Ἑλλήνων, ἀπεσβέσθη ἐκ συστήματος καὶ προθέσεως πᾶσα Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος ἰδέα. Σημειωτέον δὲ ἐπὶ πᾶσιν, ὅτι καὶ ὁ ἱστορικὸς Δούκας ἦτον ἐκ τῶν λατινιζόντων.

τώρθωσαν νὰ κρημνίσωσι τοὺς δύω, τοὺς τῶν ἐξωτέρω τειχῶν (ἐννοεῖται), πύργους, τοὺς ἑκατέρωθεν τῆς τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πύλης, καὶ νὰ καταστήσωσιν ἄποπτα τὰ δεύτερα ἢ ἐνδότερα τείχη.

Τότε διέταξεν ὁ Σουλτάνος νὰ συγχώσωσι καὶ καταστήσωσι βατὴν τὴν τάφρον, γεμισθεῖσαν κατὰ μέρος καὶ ἀπὸ τῶν κρημνισμάτων τῶν πύργων, καὶ τὸ ἐξετέλεσαν μὲ τόσην προθυμίαν, ὥστε μετεχειρίσθησαν ὄχι μόνον μέρη τῆς ἀποσκευῆς καὶ τῶν σκηνῶν, καὶ τὰ πτώματα τῶν φονευομένων, ἀλλὰ καὶ ζῶντας συνέχωσαν τῶν πληγωμένων καὶ ἀδυνατωτέρων πολλοὺς, ἐπικαταλαμβάνοντες οἱ δεύτεροι τοὺς πρώτους.

Γεμισθείσης δὲ τῆς τάφρου, καί τοι γενναίως ἀνθισταμένων τῶν ἡμετέρων, καὶ προξενούντων μεγίστην θραῦσιν, διέταξε καὶ ἔσυραν τὴν μεγίστην τῶν μηχανῶν, πύργου εἶδος κινουμένου διὰ τροχῶν καὶ ἔχοντος ἔνδοθεν αὐτοῦ στρατιώτας, περικεκαλυμμένου δὲ πρὸς τὸ προσβλητὸν ἀπὸ τῶν τειχῶν αὐτοῦ μέρος μὲ τριπλᾶς βοῶν βύρσας, καὶ τὴν ἐπλητίασαν πρὸς τὸ τεῖχος.

Ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι, καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀνάμματος Ἰουστινιάνης, κατώρθωσαν ὄχι μόνον τὸν πύργον νὰ πυρπολήσωσιν, ἀλλὰ νὰ ἐκκενώσωσι καὶ τὴν τάφρον διὰ νυκτὸς, ὀρύξαντες ὑπόνομον ἔσωθεν, καὶ ὑφελκύσαντες τὸν χοῦν, καὶ ἐπὶ πᾶσι νὰ ἀνυψώσωσιν ἀντὶ τοῦ καταβληθέντος ἕτερον τεῖχος ἐκ σάκκων καὶ πίθων ξυλίνων γεμάτων χῶμα.

Τότε ἐδοκίμασεν ὁ Σουλτάνος νὰ διορύξῃ ὑπόνομον· ἀλλ' ὁ Γερμανὸς Graut, ἐννοήσας τὴν πρᾶξιν, ἔσκαψε καὶ αὐτὸς ἔσωθεν τῶν τειχῶν ἄλλην ὑπόνομον ἀντικρὺ τῆς τῶν Τούρκων, καὶ διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατέκαυσε πλῆθος τῶν ἐργαζομένων ἐντὸς αὐτῆς.

Ἤρχισε τότε ὁ Σουλτάνος νὰ συλλογίζηται, καὶ τὰ στρατεύματα νὰ γογγύζωσι, καὶ, εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ θυμοῦ του, εἶπε, λέγουσιν, ὅτι « ἐὰν καὶ οἱ 37, » 000 Προφῆται μοι ἔλεγεν ὅτι οἱ ἄπιστοι ἔμελλον » νὰ ἀνθέξωσι τόσον καιρὸν, ἦτον τῶν ἀδυνάτων νὰ » τὸ πιστεύσω. »

Τὴν ἀθυμίαν ταύτην τῶν Τούρκων προσεπηύξησεν ἔτι μᾶλλον καὶ ἕτερόν τι συμβὰν κατὰ θάλασσαν. Τρία ἢ κατ' ἄλλους, τέσσαρα μεγάλα Γενοηνικὰ πλοῖα ναυλωμένα πρὸ καιροῦ ἐπὶ τούτῳ παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος, προσλαβόντα καθ' ὁδὸν καὶ μίαν ὁλκάδα βασιλικὴν σιτοφόρον ἐκ Σικελίας, ἀνηγγέλθησαν ὑπὸ τῶν σκοπῶν τοῦ Σουλτάνου, ἐρχόμενα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς βοήθειαν τῶν Χριστιανῶν. Διέταξε λοιπὸν ἐν τῷ ἅμα νὰ ἐκπλεύσωσι κατ' αὐτῶν αἱ τριήρεις του, καὶ νὰ τὰ κυριεύσωσιν αὐτάνδρα, ἢ νὰ τὰ πυρπολήσωσι, καὶ ἐξέπλευσε μέγα μέρος τοῦ στόλου. Ἀλλ' ὁ ναυάρχων τῆς βασιλικῆς νεὼς, τὸ ἐπίθετον Φλεκτανέλλας, ἦτον εἶδος Μιαούλη, καὶ τὸ πλῆθος δὲν τὸν ἐτρόμαζε. Παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν τριῶν ἄλλων πλοίων, τῶν ὁποίων ἐναυάρχουν οἱ Γενουήνσιοι Μαυρίκιος Καταναῖος, Δομίνικος Νοβάρρας, καὶ Βαττίστας ὁ Βαλανέρης, καὶ ἔχων τὸν ἄνεμον κατὰ πρύμναν, ἀντεστάθη ἡρωϊκῶς εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους τῶν ἐχθρῶν προσβολὰς, καὶ καταβυθίσας καὶ πυρπολήσας διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς δύω — τρεῖς τῶν Τουρκικῶν τριήρεων, καὶ φονεύσας πλῆθος τῶν ἐναντίων, εἰς τόσον φόβον περιέστειλε τὰς λοιπὰς, ὥστε, μὲ ὅλας τοῦ Σουλτάνου τὰς ἀπειλὰς καὶ παρακελεύσεις (θεωροῦντος ἀπὸ τοῦ παραλίου τὴν ναυμαχίαν, καὶ σφαδάζοντος ὑπὸ τοῦ θυμοῦ, ὥστε καὶ ἐπροχώρησε, λέγουσιν, ἀρκετὰ μὲ τὸν ἵππον του ἐντὸς τῆς θαλάσσης), ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ τὰ τέσσαρα χριστιανικὰ πλοῖα διέπλευσαν ἀσφαλῶς (*) ἄχρι τοῦ λιμένος, χαλαρωθείσης τῆς κλειούσης αὐτὸν ἁλύσου. Ὁ δὲ Σουλτάνος ἐξεκένωσε τὸν θυμόν του κατὰ τοῦ δυστυχοῦς ναυάρχου του Σουλεϊμὰν - πασσᾶ τοῦ Μπαλτόγλου (ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπωνομάσθη τὸ Μπαλτὰ - ἰλιμὰν), καὶ διέταξε νὰ τὸν στρώσωσι κατὰ γῆς, καὶ, ὑπὸ τεσσάρων κρατουμένον, τὸν ἐκτύπησεν ἑκατὸν πληγὰς μὲ τὴν χρυσῆν του κορύνην (τοπούζι), καὶ ἤθελε τὸν ἀνασκολοπίσῃ, ἂν δὲν ἐμεσίτευον ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ Γενίτσαροι.

Τότε ἀπεφάσισε νὰ καινοτομήσῃ τὴν ἀπίστευτον ἐκείνην μεγαλουργίαν, ὑπερνεωλκήσας ἀπὸ τοῦ Ἰασωνίου (Δολμᾶ - μπαγτσὲ) διὰ τῆς ὄπισθεν τοῦ Γαλατᾶ κοιλάδος καὶ τῆς ἑτέρας τῆς περατουμένης εἰς τὸ προάστειον τοῦ Πηρὶ - πασσᾶ, ὀγδοήκοντα τῶν διερεών του, τὰς ὁποίας ὅταν εἶδον οἱ ἡμέτεροι τὸ πρωὶ ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀπελπίσθησαν ἐντελῶς. Ἐπειδὴ καὶ τὰ τείχη πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἦσαν χαμηλότερα καὶ ἀδυνατώτερα, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, ἐλαττωθέντων μάλιστα ἐν διαστήματι τῆς πολιορκίας, δὲν ἐξήρκει πρὸς τὴν φρουρὰν τηλικαύτης τειχῶν ἐκτάσεως.

Κατεσκεύασε δὲ καὶ γέφυραν ἐπὶ πίθων ξυλίνων (βουτσίων) στερεῶς συνδεδεμένων, ἐκτεινομένων ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν Περαίαν Κεραμαρείων (τὰ νῦν Τοῦβλατζήδικα, εἰς τὸ Κερμὶτ - τζεαμισὶ) πρὸς τὴν πύλην τοῦ Κυνηγοῦ (Ἐϊούμπ - ἐνσαρὶ), καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔστησε μερικὰ πυροβόλα.

Τότε Ἰάκωβος Κόκκος ὁ Ἐνετὸς ἀνεδέχθη νὰ καύσῃ διὰ νυκτὸς καὶ τὴν γέφυραν καὶ τὰ πλοῖα τὰ Τουρκικὰ, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἑτοιμάσας τὰς μηχανάς του (εἶδος brûlottes) καὶ συμπαραλαβὼν τεσσαράκοντα τοὺς τολμηροτέρους νέους, ἐφώρμησεν, ἐπιτηρήσας ἀσέληνον νύκτα, κατὰ τῶν Τούρκων, μὲ τρία - τέσσαρα μικρὰ πλοῖα. Ἀλλ' ἐπέπρωτο, φαίνεται, νὰ κυριευθῇ ἡ πόλις, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πρᾶξις ἀπέτυχε, προδοθεῖσα, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων, ζηλοτυπούντων τοὺς Ἐνετοὺς, ἢ ἐξοικειουμένων τὸν Σουλτάνον, καὶ οὕτως εὑρεθέντες οἱ Τοῦρκοι ἕτοιμοι εἰς τὰς θέσεις των, ἐβύθισαν διὰ τῶν πυροβόλων τὰ πλοῖα, καὶ οἱ μὲν τῶν ἀνδρείων ἐκείνων ἐπνίγησαν, οἱ δὲ συνελήφθησαν ζῶντες, καὶ τὸ πρωὶ ἀπεκεφαλίσθησαν ὑπ' ὄψιν τῶν ἡμετέρων, οἵτινες, πρὸς ἐκδίκησιν, ἐφονευσαν καὶ αὐτοὶ, ἀναγαγόντες ἐπὶ τῶν τειχῶν, 260 Τούρκους, τοὺς ὁποί-

(*) « Naves ergo (Deo gratias) non læsæ, nec uno saltem » hommo perdito; aliquod tamen vulneratis, noctu salvæ » cum jucunditate portum intrant, » (Leonard. Chiens, Epist.).

ους εἶχον αἰχμαλωτίσῃ εἰς προλαβούσας ἀψιμαχίας καὶ ἐκδρομάς. Κατώρθωσε δὲ μόνον ὁ Κόκκος νὰ ἀνάψῃ τὴν γέφυραν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἔσβυσαν μετὰ ταῦτα οἱ Τοῦρκοι.

Πλησιάζομεν ἤδη εἰς τὴν λύσιν τοῦ τραγικοῦ τούτου δράματος, καὶ μέλλει νὰ ἀνατείλῃ ἡ τελευταία διὰ τὴν χριστιανικὴν Κωνσταντινούπολιν ἡμέρα, ἡμέρα ἀποφρὰς, ἡ 29 τοῦ Μαΐου, τρίτη τῆς ἑβδομάδος! Πρὸ τριῶν ἤδη ἡμερῶν ὁ Σουλτάνος εἶχεν ἀποφασίσῃ τὴν γενικὴν κατὰ τῆς πόλεως ἔφοδον, καὶ διέταξε τὰ στρατεύματα νὰ νηστεύσωσι καὶ καθαρισθῶσι δι' ἁγνισμῶν θρησκευτικῶν καὶ εὐχῶν· οἱ δὲ Δερβίσαι νὰ λιτανεύωσι θεοκλυτοῦντες ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ προεξάρχοντος αὐτῶν Σεμσ-ἐδ-δὶν, περιφήμου διὰ τὴν θεοβλάβειάν του, καὶ οἱ ἀστρολόγοι (διότι χωρὶς αὐτῶν τίποτε οὐσιῶδες δὲν ἐκτελεῖται παρὰ τοῖς Τούρκοις) νὰ καιροφυλακτῶσι τὴν αἰσίαν ὥραν. Ἀλλὰ πρὶν δοκιμάσῃ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔφοδον, ἐμήνυσε πάλιν τῷ Κωνσταντίνῳ, πέμψας τὸν Ἰσμαὴλ, υἱὸν τοῦ Ἰσφενδιγκιὰρ, ὅτι, ἐὰν παραδώσῃ τὴν πόλιν, θέλει σωθῆ καὶ αὐτὸς καὶ τὸ ἔθνος του· ἄλλως δὲ, ἡ μὲν πόλις θέλει παραδοθῆ εἰς διαρπαγὴν, ὁ δὲ λαὸς εἰς αἰχμαλωσίαν.

Ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν φορὰν ταύτην οὔτε ἀπήντησε, καὶ μάλιστα. ἀφ' οὗ, καθὼς λέγουσιν, εἷς τῶν ἀρχαίων τοῦ Σουλτάνου συμβούλων, ὁ Χαλὶλ - πασσᾶς, ἀπόγονος τῶν Τζενδερελήδων, τεσσάρων κατὰ σειρὰν πασσάδων, οἱ ὁποῖοι, ἀπὸ τῶν 1386, διεῖπον κατὰ διαδοχὴν, ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν, τὴν τοῦ Βεζίρου ἀρχὴν, φιλοδωρότατος καὶ περινοούστατος ἄνθρωπος, εὐδιάθετος δὲ πρὸς τοὺς Γραικοὺς ἀπ' ἀρχῆς (*), καὶ ἐναντίος εἰς τὴν κατὰ τῆς πόλεως ἐκστρατείαν, ἐμήνυσε κρύφα τῷ Κωνσταντίνῳ νὰ μὴ ἐνδώσῃ εἰς τίποτε· διότι, ἂν ἀποτύχῃ καὶ ἡ τελευταία αὕτη κατὰ τῆς πόλεως προσβολὴ, ὁ Σουλτάνος εἶχε σκοπὸν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν.

Ἀλλ' αἱ στιγμαὶ ἐμετροῦντο, καὶ ἦσαν φρικταὶ διὰ τοὺς πολιορκουμένους! Ὅθεν καὶ τὴν παραμονὴν τῆς ἐφόδου, προσδιορισθείσης τέλος ὑπὸ τῶν ἀστρολόγων, ὁ μὲν Σουλτάνος, συγκαλέσας εἰς τὴν σκηνήν του τοὺς προὔχοντας τῶν Γενιτσάρων καὶ τοῦ ἄλλου στρατοῦ, ἐδημηγόρησε πρὸς αὐτοὺς ἵνα τοὺς ἐνθαρρύνῃ, ὑποσχεθεὶς τὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διαρπαγὴν τῆς πόλεως καὶ τὸν ἀνδραποδισμὸν τῶν κατοίκων· εἰς δὲ τὸν πρῶτον ἐπιβησόμενον τοῦ τείχους, τὸν βαθμὸν τοῦ Πασσᾶ, εἰς ὅλους δὲ αὔξησιν μισθοῦ καὶ βραβεῖα ἄλλα· ἀπειλήσας δὲ θάνατον ἀνηλεῆ διὰ τοὺς ὑποχωρήσοντας, παρήγγειλε νὰ ἑτοιμασθῶσιν ἅπαντες, ἐπειδὴ τῇ ὑστεραίᾳ ἀπὸ πρωΐας ἔμελλον νὰ ὁρμήσωσι πανστρατιᾷ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κατὰ τῆς πόλεως.

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ἔχων τὸν θάνατον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλ' ἀνένδοτος, καὶ ἐλπίζων οὐχ ἧττον εἰς τὴν θείαν βοήθειαν, συνεκάλεσε διὰ νυκτὸς εἰς τὸ παλάτιον τοὺς περὶ αὐτὸν, καὶ ἐγκαρδιώσας αὐτοὺς διὰ χριστιανικῶν προτροπῶν, καὶ δοὺς καὶ λαβὼν παρὰ πάντων συγχώρησιν, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πάντες ἀσπασάμενοι ἀλλήλους τὰ τελευταῖα, ἐπορεύθησαν εἰς τὸν μέγαν ναὸν, καὶ κοινωνήσαντες τῶν θείων μυστηρίων, καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ πατριάρχου λαβόντες (Ἀθανάσιες ὠνομάζετο οὗτος, δεύτερος ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα, περὶ τοῦ ὁποίου τίποτε δὲν γνωρίζομεν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι, διαδεχθεὶς τὸν εἰς Ῥώμην καταφυγόντα Γρηγόριον τὸν Μελισσηνὸν ἢ τῆς Μαμμᾶς τῷ 1450 ἢ 1451, ἐφονεύθη πιθανῶς καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς ἁλώσεως μετὰ τοσούτων καὶ ἄλλων), κατέλαβον τὰς ἰδίας ἕκαστος θέσεις, καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν τελευταῖον ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα.

Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ, ἔχων περὶ αὐτὸν τοὺς εὐγενεστέρους τῶν ἀρχόντων, περιήρχετο ἔφιππος δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὰ τείχη, ἐγκαρδιόνων τοὺς φύλακας μὲ τὴν παρουσίαν του, καὶ προλαμβάνων τὰς μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν διενέξεις.

Εἰς δὲ τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον ἐπεκράτει ἄκρα ἡσυχία, μέχρις ὅπου ὑπέλαμψεν ἡ αὐγή. Τότε δὲ διὰ μιᾶς ἀνακηρυξάντων, ὡς ἔθος, τῶν μουεζζίνων τὴν ἑωθινὴν προσευχὴν, ἀλαλάξαντες πανταχόθεν ὡς ἐκ συστήματος οἱ Τοῦρκοι, ὥστε τὰ πέριξ ἅπαντα ἀντηχεῖν, περιέζωσαν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐν ἀκαρεῖ τὴν πόλιν, καὶ ἄρχισεν ὁ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου πόλεμος, τὸν ὁποῖον μᾶλλον νὰ φαντασθῇ τις δύναται ἢ νὰ περιγράψῃ. Πόσους ἔνθεν μὲν ἡ ἀπελπισία, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς δόξης ἐλπὶς δὲν ἀνέδειξαν ἥρωας τὴν ἡμέραν ἐκείνην! Ἰδίως δὲ περὶ τὰ πρὸς τὴν ξηρὰν τείχη καὶ τὰς προειρημένας τρεῖς πύλας, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἡ τῶν προσβαλλόντων ὁρμὴ καὶ τὸ ἀνένδοτον τῶν ἀποκρουόντων, ἐπεσώρευον τὰ πτώματα ἀλλεπάλληλα, καὶ μ' ὅλον τοῦτο κανεὶς δὲν ὠπισθοδρόμει. Διότι, παρεκτὸς τῆς ἐπιθυμίας τῆς νίκης, ἦσαν καὶ οἱ Γενίτσαροι τεταγμένοι ἔσχατοι πάντων, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ σωματοφύλακες τοῦ Σουλτάνου (Ἀζάπιδες), κρατοῦντες σιδηρᾶς ῥάβδους καὶ πλήττοντες ἀνηλεῶς τοὺς ὑποχωροῦντας. Διέταξε μάλιστα ὁ Σουλτάνος, ὥστε πρῶτοι νὰ ταχθῶσιν οἱ ὀλιγώτερον ἐμπειροπόλεμοι καὶ ἀχρειέστεροι τοῦ στρατοῦ, ὥστε, ἐξαντληθέντων περὶ τὸν φόνον αὐτῶν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως, νὰ ἐξορμήσωσιν ἔπειτα ἀκούραστοι καὶ ἄκμαῖοι οἱ ἐκλεκτότεροι, καὶ ἰδίως οἱ ἀνυπόστατοι ἐκεῖνοι Γενίτσαροι, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλονται κυρίως αἱ τῶν πρώτων Σουλτάνων νίκαι.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἐμάχοντο μὲ ὀλιγωτέραν ἀνδρίαν, καὶ κατεκρήμνισαν πολλάκις ἀπὸ τῶν τειχῶν τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ ἀναβῶσι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Ἱστορία διέσωσε τὸ ὄνομα πελωρίου τινὸς Γενιτσάρου, Χασὰν τοῦ ἐκ Λοπαδίου (κώμης περὶ τὸν Ῥυνδακὸν ποταμὸν τῆς Μυσίας, τὸ νῦν Μιχαλήτσιον), ὅς τις, προσθεὶς ἐπὶ τοῦ τείχους τὴν κλίμακα, καὶ ἔχων τὸν θυρεὸν ὑπὲρ κεφαλῆς καὶ τὸ ξίφος διὰ χειρὸς, ἄρχισε ν' ἀναβαίνῃ, καὶ ἤδη ἦτον περὶ τὰς ἐπάλξεις· βλέποντες δὲ τὸ παράδειγμά του ἕως τριάκοντα ἄλλοι, τὸν συμπαρηκολούθησαν· ἀλλὰ,

(*) Ὅθεν καὶ σύντροφος τῶν Γραικῶν (Γκιαοὺρ - ὀρταῦ) ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων.

συντριβείσης τῆς κλίμακος, οἱ μὲν δεκαοκτὼ κατέπεσαν σωρηδὸν, ὁ δὲ Χασάνης, μείνας ἐπὶ τοῦ τείχους μετὰ τῶν ἐπιλοίπων, καὶ τοι πληγωμένος βαρέως, ἀνεσηκώθη οὐχ ἧττον, καὶ γονατιστὸς ἐπολέμει ἀκόμη, μέχρις ὅτου συνεχώσθη ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν λίθων καὶ τῶν πτωμάτων.

Ἡ ἡμέρα ἐν τούτοις ἐπροχώρει, καὶ ὁ ἥλιος ἀνατείλας, ἥλιος τοῦ Μαΐου, τόσον γλυκὺς τὸ πρωὶ καὶ ὡραῖος εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐφώτισε τὴν φρικωδεστέραν ἀφ' ὅσας εἶδέ ποτε σκηνήν. Ὁ κρότος τῶν πυροβόλων, αἱ κραυγαὶ τῶν μαχομένων καὶ πληγωμένων, ὁ καπνὸς, ὁ κονιορτὸς, συσκιάζων τὸ περιέχον, ἀπετέλουν τὸ τρομερώτερον τῶν θεαμάτων. Καὶ ἐν τούτοις ἡ μάχη ἦτον ἀμφιρρέπης, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν νὰ ἐνδίδωσιν, ὅταν, παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, μικρὰ ροπὴ ἐβάρυνε τὴν πλάττιγγα πρὸς τὸ μέρος των! Ὁ πολεμικώτατος, ὁ ἀτρόμητος Ἰουστινιάνης, ὁ πενῆντα δύω ἡμέρας παλαίων στῆθος πρὸς στῆθος μὲ τὸν θάνατον, πληγωθεὶς ὑπὸ μολυβδοβόλου ὀπισθεν τοῦ βραχίονος, καθὼς εἶδε καταῤῥέον ἀπὸ τῆς πληγῆς τὸ αἷμα, κυριεύεται ὑπὸ φόβου ἀνεξηγήτου, ὠχριᾷ, ὀλιγοψυχεῖ, καὶ, λησμονήσας τὸν ἑαυτόν του, χωρὶς νὰ λαλήσῃ εἰς κάνένα τῶν ἐδικῶν του, παραιτεῖ τὴν θέσιν του καὶ λειποτακτεῖ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν, ἰδόντες τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν τὴν φυγὴν, δειλανδροῦσι καὶ διαλύονται.

Ὁ δυστυχὴς Αὐτοκράτωρ, μαθὼν τὸ πρᾶγμα, τρέχει πρὸς τὸν Ἰουστινιάνην, προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ, νὰ τὸν ἐπαναγάγῃ εἰς τοῦ καθήκοντος τὴν ὁδὸν, ἀλλ' εἰς μάτην· ἡ δειλία εἶχε κυριεύσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ὅθεν καὶ διαβὰς εἰς τὸν Γαλατᾶν, ἐδραπέτευσεν ἔπειτα εἰς τὴν Χίον, ὅπου ἀπέθανε, περιφρονούμενος καὶ μισούμενος ὑπὸ πάντων.

Ὁ Σουλτάνος ἐν τούτοις, παρατηρῶν τὰ κινήματα τῶν Χριστιανῶν, καθὼς εἶδε γυμνωθέντα τὰ τείχη, ἐνόησεν ὅτι ἐγκατελείφθησαν, καὶ ἐνθαῤῥύνας τοὺς Γενιτσάρους, ἀνεκάλεσε τὴν νίκην. Ὥρμησαν λοιπὸν πάλιν, καὶ πεντήκοντα ἐξ αὐτῶν εὑρόντες ἀνεῳγμένην τὴν καλουμένην Κερκόπορταν, παραπύλιον κεκλεισμένον πρὸ χρόνων, τότε δὲ δυστυχῶς ἀνοιχθὲν, ἵνα ἐξέρχωνται δι' αὐτοῦ ἀσφαλέστερον οἱ ἡμέτεροι, καὶ ἀποκρούωσι τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν περιβόλου, κατασταθέντος εὐεπιβάτου μετὰ τὴν κατακρήμνισιν τῶν δύω πύργων τῶν περὶ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, εἰσῆλθον ἐντὸς τῆς πόλεως, καὶ τοὺς συναντήσαντας ἀποκτείναντες, ἀνέβησαν ἔσωθεν εἰς τὰ τείχη.

Οἱ Χριστιανοὶ δὲ, τρεῖς χιλιάδες περίπου τὸν ἀριθμὸν, μαχόμενοι ὁλονὲν περὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πύλην, καθὼς εἶδον τὴν Τουρκικὴν σημαίαν κυματίζουσαν ὑπεράνωθεν τῶν τειχῶν, καὶ ἑαυτοὺς μεταξὺ δύο πυρῶν, οἱ μὲν πλεῖστοι καὶ ἀνδρειότεροι, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ πρῶτος, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἐπιζήσωσιν εἰς τὸν ὄλεθρον τῆς πατρίδος των, καὶ ἐπέπεσον εἰς τὰ ἐχθρικὰ στίφη. Οἱ δὲ λοιποὶ ὥρμησαν πρὸς φυγὴν ἐντὸς τοῦ τείχους διά τε τῆς ῥηθείσης πύλης καὶ τῆς Χαρσίας, καὶ οἱ Τοῦρκοι κατόπιν αὐτῶν.

Ἐκεῖ ἔγινεν ὁ πλεῖστος ἀφανισμὸς, συνωθουμένων συγχρόνως περὶ τὰς δύω ταύτας πύλας τῶν διωκόντων καὶ τῶν φευγόντων, καὶ ἐσωρεύθη περὶ αὐτὰς τοσοῦτο πλῆθος πτωμάτων, ὥστε « ἤγγισαν, λέγει » ὁ Ἱστορικὸς, μέχρις ἀψίδων αὐτῶν τῶν τειχῶν τῆς » πύλης Χαρσῆς (*) καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὥστ' » ἐφαίνετο ἐπικειμένη. »

Ἐκεῖ ἐφονεύθησαν οἱ εὐγενέστεροι τῶν Γραικορωμαίων περὶ τὸν Αὐτοκράτορα, οἱ Καντακουζηνοί, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Ῥαοῦλαι, οἱ Μετοχῖται κλπ. Αὐτὸς δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ, πληγωθεὶς εἰς τὸν ὦμον, ἔπεσεν ἀγνώριστος μεταξὺ πλήθους πτωμάτων, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 49, ἀφ' οὗ ἐφόνευσε πλῆθος ἐχθρῶν, μαχόμενος ἄχρι τελευταίας στιγμῆς ὡς λέων ἀπηλπισμένος, καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο παραπονούμενος, εἰμὴ διότι δὲν εὑρέθη Χριστιανὸς νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν κεφαλήν.

Ἡ ἔφοδος αὕτη δὲν διήρκεσεν, εἰμὴ τέσσαρας ὥρας, ὥστε περὶ τὰς 2 μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου (7—8 πρὸ μεσημβρ.) οἱ Τοῦρκοι ἦσαν κύριοι τῆς πόλεως. Ἀλλὰ, μὴ πιστεύοντες καὶ αὐτοὶ ὅτι ἦσαν τόσον ὀλίγοι οἱ ἐναντίοι των, δὲν ἐπροχώρουν εἰμὴ συνηνωμένοι καὶ κατ' ὀλίγον, διαιρεθέντες εἰς τρία μέρη, καθὼς εἰσῆλθον καὶ κατὰ τρεῖς πύλας· καὶ οἱ μὲν διὰ τῆς Χαρσίας ἔλαβον τὴν πρὸς τὰς Βλαχέρνας καὶ τὰ ἐκεῖσε παλάτια διεύθυνσιν, ὅπου ἦν καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν προμαχομένων τῆς πόλεως, καὶ ἐφόνευσαν ἐξ αὐτῶν ἐκεῖ ἕως δισχιλίους· τὸ δὲ διὰ τῆς τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πύλης, πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου καὶ τὴν τῆς Χώρας· τὸ δὲ τρίτον, τὸ διὰ τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, τὴν διὰ τῆς μέσης καλουμένης λεωφόρου (τὸ νῦν Δεβὰν - γιολοῦ) πρὸς τὸν Ξηρόλοφον καὶ τὸν Ταῦρον (ἀγοραὶ καὶ αἱ δύω) καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὅπου εἶχε συναθροισθῆ ὅλον σχεδὸν τὸ ἀπόλεμον πλῆθος, γυναῖκες, παιδία, γέροντες καὶ ἱερωμένοι, καὶ ἐκλείσθησαν χιλιάδες ἐντὸς τοῦ ναοῦ, περιμένοντες τὴν δι' Ἀγγέλου ἀπαλλαγήν των, κατά τινα παλαιὸν χρησμὸν, καθ' ὃν οἱ Τοῦρκοι, ἀφ' οὗ φθάσωσιν ἄχρι τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Πορφυροῦ Κίονος, ἔμελλον νὰ τραπῶσι δι' ἐμφανίσεως Ἀγγέλου κτλ. κτλ.

Ἐκεῖ φθάσαντες οἱ Τοῦρκοι καὶ συντρίψαντες τοῦ μεγάλου ναοῦ τὰς πύλας, ἠχμαλώτισαν τὸ πλῆθος, δένοντες ἀνὰ εἴκοσι καὶ τριάκοντα ὁμοῦ, ὡς ἂν πρόβατα, καὶ σύροντές τους εἰς τὰς σκηνάς των, ὅπου ἐπεσωρεύθησαν ἕως 60,000 αἰχμάλωτοι.

Δὲν ἐνδιατρίβομεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν δεινῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα τότοι διέγραψαν, καὶ τὰ ὁποῖα συμπεραίνονται καὶ ἄλλως, ὅταν τις ἀναλογισθῇ ὅτι οἱ μὲν παθόντες ἦσαν κάτοικοι τῆς πολυανθρωποτέρας τῶν πόλεων, τῆς ἐπὶ ἕνδεκα αἰῶνας καθέδρας τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· οἱ δὲ πορθηταὶ, Τοῦρκοι, καὶ Τοῦρκοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀντιγράφομεν μόνον μερικὰς λέξεις τοῦ Ἱστορικοῦ Δοῦκα, ὡς δεῖγ-

(*) Γράφουν τινὲς ἀντὶ τούτου, καὶ ἐδῶ καθὼς καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Βυζαντίδος, Χρυσῆς, ἀλλ' εἶναι προφανὲς λάθος καὶ σύγχυσις ἰδεῶν καὶ χρόνων καὶ τόπων.

μα τῆς θηριωδίας αὐτῶν καὶ τῆς ὕβρεως. « Καὶ ἦν » ἰδεῖν ἐν μέσῳ τῶν βαρβάρων, ἕνα φοροῦντα » σάκκον ἀρχιερατικὸν, καὶ ἕτερον ζωννύμενον » ἐπιτραχήλιον χρυσοῦν, ἕλκοντα κύνας ἐνδεδυ- » μένους ἀντὶ σαγισμάτων ἀμνοὺς χρυσοϋφάντους. » Ἄλλοι, ἐν συμποσίοις καθήμενοι, καὶ τοὺς ἱε- » ροὺς δίσκους ἔμπροσθεν σὺν διαφόροις ὀπώραις » ἐσθίοντες, καὶ τὸν ἄκρατον πίνοντες ἀπὸ τῶν » ἱερῶν κρατήρων . . . Τὰς δὲ εἰκόνας, ἀφαιροῦν- » τες ἀπ' αὐτῶν τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, » πυρὶ παραδιδόντες, σὺν τῇ ἀναφθείσῃ φλογὶ » κρέα ἐψῶντες ἤσθιον. »

Περὶ δὲ τὴν ὀγδόην ὥραν (2—3 Μ. Μ.) εἰσήλασε θριαμβευτικῶς καὶ ὁ Σουλτάνος τὴν πόλιν, καὶ διευθύνθη πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, καὶ εἰσελθὼν ἔφιππος ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἐπέζευσεν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης (*), καὶ ἐπ' αὐτῆς γονατίσας, ἐτέλεσε τὴν συνήθη του προσευχὴν (ναμάζ), ἐν ᾧ ὁ πρῶτος τῶν παρ' αὐτῷ μουεζζίνων ἀνεκήρυττεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὴν ὁμολογίαν τῆς Τουρκικῆς πίστεως.

Καθιερώσας δὲ διὰ τῆς τελετῆς ταύτης τὸν περιώνυμον τοῦτον ναὸν εἰς τὴν Τουρκικὴν λατρείαν, ἐπεσκέφθη τὸ παλάτιον τῶν Αὐτοκρατόρων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἐπέγραψε τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο Περσικὸν δίστιχον:

» Αἱ ἀράχναι ἐξύφαναν τὰ ὁράσματά των εἰς τὰ παλάτια τῶν Καισάρων·
» Οἱ δὲ πύργοι τῶν Ἐφρασιγιάμπ (**) ἀντήχησαν ἐκ τῶν νυκτερινῶν κραυγῶν τῶν γλαυκῶν.

Ἐφρόντισεν ἔπειτα νὰ ἐρευνήσῃ τί ἀπέγινεν ὁ Αὐτοκράτωρ, ὑποπτεύων μήπως διεσώθη. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ἐφονεύθη, διέταξε νὰ εὑρεθῇ τὸ πτῶμά του, καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τῶν ἀετῶν, τοὺς ὁποίους ἔφερε κεντητοὺς ἐπὶ τῶν κνημίδων (τσαγγίων) του, ὡς μόνον σύμβολον διακρίσεως. Προστάξας δὲ νὰ εὑρεθῇ καὶ ἡ κεφαλή του, περιήνεγκεν αὐτὴν ἐπὶ δόρατος δι' ὅλου τοῦ στρατοπέδου, καὶ, ἀφ' οὗ τὴν ἀφῆκεν ἐκτεθειμένην ἕως ἑσπέρας εἰς τὸν κίονα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν ἱστάμενον τέως ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν πλατείᾳ τοῦ Αὐγουσταίου, ἔπεμψε, λέγουσιν, αὐτὴν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Περσίαν, εἰς σημεῖον τῆς νίκης του. Τὸ δὲ σῶμα διέταξε νὰ ταφῇ μὲ τὰς ἀνηκούσας τιμὰς (***), καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὰς σκηνάς του.

Τὴν δὲ δευτέραν ἡμέραν εἰσῆλθε πάλιν, καὶ περιῆλθε τὴν πολιν ἅπασαν, ἐμποδίζων τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν οἰκοδομῶν, καὶ παρηγορῶν τοὺς διασωθέντας, ἐν οἷς ἦτον καὶ ὁ Δοὺζ Νοταρᾶς, παραδοθεὶς ἐκ τοῦ πύργου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε καταφύγῃ πανοικεσίᾳ, μὲ ἕνα υἱὸν τοῦ Μουσλὴμ, υἱοῦ τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζὴδ, τὸν Ὀρχὰν, διαμένοντα πρὸ πολλοῦ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ὅπου εἶχε καταφύγῃ μὲ μίαν του ἀδελφὴν, μετὰ θάνατον τοῦ πατρός των. Καὶ αὐτὸν μὲν ἐφόνευσαν πρὶν, ἐν ᾧ διεδίδρασκε μετημφισμένος· τὸν δὲ Νοταρᾶν ἐνεθάρρυνε τοκαταργὰς ὁ Σουλτάνος, μαθὼν ὅτι εἶχε θησαυρῶν πλῆθος ἐναποκείμενον, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν του μάλιστα ὑπῆγε, καὶ τὴν μητέρα του ἐπεσκέφθη καὶ παρηγόρησεν ἀσθενοῦσαν. Ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας, εἴτε μαθὼν ὅτι μέγα μέρος τῶν θησαυρῶν του εἶχε προϋπεκθέσῃ μετὰ τῆς θυγατρός του (*) εἰς Οὐενετίαν, εἴτε θυμωθεὶς διότι ὁ Δοὺζ δὲν ἔστερξε νὰ στείλῃ πρὸς αὐτὸν, ὀργιάζοντα ἐν Βλαχέρναις, τὸν μικρότερον τῶν υἱῶν του, εἴτε ἁπλῶς ὑποπτεύων τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ θέλων νὰ ἐξαλείψῃ πᾶν ἴχνος τῆς ἀρχαίας τῶν Γραικοβουζαντινῶν εὐκλείας, τὸν ἔφερεν ἔμπροσθέν του, καὶ ἀφ' οὗ τὸν ὠνείδισεν ὡς ἀγνώμονα καὶ φιλάργυρον, ἐπρόσταξε νὰ τὸν ἀποκεφαλίσωσι, καὶ τοὺς υἱούς του, καὶ τὸν γαμβρόν του τὸν Καντακουζηνόν.

Οὕτως ἔπεσεν ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, τελειώσασα, λέγει ὁ Μοντέσκιος, ὡς ὁ Ῥῆνος, ὅστις περὶ τὰς ἐκβολάς του, ἀπὸ πλευστοῦ ποταμοῦ, καταντᾷ νὰ ἀφανισθῇ εἰς τέλματα καὶ εἰς ἕλη.

Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ *Κωνσταντίνου Παλαιολόγου* μένει, καὶ πρέπει νὰ μένῃ, ἀείμνηστον, καὶ ὁ ἡρωϊκὸς θάνατός του ὑπάρχει διαμαρτύρησις αἰωνία, γραμμένη μὲ αἱματηρὰ γράμματα ἐπὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πύλης.

Ἐγράφη τῷ **1848** κατὰ μῆνα Μάρτιον.

***

ΙΟΥΔΑΙΚΑ.

—o—

Τὴν **10** τοῦ μηνὸς *Τισρὶ*, ἤτοι περὶ τὰ τέλη τοῦ ἡμετέρου Σεπτεμβρίου, μίαν ὥραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ὅλοι οἱ Ἰσραηλῖται συνέρχονται εἰς τὴν Συναγωγὴν διὰ νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἑορτῆς τῆς *Μεγάλης Συγγνώμης*.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἡμέραν ἐξιλασμοῦ, οἱ Ἰσραηλῖται εὔχονται πρὸς Θεὸν ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν παραπτωμάτων ὅσα ἔπραξαν ἐντὸς τοῦ ἔτους, αἰτοῦντες ταυτοχρόνως τὴν συγχώρησιν καὶ ἐκείνων πρὸς οὓς ἡμάρτησαν. Τὴν διὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην διατεταγμένην νηστείαν φυλάττουσιν ἐν γένει ὅλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ μᾶλλον ἐλευθερόφρονες Ἰουδαῖοι. Ἕκαστος αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἡλικίας δεκατριῶν ἐτῶν, ὀφείλει νὰ τηρήσῃ αὐστηροτάτην ἐγκράτειαν, ἥτις ἄρχεται μίαν ὥραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου καὶ λήγει τὴν ἐπαύριον. (Ὅρα Λευϊτικὸν Κεφ. Κγ'.)

Τὴν παραμονὴν, μίαν ὥραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, οἱ Ἰσραηλῖται, ὡς εἴπομεν, συνέρχονται εἰς τὴν Συναγωγήν. Ὁ ναὸς εἶναι πλήρης φώτων· ἕκαστος δὲ ἵσταται εἰς θέσιν ὁρισθεῖσαν πρὶν δι' αὐτὸν, δυνάμει χρηματικῆς τινος ποσότητος τὴν ὁποίαν προσέφερεν εἰς συντήρησιν τοῦ ναοῦ. Πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς παραχωροῦνται θέσεις δωρεάν.

Ἰσραηλῖται τινὲς, καὶ μάλιστα οἱ ῥαββῖνοι καὶ οἱ εὐλαβέστεροι, φοροῦσιν ἔνδυμα νεκρικὸν (σαρρεγγουενὲς), διὰ νὰ ταπεινώσωσιν ἔτι μᾶλλον τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀναπολοῦντες τὸν θάνατον.

Μετ' ὀλίγον ὁ ψάλτης (σεζὰν) ἀναγινώσκει τὰς διατεταγμένας εὐχὰς, καὶ καθ' ὅλην τὴν ἀνάγνωσιν βαθυτάτη σιωπὴ ἐπικρατεῖ εἰς τὸν ναόν· ὅλοι ἀνίστανται, καὶ φοροῦντες τὸ *Ταλὲδ* ἀκροῶνται μετὰ κατανύξεως τῆς χαλδαϊκῆς εὐχῆς (Κὸλ νιδεραΐ. κλ.) τῆς λεγούσης, ὅτι οἱ δοθέντες ἐν τῷ διαστήματι τοῦ ἔτους καὶ ἀθετηθέντες ἀκουσίως ὅρκοι, ἔτι δὲ καὶ αἱ ὑποσχέσεις, εἶναι ἄκυροι.

Μετὰ πολλὰς δὲ ἄλλας εὐχὰς, τὰς ὁποίας οἱ περιεστῶτες ἀκροῶνται πάντοτε μετὰ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὁ *σεζὰν* ἀναγινώσκει καὶ τὴν ἐφεξῆς, ἥν τινα ἐπαναλαμβάνουσιν ὅλοι οἱ ἄλλοι ταπεινῇ τῇ φωνῇ καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὰ στήθη· (Ὀσαμνοὺ, κτλ.) « Ἡμάρτομέν σοι, παρηκούσαμέν σου, ἐκλέψαμεν, ἐσυκοφαντήσαμεν, ἀπεστρέψαμεν τοὺς ἄλλους τῆς εὐθείας ὁδοῦ, παρωτρύναμεν αὐτοὺς, εἰς τὴν ἀνομίαν, πᾶσαν ἁμαρτίαν διεπραξάμεθα, ἠσεβήσαμεν, ἐψεύσθημεν, κακὰς συμβουλὰς ἐδώκαμεν, ἀπηρνήθημεν, ἀσέμνως διηγάγομεν, ἀπεστατήσαμεν, κατεφρονήσαμεν τῆς ὀργῆς σου, ἐνεμείναμεν ἰσχυρογνωμόνως εἰς τὴν ἀποστασίαν, ἀπεπλανήθημεν τῆς εὐθείας, συνεσχέθημεν παντοίοις κακοῖς, κτλ. » Ἡ εὐχὴ αὕτη τῆς ὁποίας πᾶσα λέξις ἄρχεται ἀπὸ νέου στοιχείου, κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν ἀλφάβητον, περιλαμβάνει ὅλα τὰ παραπτώματα ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ πράξῃ ἄνθρωπος.

Ἕκαστος προσεύχεται μᾶλλον ἢ ἧττον ἐνθέρμως ἐπὶ τρεῖς τοὐλάχιστον ὥρας. Γίνεται δὲ ἡ ἀπόλυσις ἅμα ψαλέντος τοῦ ᾄσματος *Ἀγουεδὰλ*, τὸ ὁποῖον συνέθετο ὁ Ῥαββὶ Σολομὼν βὲν Γαβιρὸλ, ἔνδοξος ἑβραϊστὴς τοῦ μεσαιῶνος. Τὸ ᾆσμα τοῦτο περιέχει τὰ δεκατρία ἄρθρα τῆς πίστεως τὰ ὁρισθέντα ὑπὸ Μαϊμονίδου, (Ῥαμβὰμ, διασήμου ῥαββίνου τῆς Ἱσπανίας), δηλαδὴ, α' — τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, β' — τὴν αἰωνίαν αὐτοῦ ἑνότητα, γ' — τὴν πνευματικὴν οὐσίαν, δ' — τὸ ἄναρχον, ε' — τὸ προνοητικὸν αὐτοῦ, ς' — τὴν ἀλήθειαν τῶν προφητειῶν. ζ' — τὴν ἐντολὴν τοῦ Μωϋσέως, η' — τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νόμου, θ' — τὸ ἀμετάβλητον αὐτοῦ, ι' — τὴν προγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ια' — τὰς ποινὰς καὶ τὰς ἀμοιβὰς, ιβ' — τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου, καὶ ιγ' — τὴν ἀνάστασιν. Μένουσι δέ τινες καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναγινώσκοντες ψαλμοὺς, πολλοὶ δὲ καὶ εὔχονται πρὸς Θεὸν παννύχιοι.

Τὴν ἐπιοῦσαν, ἀπὸ πρωΐας, συνέρχονται ἐκ νέου ὅλοι εἰς τὴν Συναγωγὴν, καὶ διαμένουσιν ἐκεῖ ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ ἀκολουθία τῆς ἡμέρας ἐκείνης διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη· εἰς *σαγρὶ*, ἢ ὄρθρον, εἰς *μουσὰφ*, ἢ μεσώριον, εἰς *μίνσα* ἢ ἑσπερινὸν, καὶ εἰς *μίγλα* ἢ *ἀπολυτίκιον*. Εἷς ἕκαστον δὲ τῶν τεσσάρων τούτων μερῶν τῆς ἀκολουθίας ἐπαναλαμβάνεται δὶς ἡ προμνημονευθεῖσα εὐχὴ (Ὀσαμνού). Ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου διαλαμβάνει, πλὴν τῶν καθημερινῶν εὐχῶν, μέγαν ἀριθμὸν ὕμνων συντεθέντων κατὰ καιροὺς ὑπὸ διαφόρων ῥαββίνων. Ὅταν δὲ τελειώσῃ αὐτὴ, ἥτις ἄρχεται τὴν ἕκτην καὶ λήγει πρὸς τὴν δεκάτην ὥραν, ὁ μέγας ῥαββῖνος ἀναβαίνει εἰς τὸν ἄμβωνα καὶ ἐκφωνεῖ λόγον κατάλληλον, ἐξάγων ῥητὰ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τοῦ Ταλμούθ. Μετὰ δὲ τὴν ὁμιλίαν ἐκβάλλονται αἱ *Πεντάτευχοι* καὶ φέρονται μετὰ ψαλμῶν καὶ πομπῆς μέχρι τῆς *θήβας*, ἢ τραπέζης κειμένης ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ ἐνώπιον τῆς ὁποίας τελεῖται ἡ λειτουργία. Ὁ ψάλτης, ἀφοῦ βάλῃ ἐπὶ τῆς τραπέζης τὴν πρώτην Πεντάτευχον, τὴν ἀνοίγει, διὰ νὰ ἀναγνώσῃ γεγωνυῖᾳ τῇ φωνῇ τὸ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον ἀποτρίπει τὸν Ἀαρὼν τοῦ μὴ *εἰσπορεύεσθαι πασαν ὥραν εἰς τὸ ἅγιον ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος εἰς πρόσωπον τοῦ ἱλαστηρίου, ἀλλ' ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ* τὴν ἡμέραν τοῦ ἐξιλασμοῦ διὰ νὰ θυμιάσῃ. *καὶ ἐπιθέσῃ κλήρους ἐπὶ τοῦς δύο γιμάρους, κλῆρον ἕνα τῷ Κυρίῳ, καὶ κλῆρον ἕνα τῷ ἀποπομπαίῳ.* (Λευϊτ. Κεφ. ΙΣτ'.)

Ἐξ ἐκ τῶν περιεστώτων συνοδεύουσιν ἀλληλοδιαδόχως τὸν ψάλτην· καὶ εἰς ἀμοιβὴν τῆς τιμῆς προσφέρουσι δῶρα εἰς τὸν ναὸν ἢ τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα· τινὲς δὲ δίδουσι τοιαῦτα καὶ διὰ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ πτωχούς.

Ἀφοῦ δὲ τελειώσῃ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ μέρους τούτου τῆς πρώτης Πεντατεύχου, κλείουσιν αὐτὴν, καὶ παραδίδοντες εἰς τὸν κομίσαντα, βάλλουσι τὴν δευτέραν ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἐξ αὐτῆς δὲ ἀναγινώσκουσι τὸ Κεφ. ΚΘ'. τῶν Ἀριθμῶν ἐνῷ ὁρίζονται αἱ θυσίαι καὶ αἱ σπονδαὶ αἵτινες πρέπει νὰ γίνωσι κατὰ τὴν ἐπίκλητον ἐκείνην ἡμέραν. Ὁ ἀναγινώσκων μετὰ τοῦ ψάλτου τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις ἀναγινώσκει καὶ τὸ κεφ. Ζ'. τοῦ Ἠσαΐου. Μετὰ δὲ ταῦτα μεταφέρονται αἱ Πεντάτευχοι εἰς τὴν κιβωτὸν, καὶ ἄρχεται ἡ ἀκολουθία *μουσὰφ*, τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκουσι κατὰ πρῶτον οἱ περιεστῶτες ταπεινῇ τῇ φωνῇ· ὁ δὲ ψάλτης ἐπαναλαμβάνει μεγαλοφώνως προσθέτων, ὡς εἰς τὴν *σαγρὶ*, διαφόρους ὕμνους ἀναγομένους εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην. Περὶ τὰ τέλη τῆς *μουσὰφ* μνημονεύονται ἐκ νέου αἱ ὡρισμέναι ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἱερουσαλὴμ τελεταὶ διὰ τὰς θυσίας τῆς ἡμέρας αὐτῆς. Ἀναγινώσκεται δὲ καὶ ἡ προσευχὴ *Ὀλενοῦ Χαβεὰγ*, καὶ ὅταν φθάσωσιν εἰς τὴν ἑξῆς περίοδον· « Προσκυνοῦμεν καὶ προσπίπτομεν τῷ βασιλεῖ τῶν βασιλέων, » ὅλοι κλίνοντες τὰ γόνατα προσκυνοῦσι. Προσκυνοῦσι δὲ καὶ ὁσάκις ὁ ψάλτης λέγει τὰ ἀκόλουθα· « Ὅτε δὲ ἤκουσαν προφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου διὰ στόματος τοῦ ἀρχιερέως, ἔκυπτον, προσεκύνουν καὶ ἔλεγον· Εὐλογημένον ἐσαεὶ τὸ ὄνομα τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ βασιλείας » Μετὰ τὰς

(*) Ὁ Δούκας λέγει ὅτι, πεζὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν, καὶ τοῦτο φαίνεται πιθανώτερον.

(**) Παλάτιον μυθολογικὸν μοχθηροῦ τινος καὶ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Περσίας.

(***) Ὁ Φραντζῆς, ὅστις ὑπηρέτησεν εἰς τὴν κηδείαν ταύτην, ἀπεσιώπησεν, ἐπίτηδες, ὡς φαίνεται, τὸν τόπον ὅπου ἐτάφη ὁ αὐτοκράτωρ, ὑποπτεύων, μήπως τυμβωρυχηθῇ καὶ τοῦ εὐσεβοῦς τούτου ἄνακτος τὸ λείψανον, καθὼς πόσων του προκατόχων ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας.

(*) Ἄννα ὠνομάζετο αὕτη, καὶ διὰ προτροπῆς αὐτῆς ἐτυπώθη τῷ 1479 Ἐνετίῃσι τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν ὑπὸ Ζαχαρίου Καλλιέργου τοῦ Κρητός.

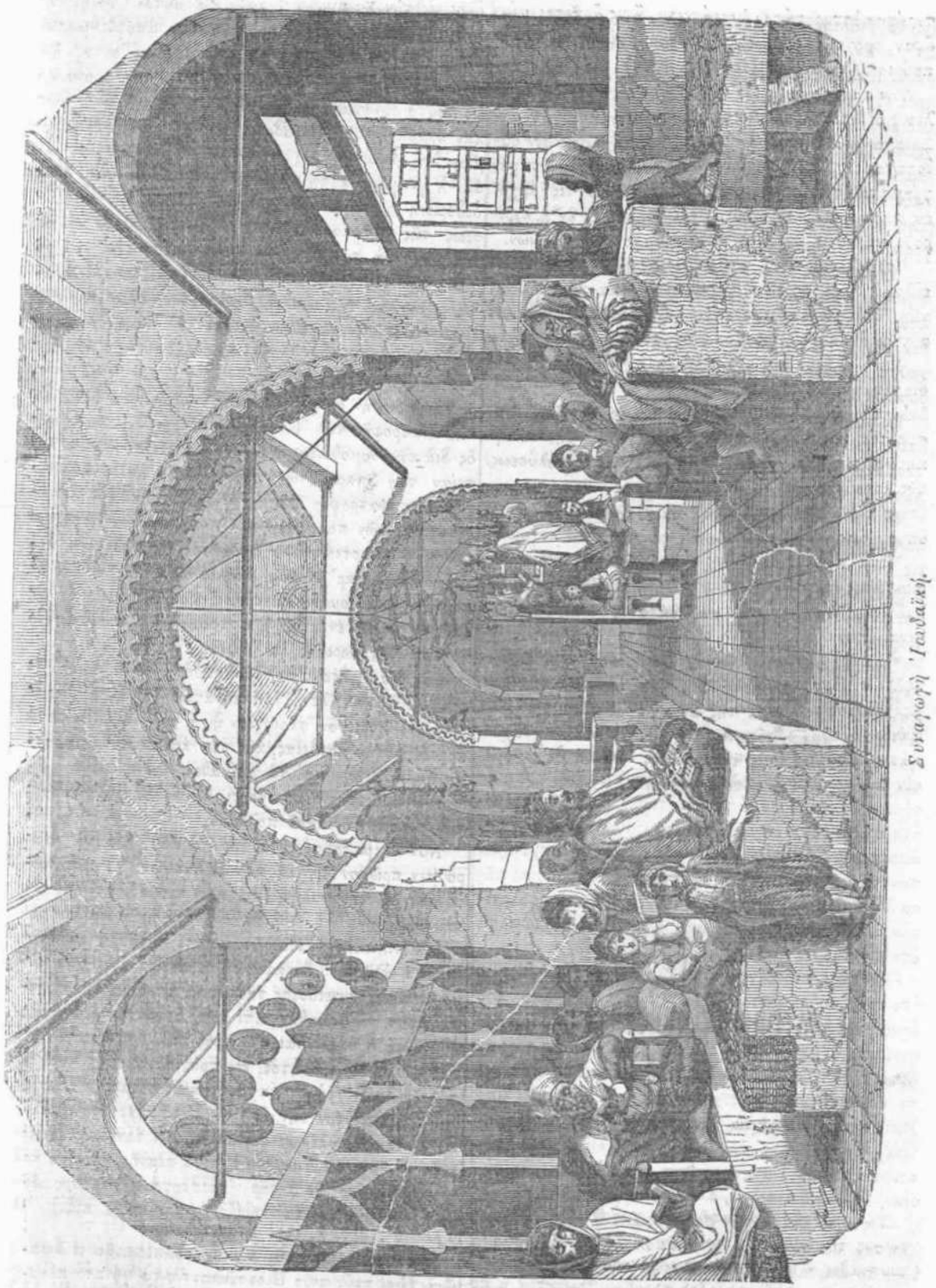

Συναγωγὴ Ἰουδαϊκή.

εὐχὰς ταύτας, ἐκβάλλεται ἐκ νέου ἡ Πεντάτευχος (Σέφερ), ὑπὸ τριῶν μόνον. Ὁ δὲ ψάλτης ἐξακολουθεῖ ἀναγινώσκων τὴν συνέχειαν τῶν πρωϊνῶν κεφαλαίων. Ὁ τρίτος ἀναγινώσκει ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰωνὰ, καὶ ἐν τοσούτῳ κλείεται ἡ πεντάτευχος. Τελευτᾷ δὲ καὶ τὸ *μουσὰφ* διὰ τῆς εὐλογίας τὴν ὁποίαν δίδουσιν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας οἱ *κοχαρὶμ* ἢ ἀπόγονοι τοῦ Ἀαρών. Ἡ εὐλογία αὕτη εὑρίσκεται

εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ἀριθμῶν, εἰς τὸ τέλος τοῦ Κεφ. Στ'· « Εὐλογήσαι σε Κύριος, καὶ φυλάξαι σε· ἐπιφάναι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ, καὶ ἐλεήσαι σέ· ἐπάραι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ, καὶ δώη σοι εἰρήνην. » Μετὰ τὴν Πεντάτευχον ἄρχεται ἡ ἀκολουθία τῆς *μίνοας*. Περὶ αὐτῆς δὲν δύναμαι νὰ δώσω πληροφορίας· γνωρίζω μόνον ὅτι μεταξὺ τῶν διαφόρων εὐχῶν ὑπάρχει καί τις ἀρχομένη οὕτω πως· *Τίγερ Ῥαββὶ Ἰσραὴλ*, ἐν ᾗ περιγράφεται τὸ μαρτύριον δέκα ὀνομαστῶν ῥαββίνων.

Ἂν καὶ τότε εἶναι προκεχωρημένη ἡ ἡμέρα, διότι ἡ *μίνοα* τελευτᾷ μίαν ὥραν καὶ ἡμίσειαν πρὸ τῆς νυκτὸς, οἱ πλεῖστοι τῶν Ἰσραηλιτῶν, εἰ καὶ ἀσθενεῖς διὰ τὴν νηστείαν, μένουσιν εἰς τὴν Συναγωγήν. Αὐτὰ ταῦτα ποιοῦσι καὶ αἱ γυναῖκες αἵτινες εἶναι ἐνδεδυμέναι στολὴν λευκήν.

Εὐθὺς μετὰ τὴν *μίνοαν*, ὁ μέγας ῥαββῖνος ἀναβαίνει εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἄρχεται τὴν τετάρτην ἀκολουθίαν (*νίχλα*) ἤτοι τὴν τῆς ἀπολύσεως. Αὕτη δὲ τελευτᾷ πάντοτε τὴν νύκτα.

Οἱ *κοχαρὶμ* εὐλογοῦσι καὶ δεύτερον τὴν συνέλευσιν, καὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὰ λόγια τὰ λεγόμενα εἰς τοὺς ψυχορράγοῦντας, ἅπαξ μὲν « Κύριός ἐστι ὁ Θεὸς ἡμῶν, » τρὶς δὲ « Εὐλογημένη ἐσαεὶ ἡ ἔνδοξος αὐτοῦ βασιλεία, » καὶ ἑπτάκις « Θεός ἐστιν ὁ Κύριος. »

Ἅμα δὲ φανέντων τῶν ἀστέρων, σημαίνει ἡ σάλπιγξ διὰ νὰ ἀναγγείλῃ ὅτι ἐτελείωσεν ἡ νηστεία· καὶ ὅλοι ἐξέρχονται τῆς Συναγωγῆς εὐχόμενοι πρὸς ἀλλήλους μακροβιότητα, κλ. Οἱ Ἰσραηλῖται εὔχονται ὡς συνήθως ὑπὲρ τῆς σελήνης· ἔπειτα δὲ ἐρχόμενοι εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, γεύονται.

ΠΕΡΙ

ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ (EDUCATIO.)

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλληί τε καὶ Ῥωμαίοις.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. ΡΔ').

—o—

Τὰ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν χρόνων τῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὁμηρικῆς περιόδου μέχρι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἢ μέχρι τοῦ Λυκούργου εἰσὶν ἀσήμαντα καὶ ἔλλιπῆ. Οὐδὲ περίοδος προόδου θεωρητέα ἡ περίοδος αὕτη. Οἱ ἀκατάπαυστοι ὠθισμοὶ καὶ εἰσελάσεις καὶ ἐξελάσεις τῶν μεταναστευουσῶν φυλῶν συνεχῶρουν βεβαίως ὀλίγους νέους μετασχηματισμοὺς· μᾶλλον δὲ, μόλις διετηροῦντο τὰ ἀρχαῖα. Ἐν τούτοις τὰ εἰρημένα πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως ἔμενον ἱκανῶς τὰ αὐτά. Γνωμικὴ δὲ σοφία καὶ πρακτικὴ διδασκαλία, ἀποφθέγματα καὶ μῦθοι ἐκ διδακτικῶν ποιητῶν ἐκπηγάζοντα, ἤσκουν ἠθικήν τινα ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοὺς συγγενοῦς, ὡς τοῦτο δύναται κατανοηθῆναι ἰδίως ἐκ τῶν *ἔργων* καὶ *ἡμερῶν* τοῦ Ἡσιόδου. Βραδύτερον δὲ διὰ Σιμωνίδου, Θεόγνιδος (*παραινέσεις*) Φωκυλίδου κ. ἄλ. ἡ γνωμικὴ αὕτη σοφία ἐπὶ μᾶλλον πάντοτε διαδιδομένη ἐχρησίμευε βεβαίως καὶ ὡς μέσον παιδεύσεως τῆς νεολαίας. Ἀνέκαθεν δ' ἔτι ἐνήργουν καὶ οἱ ῥαψῳδοὶ διὰ τῶν ῥαψῳδ ῶν αὐτῶν ἐπὶ τὴν τοῦ ἔθνους παίδευσιν. Ἡ δὲ γυμναστικὴ μείνασα ὁ σταθερὸς μοχλὸς τῆς φυσικῆς ἀνατροφῆς, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐμφανίσεως τῶν μεγάλων ἀγώνων ἢ πανηγύρεων ἐν τῇ ἱστορικῇ περιόδῳ ἔλαβε προσθήκας τινὰς καὶ τεχνικὴν διαμόρφωσιν

Τὴν πρώτην ἀναμορφωτικὴν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνατροφῆς τῶν Ἑλλήνων παρέχει ὁ Λυκοῦργος, ὃς διὰ τῆς νομοθεσίας του τὴν κατερείπουσαν πολιτείαν τῶν Σπαρτιατῶν ἀναστηλώσας καὶ ἀνακαινίσας, τὴν ἀνατροφὴν στενῶς συνέδεσε μετὰ τοῦ δημοσίου βίου τῶν πολιτῶν του. Ἄνευ τῆς ἀνατροφῆς ἐκείνης ὁ Σπαρτιάτης ἦν ἄχρηστος τῇ πολιτείᾳ, διὸ καὶ ὁ ξένος παρ' αὐτοῖς μικρὰν ἀξίαν εἶχεν. Ἡ δὲ τοῦ Σόλωνος νομοθεσία ἐστηρίζετο ἐπὶ πάντῃ ἄλλης βάσεως, ὥςπερ ἐν γένει ἡ ἀττικοϊωνικὴ πολιτεία ἀπέναντι τῆς δωρικῆς. Ἡ δωρικὴ ἀδιατρεψία μετ' αὐστηρᾶς διατηρήσεως πατροπαραδότων *νομίμων* (Ἰσοκρ. Ἐγκώμ. Ἑλεν,27) ἐπεκράτει ἐν Σπάρτῃ, ἐνῷ ἐν Ἀθήναις κυριεῦον στοιχεῖον ἦν ἡ φιλανθρωπία μετὰ προοδευούσης παιδείας, καί τοι καὶ ἐνταῦθα τὸ *παλαιὸν νόμιμον* καὶ τὰ ἀνέκαθεν καθιερωμένα *παιδεύματα* διετηρήθησαν ἐν τιμῇ, τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου,

Νῦν δὲ μεταβαίνοντες ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα θεωροῦμεν πρῶτον τὴν ἐκ τῶν Πελασγῶν (1) προελθοῦθοῦσαν ἰωνικὴν φυλὴν, ἔπειτα δὲ προβαίνομεν ἐπὶ τὴν τὴν δωρικήν. Αἱ Ἀθῆναι δύνανται ἡμῖν ὡς κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς παιδεύσεως, διότι ἐνταῦθα εὐκολώτερον ἢ ἀλλαχοῦ δύναται τὸ προοδεῦον ἐθνικὸν πνεῦμα μετ' αὐτοσυνειδυίας τάσεως νὰ καταληφθῇ καὶ σαφέστερον νὰ ἐννοηθῇ. Ἐπὶ τῶν ἀρχόντων ὀλίγα νέα ἠδύναντο προστεθῆναι, ὡς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν καὶ παίδευσιν τῆς νεότητος, εἰς τοὺς ἀρχαίους, τοὺς ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων καταγομένους θεσμούς. Ὅθεν ἐρευνῶμεν πρῶτον τὴν ἀπὸ Σόλωνος μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου περίοδον. Ἐπὶ τοσοῦτον ἐκτείνεται ἡ *ἀρχαία παιδεία* ἡ μετὰ σεμνῆς ἀγωγῆς καὶ αὐστηρότητος, ἣν ὁ παρ' Ἀριστοφάνει *δίκαιος λόγος* εὐστόχως χαρακτηρίζει (Νεφ. 961 κεξ.). Ἡ

(1) Τοῦτο λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα. ὅτι οἱ Δωριεῖς ἦσαν ξένοι πρὸς τοὺς Πελασγοὺς., ἀλλὰ μόνον ἐκφράζομεν τὴν δόξαν τινῶν ἀρχαίων, ἰδίως δὲ τοῦ Ἡροδότου, (Η'. 44.) ὅτι οἱ Ἴωνες, ὡς καὶ οἱ Αἰολεῖς, εἶχον ἄμεσον πρὸς τοὺς πελασγοὺς σχέσιν. Τὴν σήμερον ἡ ἐπικρατεστάτη γνώμη εἶναι, ὅτι οἱ Πελασγοὶ, οἱονεὶ παλαιοί τινες ὄντες, ἦσαν οἱ γνήσιοι πρόγονοι τῶν μετέπειτα Ἑλλήνων, εἰς τὰς γνωστὰς τέσσαρας φυλὰς διῃρημένων.

ἀνατροφὴ ἐν Ἀθήναις δὲν ἦν ὡς ἐν Σπάρτῃ, οὕτω βαθέως συγκεχωνευμένη μετὰ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἔμενεν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τῇ τῶν γονέων προαιρέσει ἐπιτετραμμένη. Ἡ οἰκία ἦν ἐνταῦθα ὡς ἑστία τῆς κυρίας ἀνατροφῆς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῶν παιδίων, καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ ἡβῶντος νέου διεφύλαττε τὴν ἐπιρροήν της. Ἀλλ' οἱ γονεῖς οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰ ἐνεργῶσιν αὐθαιρέτως, ἀλλ' ὡδηγοῦντο ὑπὸ τῶν σολονείων νόμων ἐπί τινα κανονικὸν τύπον τῆς τε πνευματικῆς καὶ τῆς σωματικῆς διαμορφώσεως τῶν υἱῶν των. Οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ Σόλωνος νόμοι συχνὰ ἐξετάζονται ὑπὸ τῶν ἀττικῶν ῥητόρων (ἰδ. ἰδίως Αἰσχιν. κ. Τιμαρχ. 9. κεξ.). Θεωροῦμεν νῦν τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως, ἐν οἷς ἐκινεῖτο τὸ παιδίον, παρατρέχοντες τὰς διαφόρους τελετάς, οἷον τὰ Ἀμφιδρόμια, τὴν τῇ δεκάτῃ μετὰ τὴν γέννησιν ἡμέρᾳ θυσίαν (Ἀριστοφ. Ὀρνθ. 494), τὴν εἰς τὴν φρατρίαν εἰσαγωγὴν ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Ἀπατουρίων, τὴν εἰς τὸ γραμματεῖον ἤτοι κατάλογον αὐτῆς ἐγγραφὴν κ. ἄλ., ἅπερ δὲν ἐπιτρέπει τὸ περιωρισμένον σχέδιον τῆς παρούσης πραγματείας. (2)

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου, μεθ' ὧν τοὐλάχιστον ἡ φυσικὴ *παιδεία* ἀρχεται ἡ *μήτηρ* ἢ *τίτθη* καὶ ἡ *τροφὸς* τὸ μὲν ἀπησχόλουν τὸ παιδίον δι' ἀθυρμάτων, τὸ δὲ κατεπράϋνον αὐτὸ δι' ἀνωρήσεως καὶ μελῳδίας τινός (3)· καὶ ἅμα ἐξυπνησάσης τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως, διηγοῦντο αὐτοῖς μύθους καὶ ἀπολόγους (4). Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη καλόν τι θεμέλιον τῆς ἀνατροφῆς ἐξηρτᾶτο ἐντελῶς καὶ ἐκ τῆς φρονίμου διατάξεως τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ὁ γεννήτωρ ἢ ἔπραττε κατὰ τὰ ἀνέκαθεν πάρια νόμιμα καὶ ἤθη ἄνευ αὐθαιρέτου κρίσεως, ἢ κατ' ἰδίαν αἵρεσιν ἐπέφερε μεταβολὰς εἰς τὴν τῆς ἀνατροφῆς μέθοδον, εἴτε σκοπιμώτερον εὑρίσκων σκληραγωγικώτερόν τινα τρόπον, εἴτε καὶ προϊούσης τῆς ἡλικίας τὴν ἰδίαν τοῦ παιδὸς κρίσιν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν παιδευμάτων ὑπ' ὄψιν λαμβάνων (Ἀριστοτ. πολιτ. Η'. 1.). Τὴν μὲν *τίτθην*, παρ' Ὁμήρῳ καὶ *τιθήνην* ὀνομαζομένην, εὕρομεν ἤδη καὶ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν αἱ τίτθαι ἦσαν παρὰ τοῖς εὐπόροις ἐν γενικῇ χρήσει, τοὐλάχιστον παρὰ τῇ Ἰωνικῇ φυλῇ, σπανιώτερον δὲ παρὰ τοῖς Δωριεῦσι τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων. Ἐπιφανεῖς καὶ πλούσιοι Ἀθηναῖοι προσεκάλουν ἐνίοτε τίτθας ἐκ Σπάρτης, ὡς ἡ τοῦ νέου Ἀλκιβιάδου (Πλουτ. Ἀλκ. 1. Λυκουρ. 16.) Ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν συμφορῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ μετ' αὐτὰς τὸ ἔργον τοῦτο ἐτέλουν καὶ εἰς πενίαν καταντήσασαι ἀσταί (Δημοσ. κ. Εὐβ. 1309. Β.). Μετὰ τὸ ἔργον τῆς τίτθης ἤρχετο τὸ τῆς *τροφοῦ*. Ἴδιαι κοιτῶνες, οἵας ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, *εὐκίνητα κλινίδια* λέγων (Λειψάνοις ὑπομνημ. εἰς Ἡσίοδον 45) πιθανῶς ὀψὲ εἰσηχθησαν· τοὐλάχιστον ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης οὐδένα λόγον ποιοῦνται αὐτῶν. Ἡ τροφὸς ἐκόμιζε τὸ παιδίον πολλάκις εἰς τὸ ὕπαιθρον, καὶ δὴ καὶ εἰς τὰς ἑορτὰς (Στραβ. Π'. 14, 623. Cas.). Ἕως οὗ ἐμάνθανε περιπατεῖν (Ἀριστ. Πολιτ. Ζ'. 16.). Ἀρχομένου δὲ ἢ λήγοντος τοῦ ἕκτου ἔτους τῆς ἡλικίας, τὴν τροφὸν διεδέχετο ὁ *παιδαγωγὸς*, ὅστις περιεῖπε τὸ παιδίον διηνεκῶς, καὶ ἅμα ἀρξαμένης τῆς κυρίας παιδεύσεως, ὡδήγει αὐτὸ εἰς τὸ διδασκαλεῖον τοῦ γραμματιστοῦ (Πλατ. Νομ. Ζ'. π. 808). πρὸς ταύτην τὴν ὑπηρεσίαν ἐξελέγετο δοῦλός τις, ὁ νομιζόμενος κατάλληλος. Φιλάργυροι πατέρες ἐξέλεγον πρὸς τοῦτο πολλάκις δοῦλον, ἤδη διὰ γῆρας ἢ ἀσθένειαν ἀνίκανον εἰς ἄλλα ἔργα καταστάντα, οὐ πολὺ ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα (Πλουτ. π. παιδ. ἀγωγ. 7), (5) ἐν ᾧ οἱ ἀληθῶς *καλοὶ κἀγαθοὶ* τὴν τελευταίαν ἰδιότητα πρὸ πάντων ἐπεζήτουν. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ ἦν τὸ ἄγειν καὶ φέρειν ἤ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (περὶ τοῦ Περικλέους ὡς πρὸς τὸν δῆμον. 6. Περικλ. 11) τὸ *διαπαιδαγωγεῖν* τὸν νέον τρόφιμον καὶ ἡ κατ' οἶκον ἠθικὴ ἐποπτεία. Ἦγεν αὐτὸν εἰς τὸ διδασκαλεῖον καὶ πάλιν ἐν τῇ ὡρισμένῃ ὥρᾳ ἐπανῆγεν (Πλατ. Λυσ. 223. α. 6.). Ἡ δὲ διδασκαλία οὐδόλως ἦν καθῆκον αὐτῶν, ἐξαιρουμένων τινῶν σπανιωτέρων περιπτώσεων. Τοὐναντίον προσεῖχον εἰς τὴν τήρησιν τῆς κατὰ τὰ ἔξω κοσμιότητος (Ἀριστοφ. Νεφ. 991. κεξ.).

Ἡ πρώτη *διδασκαλία* ἐδίδετο τῷ παιδίῳ ὑπὸ τοῦ *γραμματιστοῦ* (6) ἐν τῷ διδασκαλείῳ (Πλατ. Εὐθυ. σ. 276.). Τοιαῦτα δὲ διδασκαλεῖα ὀνομάζονται ἤδη ἐν τοῖς σολωνείοις νόμοις (Αἰσχ. κ. Τιμαρχ. 12. Bekk.), καὶ τοι ὡς ἰδιωτικὰ μόνον καταστήματα δυνάμεθα νὰ τὰ θεωρήσωμεν. Ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ λέγεται. « Οἱ δὲ τῶν παίδων διδάσκαλοι ἀνοιγέτωσαν μὲν τὰ διδασκαλεῖα μὴ πρότερον ἡλίου ἀνιόντος, κλειέτωσαν δὲ πρὸ ἡλίου δύνοντος, καὶ μὴ ἐξέστω τοῖς ὑπὲρ τὴν τῶν παίδων ἡλικίαν οὖσιν εἰσιέναι τῶν παίδων ἔνδον ἐόντων, ἐὰν μὴ υἱὸς διδασκάλου ἢ ἀδελφὸς ἢ θυγατρὸς ἀνήρ. Ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτ' εἰσίῃ, θανάτῳ ζημιούσθω, καὶ οἱ γυμνασιάρχαι τοῖς Ἑρμαίοις μὴ ἐάτωσαν συγκαθιέναι μηδένα τῶν ἐν ἡλικίᾳ τρόπῳ μηδενί. Ἐὰν δὲ ἐπιτρέπῃ καὶ μὴ ἐξειργῃ τοῦ γυμνασίου, ἔνοχος ἔστω ὁ γυμνασιάρχης τῷ τῆς ἐλευθέρων φθορᾶς νόμῳ. » κτλ. Ἐν αὐτοῖς τὸ παιδίον ἠσχολεῖτο πρῶτον περὶ τὴν μάθησιν τῶν γραμμάτων, τοῦ *συλλαβίζειν* ἢ *συλλαβάζειν* καὶ τὴν τῶν λέξεων ἀνάγνωσιν, ἅτινα πάντα περιελαμβάνοντο ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα *γράμματα μανθάνειν*. Τὴν δὲ μέθοδον τῆς τοῦ γράφειν διδασκαλίας δεικνύει ἡμῖν ὁ Πλάτων (Πρωτ. σ. 326. Δ.). Ὁ γραμματιστὴς ἐχάρασσε γραμμὰς, καθ' ἃς ὤφειλον διευθύνεσθαι οἱ ἀρχάριοι. Ὅτι δὲ καὶ τὸ ἀναγιγνώσκειν καὶ τὸ γράφειν μετριώτατα μόνον ἐμάνθανον οἱ τῆς πενεστέρας τάξεως, δεικνύει ἡμῖν ὁ παρ' Ἀριστοφάνει (Ἱππ. 188.) ἀλλαντοπώλης. « Ἀλλ' οὐδὲ *μουσικὴν ἐπίσταμαι, πλὴν γραμμάτων, καὶ ταῦτα μέν τοι κακὰ κακῶς* » καὶ τοι νόμος τις ὑποχρέου πάντα πολίτην νὰ καταρτίσῃ τοὺς υἱούς του μετὰ τῆς ἀναγκαίας σωματικῆς τε καὶ πνευματικῆς ἐκπαιδεύσεως (Πλατ. Κριτ. 12. Νομ. Ζ'. 804. Αἰσχ. κ. Τιμαρχ. 138. Bekk). Ἄλλως πανταχοῦ ἔχομεν νὰ διακρινῶμεν ἀκριβῶς *τοὺς ἐλευθερίως πεπαιδευμένους* ἀπὸ τῶν πενεστέρων βαναύσων, τῶν αὐτῶν καὶ τεχνιτῶν (Ξενοφ. Ἀπομν. Β'. 7. 5.). Οἱ τελευταῖοι προῴμως διωρίζοντο εἰς χειρωναξίαν τινὰ, ἢ τέχνην, ἢ ὁτιδήποτε ἐμπορικὸν ἔργον, καὶ διὰ τοῦτο ὁ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτῶν δαπανητέος χρόνος ἔπρεπε νὰ ἐπιτμηθῇ.

Αἱ κατ' ἀρχὰς βεβαίως λίαν ἀτελεῖς μέθοδοι διδασκαλίας ἐν τῇ στειχειώδει παιδεύσει, προϊόντος τοῦ χρόνου, πιθανῶς διαφόρους βελτιώσεις προσέλαβον, τοὐλάχιστον ἀφ' ὅτου ἤρξαντο αἱ γραμματικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σπουδαὶ (πρβλ. Διονυσ. Ἀλικαρν. περὶ τ. Δημοσθ. Δινότητος 52.). Ἰδίως εἰδίζον τὰ παιδία εἰς τὴν σαφῆ καὶ εὐκρινῆ ἀπαγγελίαν (Σόλων παρὰ Λουκιανῷ Ἀναχάρ. 21. *τοιῶς αὐτὰ ἐπιλεξασθαι διδάσκομεν*). Ἐν τῷ ἀναγιγνώσκειν ἐτηρεῖτο μελῳδικὸς ἦχος καὶ ῥυθμὸς (Πλατ. Κριτ. 424. 6.)· ἐν δὲ τῷ γράφειν ἰδίως προσεῖχον, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ὀρθογραφίαν (πρβλ. Quint 1, 7.). Ἡ τῶν πρώτων στοιχείων διδασκαλία ἐτελεῖτο συνήθως ὑπὸ εὐτελῶν διδασκάλων (Λουκ. Νεκυομαντ. 17) καὶ προεχώρει ἐπιπόνως καὶ βραδέως (Πλουτ. π. τ. ὀρθ. ἀκούειν. 17.) Ὁ Πλάτων, ὃς ἐν ταῖς θεωρητικαῖς αὐτοῦ γνώμαις ἐκ καθεστώτων καὶ φυσικῶν θεσμῶν καὶ διατάξεων τὸ πλεῖστον ὁρμᾶται, ἀπαιτεῖ τὴν τῶν γραμμάτων μάθησιν μέχρι τῆς ἀναγκαίας ἐπιτηδειότητος ἐν τῷ γράφειν καὶ ἀναγιγνώσκειν (Λυσ. 209. Νομ. Ζ'. 810. πρβλ. Σολ. παρὰ Λουκ. Ἀναχαρ. 21.). Ταχυγραφικὴ δὲ καὶ καλλιγραφικὴ ἱκανότης δὲν εἶναι ἀπαραίτητος, ἐὰν μὴ κατὰ τὸν ὡρισμένον χρόνον προσκτηθῇ (ἐνθ' ἀνωτ.) Παρὰ ταύτην τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν συνέβαινε πιθανῶς καὶ ἡ πρώτη εἰς τὴν μουσικὴν (*λύραν, κιθάραν*) ὑποφήγησις, ἧς τὴν ἠθικὴν ἐπενέργειαν πρωΐμως ἐβούλοντο εἰσαγαγεῖν· « *Ὅτι μάλιστα καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὅ τε ῥυθμὸς καὶ ἡ ἁρμονία.* » (Πλατ. Πολιτ. Γ'. 402. Λυσ. 209. Λαχ. 180.). Ὡσαύτως καὶ εἰς τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀριθμητικῆς. (Λουκ. Ἀναχ. 21.), μεθ' ἧς ὕστερον συνηνοῦτο καὶ τις διδασκαλία τῆς ἰχνογραφίας ἢ γραφικῆς. (Πλατ. Πολ. 401.).

Μετὰ τὴν ἐν τῷ διδασκαλείῳ ἐκμάθησιν τοῦ ἀ-

---

(2) Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα ὑποσημειοῦντες ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν δύο ἐκείνων ἑορτῶν καὶ περὶ τῶν διαφόρων ἐγγραφῶν τοῦ νέου Ἀθηναίου — Τὰ μὲν Ἀμφιδρόμια ἢ σπανιώτατα ἡ Ἀμφιδρομία) ἦν ἡ οἰκιακὴ ἑορτὴ τῆς εἰς τὴν οἰκίαν (Familia) εἰσαγωγῆς καὶ ὀνοματοθεσίας τοῦ παιδίου. Τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ταύτης προσεκαλοῦντο οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι τῶν γονέων τοῦ παιδίου, οἵτινες προσήρχοντο μετὰ δωρεῶν, ἐν αἷς συνήθως ἦσαν πολύποδες καὶ σηπίαι. Ὁ οἶκος ἐκοσμεῖτο πανηγυρικῶς καὶ ἔξωθεν ἐστεφανοῦτο θαλλοῖς ἤτοι κλάδοις ἐλαίας (εἰ τὸ παιδίον ἦν ἄρρεν) ἢ ταινίαις μαλλίναις (εἰ ἦν θῆλυ) καὶ συμποσίου παρατεθέντος, εὐχοῦντο μετὰ πολλῆς εὐθυμίας. Τὸ παιδίον περιήγετο περὶ τὴν ἑστίαν. καὶ οὕτω τρόπον τινὰ παρουσιάζετο καὶ συνιστᾶτο πρὸς τοὺς ἐφεστίους θεοὺς καὶ τοὺς οἰκείους, καὶ ἐλάμβανε τὸ ὄνομά του, οὗ μάρτυρες ἐθεωροῦντο οἱ προσκεκλημένοι φίλοι (Ἰσαῖος π. Πύῤῥου κλήρου §. 30). Ἐκ τῆς περὶ τὴν ἑστίαν ἐκείνης περιαγωγῆς ἴσως ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομά της ἡ ἑορτή. Ἐτελεῖτο δὲ οὐχὶ πρὸ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν, καὶ συνήθως ἢ τῇ ἑβδόμῃ καὶ τότε ὠνομάζετο καὶ ἑβδομαι καὶ ἑβδομὰς καὶ ἡ πρᾶξις ἑβδομεῦσθαι ἢ ἑβδόμην ἄγειν, ἢ τῇ δεκάτῃ, καὶ τότε ὠνομάζετο δεκάτη, ἡ δὲ πρᾶξις δεκάτην θύειν (ἄγειν ἢ ἑστιᾶσαι

Τὰ δὲ Ἀπατούρια, ὧν ἡ πιθανωτ παραγωγὴ ἐκ τοῦ α (= ἅμα) καὶ πατόρια, οἱονεὶ ἕνωσίς τις τῶν πατρῴων εἰς φρατρίας, ἦν ἑορτὴ ἀττικοιωνικὴ τελουμένη ἐν μηνὶ Πυανεψιῶνι. Συνέκειτο δὲ ἐκ τριῶν ἡμερῶν, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐκαλεῖτο δορπία (ἤ) ἢ δόρπεια (τὰ), ἐν ᾗ τὸ ἑσπέρας οἱ φράτορες ἢ εἰς τὸ φρατρεῖόν των ἢ εἰς τὸν οἶκον ἑνὸς τῶν πλουσιωτέρων συμφρατόρων συνελθόντες εὐχοῦντο· ἡ δὲ δευτέρα ἐκαλεῖτο ἀνάῤῥυσις, ἐν ᾗ ἐτελεῖτο πανδήμως καὶ πολυτελῶς θυσία Διὶ τῷ Φρατρίῳ, Ἀθηνᾷ (ἴσ. τῇ Ἀπατουρίᾳ) καὶ Διονύσῳ τῷ Μελαναιγίδι (τῷ αὐτῷ ἴσως καὶ Ἀπατουρίῳ· ἡ τρίτη τέλος κουρεῶτις, ἐν ᾗ τὰ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἢ καὶ πρότερον γεννηθέντα παιδία ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἤ, ἐν ἐλλείψει τούτου, ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου ἢ κηδεμόνος, τοῦ κυρίου των, παρουσιάζοντο εἰς τοὺς φράτορας, καὶ ἀφ' οὗ ὀμόσῃ ὁ πατὴρ ἢ ὁ κύριος περὶ τῆς γνησιότητός των, μετὰ πολλὰς περὶ αὐτῆς ἀντιῤῥήσεις καὶ ἀμφισβητήσεις ἐκ μέρους τῶν παρεστώτων, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη εἰπεῖν, τέλος πάσης ἀμφιβολίας ἀρθείσης, ἐνεγράφοντο αὐτῶν τε καὶ τῶν πατέρων τὰ ὀνόματα εἰς τὸ φρατορικὸν ἢ κοινὸν γραμματεῖον. Μετὰ τοῦ παιδίου προσφέρετο τῷ Φρατρίῳ Διὶ καὶ Ἱερείόντι, μεῖον καλούμενον (περὶ τῆς σημασίας καὶ παραγωγῆς τούτου πολλὰ καὶ διάφορα λέγονται, ἢ πρόβατον (ὃ ἐς φρατὴρ) ἢ αἶς (αἶς φράτωρ), ὁ δὲ προσφέρων αὐτὸ ὠνομάζετο μειαγωγὸς καὶ ἡ πρᾶξις μειαγωγεῖν. — Ἐκτὸς τῆς εἰρημένης πρώτης δοκιμασίας καὶ ἐγγραφῆς, ὑπέκειτο καὶ εἰς ἄλλας τρεῖς, ἕως οὗ γείνῃ τέλειος πολίτης, ὁ νέος Ἀθηναῖος. ά.) Ἐν ἀρχῇ τοῦ 16 ἔτους ἐξετασθεὶς παρὰ τοῖς φρατορσιν ἐγίνετο ἔφηβος καὶ ἔφοιτα εἰς τὰ ἐφηβικὰ γυμνάσια καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις ἐν τῷ Λυκείῳ. Τότε ἦν τὸ ἐπὶ διετὲς ἠθῆσαι μέχρι τοῦ 18 ἔτους, ὅτε δ'.) δοκιμασθεὶς παρὰ τοῖς δημόταις, ἐνεγράφετο εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον τοῦ δήμου (ἐγγράφεσθαι εἰς τοὺς ἐφήβους, εἰς τοὺς ἄνδρας), ἐλάμβανεν ἀσπίδα καὶ δόρυ παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ κατετάττετο εἰς τοὺς περιπόλους καὶ ἐστρατεύετο τὴν ἐν τοῖς μέρεσι στρατείαν γ'.) Τὸ 20. ἔτος ἐνεγράφετο εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν κατάλογον, καὶ μετεῖχε τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἔξω τῆς χώρας στρατειῶν· τῆς δὲ βουλῆς καὶ τῶν δικαστηρίων δὲν ἠδύνατο μετέχειν πρὸ τοῦ 30. ἔτους.

(3) « Ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἀεὶ σείουσαι, καὶ οὐσιγὴν, ἀλλά τινα μελῳδίαν καὶ ἀτεχνῶς οἷον καταυλοῦσι τῶν παιδίων » κτλ. Πλατ. Νομ. Ζ, 790.

(4) Ὁ Πλάτων (πολιτ. Β'. 377) αἰσθάνεται ἐνταῦθα τὴν ἀνάγκην φρονίμου ἐκλογῆς καταλλήλων μύθων, ὅπερ ἤδη ἐξετέλουν οἱ ἐχέφρονες γονεῖς.

(5) Ἐπεὶ νῦν γε τὸ γινόμενον πολλοῖς, ὑπερκαταγέλαστόν ἐστιν. Τῶν γὰρ δούλων τῶν σπουδαίων τοὺς μὲν γεωργοὺς ἀποδεικνύουσι, τοὺς δὲ ναυκλήρους, τοὺς δὲ ἐμπόρους, τοὺς δὲ οἰκονόμους, τοὺς δὲ δανειστάς· ὅ,τι δ' ἂν εὕρωσιν ἀνδράποδον οἰνόλιπτον καὶ λίχνον πρὸς πᾶσαν πραγματείαν ἄχρηστον, τούτῳ φέροντες ὑποβάλλουσι τοὺς υἱούς κτλ.

(6) Ἡ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γραμματικῶν ἤτοι φιλολογικῶν σπουδῶν παρ' Ἕλλησι διάκρισις τῶν δυο ὅρων γραμματιστὴς καὶ γραμματικὸς ἔχει ὡς ἑξῆς· Γραμματιστὴς μὲν ὠνομάζετο ὁ διδάσκων τοὺς παῖδας τὸ ἀλφάβητον, ἤτοι, τὸ ἀναγιγνώσκειν καὶ γράφειν, καὶ ἡ τέχνη αὐτοῦ γραμματιστική· γραμματικὸς δὲ ὁ περὶ τὴν ἑρμηνείαν καὶ κρίσιν τῶν ἀρχαίων ἀσχολούμενος, καὶ γραμματικὴ ἡ τέχνη αὐτοῦ. Ἀλλὰ περὶ τούτων πλείονα ἴδ. Ἱστορίας τῶν Ἑλλ. ποιητ. κ. συγγρ. Κ. Ἀσωπίου Προλόγ. σ. ιά. — ιζ'.

ναγινώσκειν καὶ γράφειν, ἐπήρχετο ὑψηλότερός τις βαθμὸς τῆς διδασκαλίας, ἡ ἀποστήθισις καὶ ἀπαγγελία ποιητικῶν τεμαχίων (Πλάτ. Πρωτ. 325, *ἐπὶ τῶν βάθρων ἀναγινώσκειν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα κτλ.* πρβ. Νομ. Ζ', 810.). Ἐξέλεγον δὲ πρὸς τοῦτο ποιήματα ἠθικά, πρὸ πάντων τὰς ὁμηρικὰς ῥαψῳδίας (Πλουτ. Ἀλκ. 7.), ἔτι δὲ καὶ τὴν διδακτικὴν ποίησιν τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν κυκλικῶν ποιητῶν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἀρχαιοτέρᾳ περιόδῳ καὶ αὐτοὶ οἱ νόμοι ἀπεστηθίζοντο ὑπὸ τῶν παίδων (Σόλ. παρὰ Λουκ. Ἀναχ. 22.). Παρατηρήσεως δ' ἄξιόν ἐστιν, ὅτι εὐθὺς καὶ ἀναμορφωτικοὶ ἀντίπαλοι τῶν διδακτικῶν ἐκείνων βιβλίων ἀνεφάνησαν, ὡς π. χ. Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, ὃς ἀπέῤῥιπτεν ὡς σχολικὸν βιβλίον τὸ ὁμηρικὸν ἔπος (Σεξ. Ἐμπερ. Ἴπο - Α, 33, κατὰ Μαθημ. Θ'. 193), καὶ τὸν Ἡσίοδον, διότι ἀμφότεροι, ἔλεγεν, ἀποδίδουσι τοῖς θεοῖς μοιχείαν, κλοπήν, δόλον καὶ ψεῦδος (Διογεν. Λαερτ. Θ'. 18. στίχους τινὰς τοῦ Ξενοφάνους, ἐνταῦθα ἀναφερομένους, παρέχει Σέξτος ὁ Ἐμπειρ. ἐνθ' ἀνωτ.). Καὶ ὁ Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος ἐῤῥόνει, ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἀρχίλοχός εἰσιν ἀποβλητέοι ἐκ τῶν σχολείων καὶ ῥαπιστέοι. Ἐνδιέτριβε κυρίως ἐν γνωμικοῖς ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις (Διογ. Λαερτ. Θ'. 53.). Ἀλλ' ὅτι αἱ τοιαῦται θεωρίαι ἔμειναν ἄνευ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, δεικνύει ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος τρόπος τοῦ Ἀλκιβιάδου (Πλουτ. Ἀλκ. 7.). Παρὰ τὰ ποιήματα ἐκεῖνα ἐχρῶντο καὶ ἄλλοις βοηθήμασιν, οἷα οἱ αἰσώπειοι μῦθοι καὶ ὅμοια ἠθικὰ πονήματα, ἐν οἷς καὶ αἱ τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς ἀποδιδόμεναι *ὑποθῆκαι* (Ἀριστοφ. Εἰρην. 129. Ὄρνιθ. 472. Παραβλ. Ἰσοκρ. π. Νικοκλ. 1.). Τὸ πλῆθος τῆς παιδευτικῆς ὕλης ἐλάμβανε φύσει μείζονα ἀδιαλείπτως ἔκτασιν (ἤδη ὁ Πλάτων ἐνθ' ἀνωτ. λαλεῖ περὶ *πολυπειρίας καὶ πολυμαθίας*), καθὼς καὶ τὴν μέθοδον ἐσπούδαζον νὰ βελτιώσωσιν.

Ὑπὸ *ἠθικὴν* ἔποψιν ἡ ἀνατροφὴ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἔτεινε νὰ ἐξεγείρῃ καὶ ἀναπτύξῃ ἐν τῇ νεανικῇ ψυχῇ τὴν *σωφροσύνην* καὶ τὴν *πολιτικὴν ἀρετὴν* (Αἰσχιν. κ. Τιμαρχ. 7. κ. Κτησιφ. 232. Bekk.), καὶ συγχρόνως νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς αὐτὴν τὸν πρὸς *πρότητα καὶ εὐκοσμίαν* ἔρωτα (Ἰσοκρατ. Ἠλιαστικ. 9. Πλατ. Χαρμ. 159.)· ἡ δὲ κοσμιότης αὕτη συνίσταο ἐν ἠρέμῳ καὶ εὐσταλεῖ σχήματι, μάλιστα δὲ ἐν τῇ ὑπὸ τὸ ἱμάτιον περικαλύψει καὶ οὐχὶ ἐνθα καὶ ἔνθα παραφορᾷ τοῦ βραχίονος (Αἰσχιν. κ. Τιμαχ. 26. Β.), ὡς εὑρίσκομεν Ἕλληνας ἐφήβους ἔτι ἐπὶ πολλῶν ἀρχαίων ἀγγείων παρισταμένους. Ἐν γένει κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους ἐπεκράτουν *αὐστηρὰ σωφροσύνη, ἁπλᾶ ἤθη καὶ χρηστότης*. Τῆς μὲν αὐστηρᾶς σωφροσύνης ἀξιομνημόνευτον παράδειγμα παρέχει ὁ Αἰσχίνης (κ. Τιμαρχ. 182. Β.), ὁ δὲ Πλάτων ἐξυψοῖ τὴν ἀρχαίαν *αἰδῶ* Νομ. Γ'. 698.).

Ἐξωτερικὴ εὐκοσμία καὶ εὐπρεπὲς σχῆμα ἐσπουδάζετο ἄλλως καὶ ἐν τῇ *παλαίστρᾳ*, τῷ δευτέρῳ καὶ ἰσοδυνάμῳ πρὸς τὸ πρῶτον παιδευτηρίῳ τοῦ νέου Ἕλληνος. Ἅμα τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἀναπτυχθεισῶν καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τὴν ἀναγκαίαν σύστασιν καὶ ἰσχὺν προσλαβόντων, ἐπήρχετο ἡ σωματικὴ διὰ τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων διαμόρφωσις, ἐν αἷς τὴν πρώτην διδασκαλίαν παρέδιδεν ὁ παιδοτρίβης (Ἀριστοφ. Ἱππ. 1238.). Ἐν τίνι ἔτει τῆς ἡλικίας τοῦ παιδίου ἤρχοντο αἱ γυμνικαὶ ἀσκήσεις, δὲν δύναται ἀκριβῶς ὁρισθῆναι, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἤδη κατὰ τὸ ἕβδομον ἔτος λήγον ἤρχιζον τὰς ἐλαφρὰς ἀσκήσεις. Ὁ Πλάτων (Νομ. Ζ'. 794) ἐφρόνει, ὅτι ἤδη μετὰ τὸ ἕκτον ἔτος ὀφείλει τὸ παιδίον εἰς τὸν διδάσκαλον τῶν γυμναστικῶν καὶ πολεμικῶν ἀσκήσεων πεμφθῆναι. Ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ περιόδῳ, περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος, δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ἡ ἐν ταῖς σωματικαῖς ἀσκήσεσι παιδευσις προηγεῖτο τῆς πνευματικῆς ἐκπαιδεύσεως (ὁ Πλάτων αὐτὸς ἐν τῇ πολιτείᾳ του Β'. 376—7· ἀπὸ τῆς μουσικῆς ἄρχεται τῆς παιδεύσεως. Μᾶλλον δὲ πιθανόν, ὅτι ἀμφότεραι συγχρόνως καὶ παραλλήλως ἐχώρουν (Ἀξιοχ. σ. 366 α *ὁπόταν δὲ εἰς τὴν ἑπταετίαν ἀφίκηται, πολλοὺς πόνους διαντλῆσαν, παιδαγωγοὶ καὶ γραμματισταὶ καὶ παιδοτρίβαι τυραννοῦντες*). Τοῦτο σημαίνουσι καὶ οἱ παρὰ Λουκιανῷ (Ἀναχαρ. 20.) λόγοι τοῦ Σόλωνος. *Ἐπειδὰν δὲ συνετοὶ ἤδη γίγνωνται . . . τηνικαῦτα ἤδη παραλαβόντες αὐτοὺς διδάσκομεν, ἄλλα μὲν τῆς ψυχῆς μαθήματα καὶ γυμνάσια προτιθέντες κτλ.* Ἄλλως ἡ τοῦ Πλάτωνος γνώμη περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διδασκαλίας (ἐκτὸς τοῦ προτεθειμένου χωρίου) ἀφορμᾶται ἐκ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι τὸ σῶμα ὀφείλει νὰ φθάσῃ εἰς βαθμόν τινα ἰσχύος καὶ στερεότητος, πρὶν ἢ ἄρξηται ἀσχολούμενον τὸ πνεῦμα. Ὡσαύτως ὁ Ἀριστοτέλης ἀφιεροῖ τὸ παιδίον εἰς τὴν γυμναστικὴν ἤδη πρὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους. Ἀλλὰ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τῆς πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου φαίνεται οὐκ ἁρμόδιον ὂν τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Οἱ σολώνειοι νόμοι ἤδη περιέχουσι διατάξεις περὶ τῆς εἰς τὰ γυμνάσια φοιτήσεως, τῆς διαγωγῆς τῶν παίδων καὶ τῆς ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ τοῦ ἐποπτεύοντος προσωπικοῦ ἐποπτείας αὐτῶν (Αἰσχ. κ. Τιμαρχ. 9 — 12.) (7). Ἀλλὰ δὲν προσδιορίζεται ἐνταῦθα τὸ ἔτος τῆς παραδοχῆς εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ἤτοι στάδιον τῆς φυσικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἐὰν ἤδη κατὰ τὸ ἕβδομον ἔτος ἐπετρέπετο ἡ παραδοχὴ αὕτη, εἰκότως μόνον αἱ εὐκολώτατα ἀσκήσεις προετιμῶντο, καὶ πρῶτον μὲν κοῦραι παιδιαί, μάλιστα ὁ σφαιρισμός, ἔπειτα δὲ ἡ ἐν ἁπλῷ δρόμῳ γυμνασία. Διότι ὅ,τι ὁ Ἀριστοτέλης ὕστερον θεωρητικῶς ἐξέφραζε λέγων. *Μέχρι γὰρ ἥβης κουφότερα γυμνάσια ποιοῦντες* κτλ. (Πολιτ. Η'. 4.), τοῦτο καὶ ἄνευ θεωρίας ἀπὸ πολλοῦ ἐζετέλει ἡ ὑγιὴς πρακτικὴ αἴσθησις τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τούτοις βεβαίως ἤδη πρωίμως ἐζήσκειτο καὶ τὸ κο-

(6) Πρῶτον μὲν γὰρ περὶ τῆς σωφροσύνης τῶν παίδων τῶν ἡμετέρων ἐνομοθέτησαν, καὶ διαῤῥήδην ἀπέδειξαν ἃ χρὴ τὸν παῖδα τὸν ἐλεύθερον ἐπιτηδεύειν, καὶ ὡς δεῖ αὐτὸν τραφῆναι ἔπειτα δεύτερον περὶ τῶν μειρακίων· τρίτον δ' ἑξῆς περὶ τῶν ἄλλων ἡλικιῶν. κτλ.

λυμβᾶν, ὡς δύναται μαρτυρῆσαι τὸ παροιμιῶδες· *μήτε νεῖν, μήτε γράμματα*. Αἱ δὲ δυσκολώτεραι γυμνικαὶ ἀσκήσεις, οἷον ἡ πάλη, τὰ μέρη τοῦ πεντάθλου ἀλληλοδιαδόχως μόλις ἠδύναντο πρὸ τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας νὰ τελῶνται· ἡ δὲ πυγμὴ καὶ τὸ παγκράτιον ἴσως κατὰ πρῶτον μετὰ τὸ δωδέκατον ἔτος. Τὰ δύο τελευταῖα ἀγωνίσματα ὡς *παίδων ἀγωνίσματα* ὀψὲ εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν (Ὀλ. 41. ἡ πυγμή, Ὀλ. 145. τὸ παγκράτιον. Παυσ. Ε'. 8, 3.), καὶ ἐκ τούτου πιθανολογεῖται, ὅτι οἱ παῖδες κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον ἐν τούτοις τοῖς γυμνασίοις πολλῷ ὀλιγώτερον ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις, ἴσως δὲ οὐδόλως (ἐκτὸς τῶν ὅλως τῇ ἀθλητικῇ ἀφιερωμένων), ἢ ἐπὶ προβεβηκυίας ἤδη τῆς ἡλικίας ἐπαιδεύοντο. Ἐν γένει προέβαινον βαθμηδὸν καὶ ἀναλόγως τῆς ἡλικίας ἀπὸ τῶν εὐκολωτέρων γυμνασμάτων ἐπὶ τὰ δυσκολώτερα (προβλ. **Krause Gymnast. u. Agonist.** I. σ. 560 κεξ.) Τῆς ζωηρᾶς δραστηριότητος τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς παλαίστραις παρέχει ὁ Λουκιανὸς (Ἀναχ. ἤτοι περὶ γυμνασ.) ἐξαίρετον εἰκόνα, δυναμένην τοὺς σολωνείους χρόνους χαρακτηρίσαι.

Οἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις τὴν μὲν ἐπιτήρησιν τῶν ἠθῶν ἐπιτετραμμένοι ἄρχοντες ἐκτὸς τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, τοῦ ἀνωτάτου τούτου ἐπισκόπου τῶν ἠθῶν ἐν γένει τῶν Ἀθηναίων, ἦσαν οἱ *κοσμηταὶ* καὶ οἱ *σωφρονισταί*, οἱ δὲ τὴν χορηγίαν αὐτῶν, ἢ ὅλην ἢ μέρος, ἐπιτετραμμένοι, ὕστερον δὲ καὶ διευθύνοντες αὐτά, ἦσαν οἱ *γυμνασιάρχαι*, περὶ ὧν πολλὰ καὶ διάφορα ἠμφισβητήθησαν παρὰ τοῖς φιλολόγοις, οἱ δὲ παιδευταὶ ἦσαν οἱ *παιδοτρίβαι*, οἱ *ἀλείπται*, οἱ *γυμνασταί* καὶ ἄλλοι κατώτεροι. Ἀλλ' ὁ περὶ τούτων πάντων ἰδιαίτερος λόγος εὑρίσκει τὸν οἰκεῖον τόπον ἐν τῇ γυμναστικῇ καὶ ἀγωνιστικῇ τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ ἡ *ὀρχηστικὴ* δ' ἐχρησίμευε μετ' ὀλίγον ὡς παιδευτικὸν στοιχεῖον. Ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα μιμικὴ παρεῖχε τῷ σώματι ζωηροτάτην ἔκφρασιν ῥυθμικοῦ κάλλους ἐν πάσαις τοῖς κινήσεσιν. Οἱ ἑορταστικοὶ χοροὶ ἐνήργουν ἐπίσης ἐξαρτικῶς καὶ μορφωτικῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ νέου Ἕλληνος, καὶ ἰδίως ἰσχυρὸν νὰ ἐξευείρωσι καὶ ὑποθάλπωσι τὴν πρὸς ἀξιοπρεπὲς σχῆμα καὶ συμμέτρους κινήσεις αἴσθησιν (πρβλ. Λουκ. περὶ ὀρχησ.). Ἐν δὲ τῇ ἐφηβικῇ τέλος ἠλικίᾳ ἐπήρχοντο ἡ *ὁπλομαχία* καὶ ἡ *ἱππασία*, ὅπως προκαταρτίσωσι τὸν νέον εἰς ἀμύντορα καὶ ὑπόμαχον τῆς πολιτείας (Πλατ. Λαχ. σ. 181.). Ὁ δὲ βουλόμενος κατ' ἐξοχὴν εἰς ὑψηλοτέραν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν προπαρασκευασθῆναι ἐδιδάσκετο (τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου) καὶ τὴν τακτικὴν (Ἀξιοχ. σ. 366.).

Κατὰ δὲ τὴν προσεχῆ μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον περίοδον εἰς μὲν τῆς φυσικῆς ἐκπαιδεύσεως τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ὀλίγα νέα προστεθήσαν, πολλῷ δὲ μᾶλλον ηὐξήθησαν τὰ τῆς πνευματικῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων ἐκείνων, ὧν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις συνεχῶρουν ἢ ἀπῄτουν ὑψηλοτέραν παίδευσιν. Οἱ *γραμματικοὶ* ἤρχισαν τότε εἰς τὸν κύκλον τῆς διδασκαλίας αὐτῶν οὐ μόνον *ῥητορικὴν* καὶ *ποιητικὴν* νὰ συμπεριλαμβάνωσιν, ἀλλὰ καὶ *φιλοσοφικά τινα* (Πλατ. Ἐραστ. 132.). Πρὸς τούτοις ὡριμώτεροι νέοι ἐδιδάσκοντο καὶ τὴν *γεωμετρίαν*, *ἀστρονομίαν* καὶ *γεωγραφίαν* (Ἀριστοφ. Νεφ. 201. Πλατ. Πρωταγ. 318. Θεαιτ. 145. Ἀξιοχ. 366.). Χωρογραφικοὶ γάρται, εἰ καὶ ἀτελεῖς ἔτι, ὑπῆρχον ἤδη πρωίμως (Ἡροδ. Ε': 49. Ἀριστοφ. αὐτ. Πλουτ. Θησ. 1.). Τελευταῖον ἀνεφάνησαν οἱ *σοφισταὶ* μετὰ τῆς πολυτελοῦς αὐτῶν διδασκαλίας τῆς *πολιτικῆς*, *διαλεκτικῆς* καὶ *ῥητορικῆς* (Πλατ. πολιτ. Ζ'. 524. Ἀριστοτ. Ἠθ. Θ'. 1.). Ταύτης τῆς διδασκαλίας μετεῖχον εἰκότως μόνον οἱ υἱοὶ πλουσίων καὶ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, εἰς λαμπρὸν σταδίον μέλλοντες προπαρασκευασθῆναι.

Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ ἀρχαία σεμνοπρεπὴς παιδεία ἔπαθε καιριωτάτην προσβολήν, αἱ πάλαι ἠθικαὶ ἀρχαί, ὑπὸ νέων ἄλλων, πρὸς τὸν ἔν τε τῷ δημοσίῳ καὶ οἰκιακῷ βίῳ ἀναπτυσσόμενον τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι ἀναλογωτέρων παραγκωνισθεῖσαι, ἐκ μέσου ἐγένοντο. Ἡ δὲ μετατροπὴ αὕτη τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τοῦ πολέμου ἐκείνου ἐν μὲν Ἀθήναις ἰδιαίτατα ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν ἄλλων συμφορῶν, ἐν δ' ἄλλαις ἑλληνικαῖς πόλεσιν ὑπὸ τῶν στάσεων καὶ τῶν δι' αὐτῶν καὶ ἐν αὐταῖς πραττομένων ἀσεβημάτων καὶ ὑπεβάλθη καὶ προήχθη, ὡς κρίνει περὶ τούτου ὁ Θουκυδίδης (Γ'. 83.) μετὰ ψυχολογικῆς συνέσεως. Ἀλλ' ἂς τραπῶμεν ἐπὶ τὴν δωρικὴν φυλήν.

(*Ἕπεται συνέχεια*).

Δ. Ι. ΜΑΥΡΟΦΡΙΔΗΣ.

ΤΑ ΧΕΙΡΟΚΤΙΑ ΤΟΥ ΟΜΕΡ-ΠΑΣΑ.

Πρὸ δεκαπέντε ἢ εἴκοσι περίπου ἐτῶν νέος τις, παρουσιασθεὶς εἰς Βιδίνιον, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν δισκηνὴν Χοασεὶν-πασᾶν. Ὁ νέος αὐτὸς ἦτο ὡραῖος ὡς κόρη καὶ μεγαλοπρεπὴς ὡς ἡμίθεος. Εἶχε τὴν μὲν ὄψιν λευκὴν καὶ καθαρὰν, τὸ δὲ βλέμμα γλυκὺ καὶ ὀξύτατον, καὶ τὸ ἀνάστημα ῥωμαλέον. Οἱ Τοῦρκοι, τιμῶντες εἰς ἄκρον τὰς εὐγενεῖς φυσιογνωμίας, τὸν ὑπεδέχθησαν εὐμενῶς, καὶ ἔδειξαν πρὸς αὐτὸν τὸ κατάλυμα τοῦ πασᾶ.

Ὁ Χουσεὶν ἐστρατοπέδευε τότε παρὰ τὸ Βιδίνιον. Ἐνῷ δέ τινα τῶν ἡμερῶν ἐξύπνησε δύσθυμος, ὁ νέος ἄγνωστος εἰσῆλθεν εἰς τὴν σκηνήν του.

— Τί θέλεις; ἠρώτησεν ἀποτόμως ὁ πασᾶς.

— Νὰ ὑπηρετήσω τὴν ὑψηλότητά σου.

— Ἔχω πολλοὺς ὑπηρέτας· ὥρα σου καλή.

Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς Τουρκίαν συνήθειαν, καὶ οἱ ἐλάχιστοι τῶν ἀνθρώπων προσφέρουσι δῶρα πρὸς τοὺς μεγιστᾶνας. Καὶ ὁ ἡμέτερος νέος ἐκβαλὼν ἀπὸ τὸ θυλάκιόν του μικρὸν φάκελλον, ἐνεχείρισεν αὐτὸν εἰς τὸν πασᾶν καθικετεύσας αὐτὸν νὰ τὸν δεχθῇ.

— Τί εἶναι τοῦτο; ἠρώτησεν ὁ πασᾶς ἀνοίξας τὸ φάκελλον.

— Χειρόκτια, ὑψηλότατε.

— Καὶ εἰς τί χρησιμεύουν;

— Ὅταν περιπατῇς εἰς τὸν ἥλιον, αἱ ἀκτῖνές του δὲν θὰ καίουν τὰς χεῖράς σου (αἱ τοῦ Χουσεὶν ἦσαν λευκόταται), καὶ ὅταν θὰ κρατῇς τὸν χαλινὸν τοῦ ἀλόγου σου, τὰ δάκτυλά σου δὲν θὰ πληγόνωνται ἀπὸ τὸ σκληρὸν δέρμα.

— Καὶ πῶς φοροῦνται αὐτὰ τὰ χειρόκτια;

Ὁ νέος ἔβαλλεν ἀμέσως τὸ ἓν τούτων εἰς τὸν πασᾶν.

— Καὶ τὸ ἄλλο.

Ὁ νέος ἔβαλε καὶ τὸ ἄλλο. Ὁ δὲ Χουσεὶν ἐκροτάλησε τρεῖς τὰς χεῖρας, τὰς ὁποίας ἀνέτεινεν ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του, ἐνῷ οἱ ἀξιωματικοί του εἰσερχόμενοι ἠπένιζον χαίροντες τὰ χειρόκτια.

Δυνάμει τῶν χειροκτίων τούτων τὰ ὁποῖα ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐθαύμαζον ὅ τε πασᾶς καὶ οἱ ἐπιτελεῖς του, ὁ ἄγνωστος ἔμεινε παρὰ τῷ Χουσεὶν, γενόμενος καὶ πιστὸς αὐτοῦ ὑκασπιστής.

Ὁ ἄγνωστος οὗτος νέος ὠνομάζετο Μιχαὴλ Χαττᾶς, Κροάτης, πρῴην μὲν μηχανικὸς ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αὐστρίας, σήμερον δὲ ἀρχιστράτηγος ὑπὸ τὴν τῆς Τουρκίας.

Ἀλλὰ πῶς ὁ ἄπατρις, ὁ ἄπορος καὶ δραπέτης ἐκεῖνος Γερμανός, παρεσκεύασε τὸ μέλλον αὐτοῦ δι' ἑνὸς ζεύγους χειροκτίων; Ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι περίεργος.

Τέταρτος υἱὸς τοῦ Πέτρου Χαττᾶς, εὐγενοῦς ἀλλὰ πτωχοῦ ὑπολοχαγοῦ τῆς Αὐστρίας, ὁ Μιχαὴλ οὗτος ἦτο τόσῳ φιλάσθενος ὅτε ἐγεννήθη, ὥστε δὲν ἤθελε βεβαίως ζήσει ἄνευ τῶν σπανίων περιποιήσεων τῆς φιλοστοργοτάτης μητρός του.

Περὶ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του, κατεταχθὴ εἰς τὸ σῶμα τῶν γεφυροποιῶν εἰς Καρλοστάδην, καὶ μετὰ δύο ἔτη ὠνομάσθη ὑποεπιστάστης εἰς Ζάραν ἐν Δαλματίᾳ.

Μετασχὼν πολιτικῆς τινος συνωμοσίας, ἐξωρίσθη ἑκουσίως, καὶ μετέβη εἰς Τουρκίαν φόλις ἔχων τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρῶτον χωρίον εἰς ὃ ἔφθασεν ἐκαλεῖτο Ὀμὲρ-Ουνὰς, ὠνομάσθη καὶ αὐτὸς ἀποστατήσας Ὀμὲρ, καὶ προεχώρησεν εἰς τὴν Βοσνίαν. Προσδληθεὶς καὶ ἀπογυμνωθεὶς ὑπὸ ἀγωγιατῶν, ἔμεινεν ὀλόγυμνος, καὶ χωρικός τις ἔδωκε πρὸς αὐτὸν ἔνδυμα καὶ ποσότητά τινα χρηματικήν. Ἐλθὼν εἰς Βουγαλοῦκα, προσεκολλήθη ὡς γραφεὺς εἴς τινα μικρέμπορον.

Ἀλλ' ἐκεῖ τὸν ἀνέμενε παρηγορία, ἥτις παρ' ὀλίγον νὰ τὸν μακρύνῃ ἀπὸ τῆς τραχείας ὁδοῦ ἥτις ὡδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν δόξαν.

Ὁ ἔμπορος εἶχεν ὡραίαν θυγατέρα, τὴν ὁποίαν, παρατηρήσας ὁ Ὀμὲρ, ἠσθάνθη πάλλουσαν τὴν καρδίαν του. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κόρη δὲν ἴδε μὲ ἀδιαφορίαν τὸν νέον ἐξόριστον, τὸν γενναῖον καὶ σοφὸν ἐκεῖνον μηχανικὸν μεταβληθέντα εἰς γραφέα, τὴν λευκὴν καὶ λεπτὴν ἀλλ' ἀνδρικὴν ἐκείνην χεῖρα, κρατοῦσαν δυσφόρως κονδύλιον ἀντὶ ξίφους.

Οἱ δύο νέοι συνενοήθησαν χωρὶς νὰ συνομιλήσωσιν· ἀλλὰ καὶ ὁ πατήρ τους ἐνόησε χωρὶς νὰ εἴπωσί τι πρὸς αὐτόν.

Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν ἔστειλε πρὸς τὸν Ὀμὲρ δύο μικρὰ κιβώτια, ἐξ ὧν τὸ μὲν περιεῖχε δακτύλιον γάμου καὶ καταγραφὴν τῆς ἐμπορικῆς του περιουσίας, τὸ δὲ ἄλλο, βαλάντιον πλῆρες χρυσοῦ καὶ ξίφος τῆς Δαμασκοῦ.

Ὁ Ὀμὲρ ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν δύο κιβωτίων, δηλαδὴ, ἢ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ ἐμπόρου, ἢ τὴν ἀναχώρησίν του καὶ τὸν στρατιωτικὸν βίον.

Δὲν ἐδίστασε δὲ νὰ κρατήσῃ τὸν δακτύλιον καὶ τὸν κατάλογον, καὶ ν' ἀποπέμψῃ τὸ βαλάντιον καὶ τὸ ξίφος.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐτελέσθησαν οἱ ἀρραβῶνες ἐν μέσῳ εὐθυμίας καὶ ἀγαλλιάσεως.

Ἀλλὰ τὴν μετ' αὐτὴν ἡμέραν ἡ κόρη, καταπονηθεῖσα ἀπὸ τὴν χαράν της, ἠσθένησε καὶ δὲν ἀνέλαβε πλέον.

Ὀκτὼ ἡμέρας καὶ ὀκτὼ νύκτας τὴν περιεποιήσαν ὅ τε πατὴρ καὶ ὁ μνηστὴρ, καὶ κλαίοντες ἠσθάνθησαν τὴν τελευταίαν πνοήν της.

Μετὰ τὸν θάνατόν της ὁ ἔμπορος ἔδωκεν ἐκ νέου εἰς τὸν Ὀμὲρ τὸ ξίφος καὶ τὸ βαλάντιον, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν·

— Ὁ Θεὸς τὸ ἠθέλησε! ἦτον γραμμένον! Εἴθε ἡ δόξα νὰ σὲ φανῇ πιστοτέρα ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν!

Ὁ νέος Ὀμὲρ ἐδέχθη τὸ δῶρον, καὶ ἀσπασθεὶς τὴν κατάψυχρον χεῖρα τῆς μνηστῆς του, διευθύνθη εἰς Βιδίνιον, ὅπου ἔγεινεν ὑπασπιστὴς τοῦ Χουσεὶν, ὡς ἴδομεν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πασᾶ ὁ Ὀμὲρ μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔφθασε μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ *μουσίρη*, καὶ τὸ 1852 διωρίσθη, διὰ τὴν ἀξίαν του, ἀρχιστράτηγος τῶν κατὰ τὸν Δούναβιν στρατευμάτων.

Ἰδοὺ ὁποίους καρποὺς γεννᾷ ἓν ζεῦγος χειροκτίων ὅταν εὑρίσκεται εἰς καλὰς χεῖρας.

(*Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ*).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

—o—

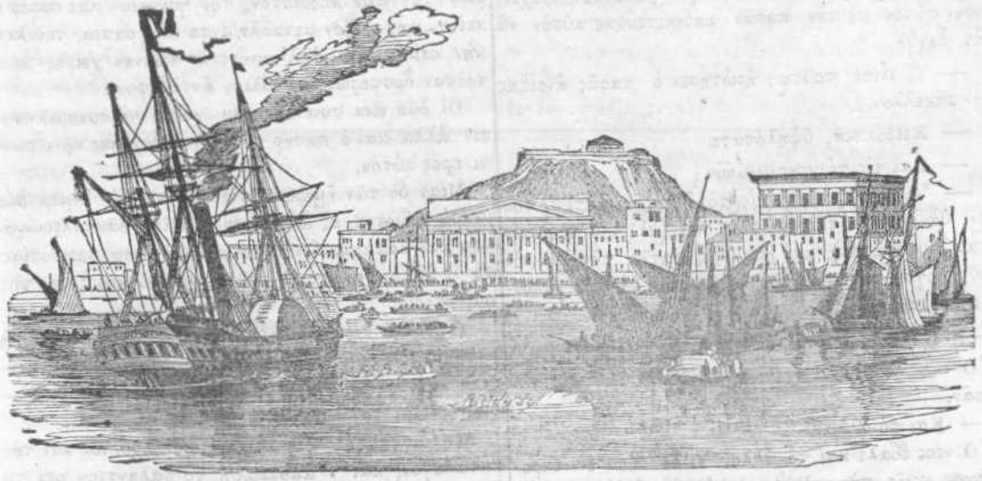

Ἐδημοσιεύθη ἄλλοτε διὰ τῆς Πανδώρας (Φυλλάδ. ΑΒ', ΑΓ', καὶ ΛΔ'.) ἄρθρον περὶ Ἀλεξανδρείας πολλοῦ λόγου ἄξιον, συγγραφὲν ὑπὸ τοῦ γνωστοτάτου Κ. Ἰ. Ἀμπέρου. Καταχωρίζομεν δὲ σήμερον ἐνταῦθα καὶ τὴν εἰκόνα τῆς διασήμου ἐκείνης πόλεως, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστὸν, ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων ὁ μεγαλοφυέστερος τῶν εὐκλεῶν ἡμῶν προγόνων, Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας.

ΓΝΩΜΙΚΑ ΑΡΑΒΙΚΑ.

—o—

Τὸ κέρας δὲν βαρύνει τὸν ταῦρον, οὐδ' ἡ πτέρυξ τὸ πτηνόν.

Ὁ ἐπιθυμῶν ῥόδον πρέπει νὰ θέλῃ καὶ τὰς ἀκάνθας.

Ὁ ταχέως βαδίζων ταχέως καὶ κοπιᾷ.

Ὄνου μὲν ἀποθνήσκοντος μένει τὸ σάγμα, ἀνθρώπου δὲ μένει τὸ ὄνομα.

Ὁ δαμάζων τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ σώζει τὴν κεφαλήν του.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι κάτοπτρον τοῦ ἀνθρώπου.

Πᾶσα ἀνωφέρεια ἔχει καὶ κατωφέρειαν.

Δύο σχοινοβάται δὲν χορεύουσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχοινίου.

Δὲν παρατηροῦμεν τοὺς ὀδόντας τοῦ ἵππου τὸν ὁποῖον λαμβάνομεν δωρεάν.

Ὁ ζητῶν νὰ λάβῃ τι παρὰ φιλαργύρου σκάπτει λάκκον εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐὰν δὲν ἔχωμεν πλούτη ἀποκτήσωμεν τοὐλάχιστον ἀγαθὸν ὄνομα.

Ὁ τρώγων πολὺ, ὀλίγον κερδαίνει, ὁ δὲ τρώγων ὀλίγον, πολλὰ κερδαίνει.

Ἡ καρδία τοῦ κλιβάνου εἶναι εἰς τὸ στόμα του, ἡ δὲ τοῦ σοφοῦ εἰς τὴν καρδίαν του.

Διὰ τῆς γλώσσης ἀνυψοῦται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς γλώσσης πίπτει.

Ὁ πίνων οἶνον μὴ ἀποτίων δὲ τὴν τιμὴν αὐτοῦ μεθύσκεται δίς.

Φωνὴ ἐπαγωγὸς σύρει τὸν ὄφιν ἐκτὸς τῆς φωλεᾶς αὐτοῦ.

Εἰς τὰ χαμηλὰ μέρη οἱ λόφοι θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ὡς ὄρη.

Τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα δανείζομεν ἀναχωροῦσι μὲν γελῶντα, ἐπιστρέφουσι δὲ κλαίοντα.

Ἴδιον τῶν ἀνθρώπων μὲν εἶναι ν' ἀμείβωσι τὴν ὕβριν δι' εὐεργεσίας, τῶν ζώων δὲ ν' ἀποδίδωσι κακὸν ἀντὶ κακοῦ.

Μὴ ἀνάβαλε τὴν ἐκπλήρωσιν καλῆς πράξεως, μὴ τύχῃ καὶ μεταστραπῇ εἰς κακήν. Ἐξ ἐναντίας ἀνάβαλε τὴν ἐκπλήρωσιν κακῆς πράξεως ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ γίνῃ καλή.

Τὰ μὲν τραύματα τῶν βελῶν θεραπεύονται, τὰ δὲ τῆς γλώσσης ποτέ.

Ὅστις σὲ ἀνακαλύπτει τὰ ἐλαττώματα τῶν ἄλλων, θ' ἀνακαλύψῃ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὰ σά.

Ὅτι δὲν ῥέει σταλάζει.

Καὶ μύρμηξ ἂν εἶναι ὁ ἐχθρός σου τίμα αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον.

Ἡ καρδία εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς ἡ φέρουσα εἰς τὴν καρδίαν.

Τὸ θάρρος δὲν κατοικεῖ ἐν τῷ σώματι ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ.

Τὸ ἐξερχόμενον ἐξ ἑνὸς στόματος εἰσέρχεται εἰς μυρία ὠτία.

—o—

ΓΝΩΜΙΚΑ ΑΡΑΒΙΚΑ, ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΡΣΙΚΑ.

Ὁ λόγος ὁμοιάζει τὸ γάλα, διότι δὲν δύναται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ ὅθεν ἐξῆλθε. Καὶ τῳόντι, πῶς ὁ ἀλμέγων γάλα δύναται νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸ εἰς τὸν μαστόν;

Ἐὰν ὁ λόγος εἶναι ἀργυροῦς, ἡ σιωπὴ εἶναι χρυσῆ.

Ἡ ἀμάθεια θανατοῖ τὸν ἀμαθῆ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τὸ σῶμα αὐτοῦ εἶναι τάφος πρὶν ἢ καταβῇ εἰς τὸν τάφον. Ὅστις δὲν φροντίζει νὰ ἐνισχύσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματός του διὰ τῆς ἐπιστήμης, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ οὐδεμίαν ἀνάστασιν ἑαυτοῦ πρὸ τῆς παγκοσμίου ἀναστάσεως.

Ὑπάρχει ἐπάγγελμα εἰς τὸν κόσμον μὴ ἔχον καὶ λύπας; Ὑπάρχει τις τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα δὲν ἀλλοιοῖ ἡ λύπη ὑπὸ τὰς παρειάς του; Περιῆλθον ὁλόκληρον τὸν κῆπον τοῦ βίου, καὶ δὲν εὗρηκα οὐδὲν ῥόδον οὔτινος ἡ ἄκανθα νὰ μὴ τραυματίζῃ αὐτὴν τὴν ψυχήν. Διέτρεξα ὅλα τὰ οἰνοπωλεῖα τοῦ κόσμου, καὶ δὲν ἔπιον οἶνον χωρὶς νὰ μεθυσθῶ καὶ νὰ ὑποκύψω εἰς ζάλην.

Ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζει ἀμμόμετρον ἐξ ὑάλου, τὸ ὁποῖον, ὅταν δεικνύῃ τὰς ὥρας, εἶναι ἀνώτερον μὲν τῆς μιᾶς, κατώτερον δὲ τῆς ἄλλης.

Μελέτα τὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ τῆς γῆς· ταύτης μὲν διὰ τὴν ἠτυχίαν σου, ἐκείνου δὲ διὰ τὸν φόβον.

Αἱ ὁδοιπορίαι αὐξάνουσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διατηροῦσιν. Αἱ ὁδοιπορίαι εἶναι θησαυρός, δι' οὗ ἀγοράζεται ἡ ὑπόληψις.

Ἐὰν τὸ δένδρον ἐδύνατο νὰ ἀλλάξῃ τόπον, δὲν θὰ ἐδοκίμαζεν οὔτε τὴν ἄκραν τοῦ σιδήρου οὔτε τὴν ἀκμὴν τοῦ πελέκεως.

Βλέπω τὸ στάσιμον ὕδωρ διαφθειρόμενον· ἐὰν μὲν ῥέῃ, εἶναι γλυκύ, ἐὰν δὲ ὄχι, δὲν εἶναι.

Ἐὰν τὰ βέλη δὲν ἐχωρίζοντο ἀπὸ τῶν τόξων, δὲν θὰ ἔφθανον εἰς τὸν σκοπόν.

ΣΤΙΧΟΙ ΑΡΑΒΙΚΟΙ.

—o—

Ὁ βίος ἔχει δύο εἴδη περιόδων, αἵτινες ὅμως εἶναι ἀδιάσπαστοι· ἡ μὲν εἶναι πλήρης ἀσφαλείας, ἡ δὲ πλήρης κινδύνων. Εἰπὲ εἰς ἐκεῖνον ὅστις, σὲ μέμφεται διὰ τὴν ἀστασίαν τῆς τύχης. «Μήπως ἡ τύχη κατατρέχῃ τινά, ἐὰν δὲν εἶναι ἀνώτερος τοῦ ἄλλου; Δὲν βλέπεις τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὁποίας κυμαίνονται τὰ πτώματα, ἐνῷ οἱ μαργαρῖται μένουσιν εἰς τοὺς βυθοὺς αὐτῆς; Δὲν βλέπεις πῶς οἱ ἄνεμοι πνέουσι λάβροι, ἀλλὰ δὲν συντρίβουσιν ἄλλα δένδρα πλὴν τῶν ἐχόντων τὴν κορυφὴν ὑψηλήν; Μεταξὺ τῶν δένδρων τῆς γῆς, τινὰ μὲν εἶναι πράσινα, ἄλλα δὲ ξηρά· οἱ ἄνθρωποι ὅμως ῥίπτουσι πέτρας μόνον εἰς τὰ φέροντα καρπούς.

Ἀναρίθμητοι εἶναι τοῦ οὐρανοῦ οἱ ἀστέρες· ἀλλ' εἰς οὐδένας, πλὴν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, συμβαίνει ἔκλειψις.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 105.)

—o—

LXIII.

Ἕνα πουλάκι ξέβγαινε 'πὸ μέσα ἀπὸ τὴν Πάργα,
Ψάχνει νὰ βρῇ τὴν κλεφτουριὰ τὸν Κώστα Μπουκουβάλλα
Καὶ κλέρταις τὸ καρτέρεσαν μέσα 'στὸ Μακρυνόρος.
Πές μας, 'πές μας, πουλάκι μου, κανένα καλὸ χαμπέρι.
Τί νὰ σᾶς πῶ, μωρὲ παιδιά, καϊμένα παλληκάρια;
Ὁ Μπουκουβάλας πέθανε τὴν κυριακὴ τὸ βράδυ
Ὁποῦ τὸν φέρει ὁ βασιλιὰς 'στὴν πλάκα 'χαν γραμμένα.
Καὶ ἀφίνει διάτα καὶ χαρτὶ σ' οὔλα τὰ παλληκάρια·
Σ' ἐσὲ, Γιαννούλη μου ἀδελφὲ, σὲ σὲ, Χρίστο Νογιάτη,
Καὶ τραγουδάεις χωριανὰ ποῦ σεῖχα ἐμπιστεμένο.
Τὸν Κώστα νὰ συμμάσετε νὰ φτιάστε καπετάνιο
Μὴν τὸν καταφρονήσετε ἀπέθαν' ὁ ἀδελφός του
Ὁ Κώστας εἶναι ξακουστὸς εἶναι καὶ παλληκάρι·
Στὰ δόντια πέρνει τὸ σπαθὶ, 'στὰ χέρια τὸ τουφέκι·
Ἔμπρός πάει 'στὸν πόλεμο 'στὸ ἔλα στέκει πίσω.
Τὸν Μητσοχοῦνο κυνηγᾶ βουλιέται νὰ τὸν χάσῃ
Κι' ἐπῆγε καὶ τὸν ἔκλεισε σ' ἕνα παλιοκαστράκι.
Τρεῖς μέραις κάνει πόλεμο τρεῖς μέραις καὶ τρεῖς νύχταις.
Χίλιους Τούρκους τοῦ σκότωσε καὶ χίλιους 'Αρβανίταις.
'Εγὼ 'μαι ὁ Κώστας ξακουστὸς ὁ Κώστας Μπουκουβάλας.
Μένα μὲ ξέρουν τ' ἄρματα μὲ ξέρει ὁ κόσμος οὔλος,
Καὶ θέλω τὸν μερασελὲ νὰ γείνω καπετάνιος,
Τὸ θέλω ἀπὸ τὸ Μέτσοβο καὶ ἀπὸ τὸ Μπασταντζίκι.

ΣΠΟΥΔΑΙΟΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑ.

—o—

Ἐν τῷ φυλλαδίῳ ΡΒ'. τῆς Πανδώρας, σελ. 138, στήλ. α, καὶ στίχ. 33, ἀντὶ « καὶ πρὸ πάντων ἐκεῖνα τοῦ Μιχαὴλ, » ἀνάγνωθι « τοῦ Μανουὴλ. »

—o—